KARAÇAY - MALKAR TOPLUMUNDA SOSYAL YAPI VE DEĞİŞME

Ufuk Tavkul

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Sosyoloji Anabilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

Ankara
Ağustos,1991

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından ....Sosyoloji....................

.... **Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.**

Prof. Dr. Nihat Nirun

Başkan ....

Doç. Dr. M. Cihat Özönder (Danışman)

Üye ....

Doç. Dr. Tülin İçli

Üye ....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

4 / 12 / 1991

....
Prof. Dr. Süleyman YILDIZ
Enstitü Müdürü

T E Ş E K K Ü R

Karaçay-Malkarlılar konusunda bir tez hazırlamam için beni teşvik eden ve çalışmalarımı yönlendiren değerli hocam Doç.Dr. Cihat ÖZÖNDER'e; Sovyetler Birliği'nde ulaşılması zor arşiv belgelerini ve kaynakları elde ederek tezimde kullanmam için bana gönderen Karaçaylı bilimadamı İbrahim ŞAMANOV'a; elimdeki Rusça kaynakları Karaçay-Malkar diline çevirerek tezimde kullanmamı sağlayan Malkarlı bilimadamı Doç.Dr. Aliy ÇEÇENOV'a ve tezimin yazımı sırasında bana yardım eden değerli dostum Fatih ORAKÇIOĞLU'na teşekkür ederim.

Ö Z E T

Karaçay-Malkarlılar Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türk kökenli küçük bir halktır. Etnik yapılarını oluşturan kavimler arasında Hun-Bulgar Türkleri, Hazarlar, Alanlar ve Kıpçaklar bulunmaktadır.

Karaçay-Malkarlılar XIX. yüzyıl başlarına kadar Kabardey prenslerinin baskısı altında idiler. 1828 yılında Rusya'nın hakimiyeti altına girdiler.

Karaçay-Malkar'da toplumsal tabakalaşmanın etkisiyle halk prensler (biy), asiller (özden), köleler (kul) gibi sosyal tabakalara bölünmüşlerdi.

Hukukları geleneksel hukuka ve törelere dayanıyordu. Aile yapıları ise "geniş aile" tipindeydi. Bu aile tipi Sovyet döneminde çekirdek aile tipine dönüştü. Aynı dönemde evlilik gelenek ve biçimlerinde de bir çok değişmeler meydana geldi.

Karaçay-Malkarlıların ekonomik yapıları hayvancılığa, ziraate ve el sanatlarına dayanmaktadır. Günümüzde Sovyetlerde meydana gelen değişmelerin etkisiyle halk geleneklerine daha sıkı bağlanmaya başlamış ve ekonomik alanda da özel teşebbüslere atılarak refah seviyelerini ve dolayısıyla sosyal,kültürel yapılarınıda geliştirmeye başlamışlardır.

Tezimizde Karaçay-Malkar halkının XIX. yüzyıldan itibaren sosyal yapısında meydana gelen değişmeler incelenmektedir.

S U M M A R Y

Karachay-Malkar is a small Turkish tribe who live in North Caucasus. Their ancestors are Hunno-Bulgars, Hazars, Alans and Kipchaks.

Until the beginning of XIXth century Karachay-Malkars were subdued by Kabardian princes. In 1828 Russia ruled over the Karachay-Malkar.

In Karachay-Malkar, by the influence of social stratification the people were divided into some classes such as princes (biy), nobles (özden) and slaves (kul).

Their law system was built on customary law and traditions. Their family structure was "extended family". In Soviet period it has changed and has became to "nuclear family" type. In the same period their marriage customs changed also.

The traditional economy of Karachay-Malkar is based on cattle breeding, agriculture and handicrafts. Nowa - days, by the influence of the changes in Soviet Union, Karachay-Malkar people have begun to claim ownership of their old customs more strongly and they have begun to develop their social and cultural structure by personal initiative in econcmy.

In our thesis, we have studied the changes of the social structure of Karachay-Malkar people since XIX th century.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Sayfa No.

ÖNSÖZ

Bir diller, ırklar ve kültürler mozaiği görünümünde olan Kuzey Kafkasya yüzyıllardan beri pek çok gezginin ve araştırmacının ilgisini çekmiş ve Kafkas halkları hakkında günümüze kadar doğru ya da yanlış pek çok şey yazılmıştır.

Kafkasya halklarının ve Kafkas kültürünün ayrılmaz bir parçası olan Karaçay-Malkarlılar ile ilgili derli-toplu bir araştırma yok denecek kadar azdır. Araştırmacının bu çalışması bu eksikliği giderme amacını taşımakta ve Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısını bütün yönleriyle ortaya koyduğu bu çalışmanın ileride yapılacak yeni araştırmalara bir basamak olması gayesini gütmektedir.

BÖLÜM I

1.1. SUNUM

Tezimizin konusu olan Karaçay-Malkar halkı Kafkasya'da, günümüze kadar uzanan bir süreç içinde toplumsal yapısını ve kültürünü korumayı başarabilen bir toplum özelliği taşımaktadır.

Türkiye'deki bilim çevreleri tarafından çok az tanınan ve haklarında yeterince araştırma yapılmamış olan Karaçay-Malkarlılar nüfuslarının azlığına rağmen bugün sosyal konumları ve kültürleri yönünden Kafkasya halkları arasında önemli bir yer işgal etmektedirler.

Yaklaşık ondört yıldan beri üzerinde çeşitli araştırmalar yaptığımız Karaçay-Malkar halkının sosyal ve kültürel yapısını yerinde görmek ve incelemek üzere 1990 yılının Ağustos-Eylül aylarında Kafkasya'ya yaptığımız gezi sırasında yaşadığımız olaylar ve yaptığımız gözlemler tezimizin daha sağlam bir temele oturmasına yardımcı olmuştur. Karaçay-Malkar kökenli bir aileden gelmemiz sebebiyle, dil ve kültüre yabancı olmamanın getirdiği avantajlar Kafkasya'da Karaçay-Malkarlılar arasındaki araştırma ve incelemelerimizi kolaylaştırmıştır.

1.2. AMAÇ

Tezimizde yaklaşık 150 yıldan beri Rus kültürünün etkisi ve hâkimiyeti altında yaşayan Karaçay-Malkar toplumundaki sosyal değişmeleri tespit etmeyi amaçladık. Bu arada, coğrafi çevrenin kültüre ve sosyal yapıya olan etkileri, devlet rejiminin ve ekonomik sistemin sosyal yapı üzerindeki etkilerinin incelenmesi de tezimizde ele aldığımız önemli noktalar arasındadır.

Tezimizde Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısında meydana gelen değişmeleri tarihi bir süreç içerisinde inceleyerek ele aldık. Bu sayede Karaçay-Malkar halkının XIX. yüzyıl başlarından günümüze kadar olan yaklaşık 200 yıllık hayatı içinde sosyo - ekonomik ve kültürel yapısında meydana gelen değişmeleri, bu değişmelere sebep olan olayları da ortaya çıkararak incelemeyi düşündük.

Hazırladığımız tez bir "Sosyal yapı" araştırması özelliği taşımaktadır. Bu tezin en önemli amacı ise, daha ileride Karaçay-Malkar toplumunun günümüzdeki ve gelecekteki sosyal yapısı ve kültürü ile ilgili yapılacak araştırma ve çalışmalara ilk basamağı teşkil etmektir. Bu sebepten, bu tez Karaçay-Malkar toplumunun Çarlık ve Sovyet dönemlerindeki sosyal yapısını eksiksiz olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3. VARSAYIM

Araştırmamız bir sosyal yapıyı tanıtma amacı taşı-

maktadır. Daha önce bu konuda yapılan araştırmaların hemen hemen yok denecek kadar az olması ve bu tezin özellikle Türkiye'de bu konudaki ilk araştırmalardan birisi olması sebebiyle, içindeki bilgiler ve varsayımlar herzaman için yanlışlanabilirliğe açıktır.

Tezimizde ileri sürdüğümüz varsayım Karaçay-Malkar halkının kendi iç dinamizminden kaynaklanan sosyal ve kültürel değişme sürecinin, Kafkasya'nın Rus hâkimiyetine girmesi ile birlikte bölgeye hâkim olan Rus siyasetî ve kültürünün etkisi sonucunda tabiî değişme sürecinden ayrılarak farklılaştığı yönündedir.

1.4. KULLANILAN METOD VE TEKNİKLER

Sovyetler Birliği sınırları içinde yer alan Karaçay-Malkar bölgesine ulaşabilmek ve orada araştırma imkânını elde etmek önemli bir problem teşkil etmekteydi. Bölgeye ulaştıktan sonra dağlık arazî şartlarının zorluğu yüzünden inceleme bölgelerine ulaşabilmek de karşılaşılan diğer bir problemdi.

Sovyetler Birliğindeki rejimin uzun yıllar boyunca Karaçay-Malkar halkının üzerinde kurmuş olduğu baskı politikasının bir neticesi olarak, bölge halkı kendileri ile ilgili resmî inceleme ve araştırmaları kuşku ile karşılamaktadır. Anket uygulaması yapmak ters tepki doğurmakta ve Sovyet yetkililerince de sakıncalı görülmektedir. Bu yüzden, bölge halkının sosyal-psikolojik yapı-

sı ve ülke rejiminin katılığı sebebiyle araştırmada anket uygulanamaması bir problem teşkil etmektedir.

Araştırmalarımız sırasında coğrafi şartların zorluğu sebebiyle pek çok araştırma bölgesine yaya olarak ya da at sırtında çıkmak zorunda kaldık. Bütün bu araştırmalar sırasında anket yöntemini uygulamaktan özellikle kaçındık. Karaçay-Malkar kökenli bir aileden gelmenin bize verdiği avantajla, Karaçay-Malkar halkının günlük yaşantısını ve sosyal yapısını yaşayarak inceleme şansına sahip olduk.

Kafkasya'da yaptığımız inceleme ve gözlemler sırasında, gerek ülkenin rejiminden çekindiğimiz için, gerekse akrabaları olmamız dolayısıyla bize sıcak ve yakın bir ilgi gösteren halkı tedirgin etmemek için anket yöntemi yerine, katılarak gözlem tekniği ile araştırmalarımıza malzeme toplamayı tercih ettik.

Tezimiz için saha ve kütüphane araştırmaları ile gerekli bilgileri topladık. Bunları fotoğraflarla destekledik. Karaçay-Malkar ve Rus dillerinde yayınlanmış 50 kadar kitabı da araştırmalarımızda kullanmak üzere Türkiye'ye getirdik.

Karaçay'lıların günümüzdeki hayvancılık sistemlerini ve bununla ilgili yaşantılarını yerinde görüp inceleyebilmek amacıyla Karaçay'ın Hurzuk köyü civarındaki dağlarda hayvancılıkla geçinen Aliy ve Kulizar Bayramukov aile-

sinin yanında bir hafta kaldık. Karaçaylıların şehir hayatlarını incelemek amacıyla da Karaçayevsk şehrinde yaşayan Halis Laypanov ailesinin misafiri olduk. Bu arada akrabalarımız olan Hasanov, Tohçukov ve Şamanov ailelerini de sosyal yapı açısından inceleme fırsatını elde ettik.

Kafkasya'da yaptığımız saha araştırmalarını literatür taramaları ve kütüphane çalışmalarıyla destekledik.

BÖLÜM II

KÜLTÜR VE DEĞİŞME KAVRAMLARINA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Araştırmacı, bir "toplumsal yapı analizi" niteliği taşıyan bu çalışmayı sosyal değişme ve kültür kuramları üzerine inşa etmiştir. Ancak çalışma teorik bir çalışma özelliği taşımamaktadır. Çalışmada Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısı, çeşitli sosyolojik kuramlara adapte edilmeye çalışılmadan tarihi süreç içindeki gelişmesine bağlı kalınarak olduğu gibi sunulmuştur.

İnsanların toplu halde yaşaması bir tercih konusu değildir, belli bir gerekliliğin ifadesidir. Toplu halde yaşamak gerekir. (İbn'i Haldun 1989:268) Bunun sebebi tek bir kişinin kendi başına geçim ve yaşama ihtiyaçlarını temin edememesi ve sosyal hayatta kişilerin birbirlerinin yardımına muhtaç olmalarıdır. Böylece sosyal hayat ve iş bölümü maddî olayların bir gereği olarak vücud bulmuş olmaktadır (Hassan 1977: 141).

İnsanların kendi ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalıştıkları her eylem kendi içinde önemlidir ve bu eylemde ilerde görülen acil ihtiyaçlardan daha az önemli değildir. Tekrarlanan ihtiyaçlar, artan alışkanlıklar gruplar için bireysel ve gelenekseldir. Fakat bu yapılanlar

sonuç itibariyle bilinçli, önceden tahmin edilen veya maksatlı değildir. Bu ihtiyaçların varlığı ortaya çıkıncaya kadar onların farkına varılmaz ve bu da ihtiyaçlar biçiminde çıkmadan önce uzunca bir zaman durgun kalır (Demerath-Peterson 1967: 54).

İnsanları bir araya getiren nedenler bireysel ihtiyaçların tatmini için toplumsal çabalar gerektirdiğinden dolayı toplumsal gelişim çizgileri bireysellikten çoğulculuğa doğru bir akım içindedirler ki, bu durum karşımıza "Sosyal Yapı" kavramını çıkartır.

2.1. SOSYAL YAPI KAVRAMI

Parsons'a göre "yapı" birimlerin nispeten istikrarlı bir kalıp gösteren ilişkileridir (Kongar 1981:148).

Radcliffe-Brown'a göre "Sosyal yapı" birbiri ile karşılıklı ilişki içinde bulunan bireylerin meydana getirdiği bir düzendir. Yapı bireylerin karşılıklı ilişkiler aracılığıyla bir araya gelmesini ifade ederken, organizasyon faaliyetlerin bir araya gelmesini ifade etmektedir. Sosyal organizasyon iki ya da daha fazla sayıda bireylerin ortaklaşa bir faaliyette bulunmak için bir araya gelmesidir (Radcliffe-Brown 1958 : 168).

Radcliffe-Brown "Toplumun Doğa Bilimi" adlı eserinde bir toplumun özelliklerininiki şey tarafından belirlendiğini söyler. Birincisi toplumun insanlar tarafından

oluşması gibi basit bir olgu tarafından belirlenir. İkincisi ise bu insanların iç dünyası tarafından belirlenir (Bottomore-Nisbet 1990: 589). Bu nedenle yapısal bir sistemi tanımlamak için, yalnızca sosyal grupların iç yapılarını ve birbirleri ile olan ilişkilerini ele almak yeterli değildir. Aynı zamanda yüzyüze toplumsal ilişkilerin tümü incelenmeli, bu yolla toplumsal sınıflar ortaya konmalıdır. Toplumsal sınıfların ve aynı zamanda toplumsal grupların gerçekliği, kişilerin birbiri ile ilişki kurmalarını sağlayabildikleri ölçüde söz konusudur (Radcliffe-Brown 1958 : 176).

Belli bir yerleşme (toprak), akrabalık sistemi ve siyasal birlik içinde örgütlenmiş grupların ve bu gruplar arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi sosyal-yapısal fenomenlerin özünü oluşturur (Güvenç 1979: 87).

Sorokin'e göre toplum, manevî kültür (anlamlar, değerler, kurallar), maddî kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkiler (anlamlı etkileşim) bütünü olarak ortaya konmaktadır (Kongar 1981: 34).

Belirli bir toplumsal sistemde fonksiyonların farklılaşarak özgülleşmesi bir yapısal farklılaşma doğuracaktır. Bu farklılaşma kurumların aracılığı ve kültürel sistemlerin yardımıyla başka bir düzey ve biçimde yeni bir bütünleşmeye yönelecektir. Kısacası, toplumsal değişme belirli bir denge içerisinde oluşan bir toplumsal evrim

olarak belirmektedir (Tolan 1983:56).

Parsons'a göre değişmenin incelenmesi öncelikle yapının incelenmesini gerektirir. Değişmenin temelini oluşturan yapıyı anlamak için toplumsal sistem kavramını ele almak gerekir. Her sistem kendisini oluşturan birimler kalıplar ve sınırlarla tanımlanır (Tezcan 1984: 67).

Parsons'a göre toplum, uzun vadeli varolmanın temel fonksiyonel gereklerini kendi kaynaklarından alan bir toplumsal sistem olarak tanımlanır (Kongar 1981:35). Parsons sosyal sistemi kabaca toplumla eşitler ve sosyal sistemin en önemli işlevini de bütünleşme olarak görür. Ona göre kültürel sistemler ve kişilik sistemleri sosyal sistem üzerinde öylesine doğrudan ve hızlı bir etkiye sahiptir ki, adı geçen sistemlerin sosyal sistem üzerinde bıraktığı etkiler ancak keyfî kavramlaştırmalarla ayırd edilebilmiştir (Abrahamson 1990: 34).

Her sistemin dört işlevsel zorunluluğu vardır.

a. Uyum

b. Amaca varma

c. Bütünleşme

d. Gizli kalıp korunması

Bu işlevsel zorunluluklar yapı ve süreç arasındaki bağlardır. Süreçle değişim farklı şeylerdir. Her süreçte bir değişme vardır. Ancak bunlardan bazıları toplumsal yapıyı değiştirirler. Parsons'un değişme adını verdikleri

bu sonrakilerdir (Tezcan 1984: 68).

2.2. DEĞİŞME KAVRAMI

Değişme, önceki durum ya da davranıştan farklılaşma biçiminde açıklanabilir. Buna göre değişme, aslında hiç bir doğrultuyu ifade etmeyen bir kavramdır. İleriye doğru olabileceği gibi geriye doğru da olabilir. Bunların herikisi de değişmedir. Burada bir sistem, başlangıçtaki biçiminden farklı bir biçime dönüşerek biçim değiştirir. Toplumda ve insanlarda gözlenen başkalaşmalar, farklılaşmalar değişme olarak nitelendirilir (Tezcan 1984 : 2).

Toplumsal değişme kavramında toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi söz konusudur (Tezcan 1984 : 2). Boskoff'a göre toplumsal değişme, belli toplumsal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında meydana gelen önemli değişmelerdir (Kongar 1981: 52).

Ginsberg toplumsal değişmeyi, toplumsal yapıdaki değişme, yani toplumun büyüklüğünde, parçaları arasındaki kompozisyon ya da dengede ya da örgütlenme şeklinde meydana gelen değişme olarak tanımlar (Kongar 1981:52). Belirli bir tarihsel dönem içerisinde doğada, toplumda ve insanda gözlenen başkalaşmalar, farklılaşmalar değişme kavramıyla ifade edilmekdedir (Tolan 1983: 276).

Parsons toplumsal değişmeyi bir denge içerisinde basitten karmaşığa doğru giden bir toplumun normal evrimi olarak görür. Fonksiyonların bölünmesi sonunda ortaya çıkan bütünleşme ihtiyacı Parsons'un kişilik sistemleri ve toplumsal sistemler kadar kültürel sistemlere de önem verdiğini göstermektedir. Bir diğer deyişle toplumsal sistemde fonksiyonların ayrımı sonunda meydana gelen yapısal farklılaşma kültürel sistemlerin yardımıyla bütünleşmeye gidecektir (Kongar 1981:152).

İşlevselci sosyologların en belirgin temsilcisi Parsons'dur. Ona göre değişmenin incelenmesi öncelikle yapının incelenmesini gerektirir. Bu nedenle Abrahamson'da da görüleceği üzere bazı eleştiriler almıştır. Oysa Parsons eylem kuramının hem istikrar hem de değişme koşulları incelenmeden anlaşılamayacağını savunmuştur (Tezcan 1984 : 67).

Yapısal değişme normatif kültürdeki değişme olarak tanımlanabilir. Değişmenin kaynağı içten ya da dıştan gelebilir (Tezcan 1984: 69). Parsons'a göre toplumsal değişme belirli bir denge içerisinde oluşan bir toplumsal evrim olarak belirlenir (Tezcan 1984: 70).

İnsanın donatımı ve savunma araçları kendi vücudunun dışındadır; insan bunları bir kenara bırakabilir ya da dilediğince kullanabilir. Kullanımı babadan oğula geçmez, ama kişinin bağlı olduğu sosyal gruptan yavaş

yavaş öğrenilir. İnsanın sosyal mirası, daha dünyaya geldiği an yavaş yavaş öğrenip edindiği gelenekleridir (Childe 1988 : 21).

W.G.Sumner "Folkways" adlı yapıtında görenek (usages), töre (moeurs) ve âdetlerin (coutume) rolleri üzerinde bir kuram ileri sürmüştür. Sumner'a göre görenekler bireyin, âdetler de toplumun alışkanlıklarıdır. Hayatın başlıca amacı yaşamak, varlığını korumak olduğuna göre de, insanlar ilkin hareket eder, düşünce çok daha sonra gelir. Türlü hareket biçimleri denendikten sonra en uygun olanlar kabul edilir. Onlar sık sık tekrarlanır. Böylece tekrar bireyde alışkanlığı, zümrede âdeti doğurur. Bunlar bir kere belirdi mi, artık sonraki kuşaklar için bir buyruk, bir toplumsal kuvvet karakterini alır (Kösemihal 1982 : 250). Gelenekler bir insanın bütün davranışlarını düzenlerler. İnsan beşikten mezara eski alışkanlıklarının esiridir. Hayatında hiç bir şey özgün ve orijinal değildir. (Park-Bourgness 1969: 100). Sumner, sonraki kuşaklar geleneklerin nasıl doğduğunu, nereden geldiğini kestiremez, bazan insanların istemleriyle, düşünceleriyle değişikliğe uğrayabilirler. Görenek ve âdetler güçlerini yitirmedikçe bireysel ve toplumsal davranışları büyük ölçüde kontrol ederler, hatta gidişlerimizin dayandığı tümel felsefe fikirlerini de

bunlar doğurur. Hakikat ve hukuk ögeleri gelişip de mutluluk öğretisi biçimine büründü mü, görenekler başka bir plana yükselir; o zaman onlara töre denir (Kösemihal 1982:250). Kanunlar törelerden ortaya çıkar. İkinci derecedeki medeniyetlerde kültürel kanunlar kökenleri bilinmeyen gelenekler ve tabular sosyal düzenlemeleri meydana getirirler (Park-Bourgness 1969: 842).

2.2.1.KÜLTÜREL DEĞİŞME

Sumner törelerin her zaman doğru yaptığı görüşündedir. Sumner bununla doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramların belli bir sosyal düzende kutsal bir anlama sahip olan hakim normlara, âdetlere bağlı olduğunu ifade etmek istemiştir (Merton-Nispet 1971: 3).

Kültürel ve geleneksel değişimler, bunları yaratan ve uygulayan insanların bilinçli karar ve seçimleriyle başlatılır, yönetilir ya da ertelenir (Childe 1988 : 21).

İnsanların içinde bulunduğu yaşam koşullarına uyumlarının toplamı onların kültürüdür (Güvenç 1979: 102). İnsanların bu yaşam koşullarına uyum süreci içinde yapmış oldukları herhangi bir buluş gözelerde gelişi güzel oluşmuş bir değişimin sonucu değil, o buluşu yapanın ancak gelenek yoluyla edindiği denemelerin yepyeni bir bileşimidir (Childe 1988 : 21).

Sumner'a göre insan birleşme eğilimini sonradan kazanmıştır. Ona göre insanlar doğal olarak sosyal değil-

lerdir. Toplumsal örgütler kendi kendilerine otomatik bir tarzda meydana geldikleri için doğaldırlar (Larson 1973: 82). Adetler, örfler, görenekler, gelenekler ve müesseseler sosyal gruplara dahil olan fertleri belli biçimlere sokmaktadırlar. Sosyo-kültür çevre elemanları bu arada toplumsal hareketleri de tanzim etmektedirler. Bu elemanlar da kendi aralarında ahenkleşmiş bir durumda bulunmaktadırlar (Nirun 1972:163).

Kültür insanoğlunun doğayı denetimine almak için yarattığı her şey ve bütün bu çaba sonucunda beliren anlamlar, değerler, kurallardır (Kongar 1981: 21). Bu süreç içinde kültür insanları kendi çevrelerine uydurarak ferdi ve sosyal ihtiyaçlarını gidererek sosyal gruplar halinde bir arada yaşamalarına hizmet eder. Bu arada, o toplumun birlikte kalması için önemli bir fonksiyonu yerine getirmiş olur. Diğer bir yandan da grup içi davranış örnekleri teşekkül eder (Nirun 1972: 163).

Kültür sosyal bünyenin muhtevasıdır ve sosyal hayat alanının prensiplerini de teşkil eder. Bu yüzden kültür sosyal hayatın önemli bir parçasıdır. Ferdi davranışları etkileyen kültürel faktörler aynı zamanda sosyal davranışları da etkilerler ve bazı hallerde onları yaratırlar. Adetler, örfler, görenekler ve gelenekler bireyleri sosyal hayat alanına ve sosyal yapının gruplarına intibak ettirmede çok önemli bir yer tutarlar (Nirun 1981: 153).

İnsanlararası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişme hem üretim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır. Öte yandan hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesi genel toplumsal değişmeye yol açabilir (Kongar 1981 : 21). Toplumsal değişme kavramının altında insan topluluklarının tümünü biçimlendiren iki temel ilişki ya da daha doğru bir deyişle iki temel çelişki yatmaktadır. Birinci temel çelişki insan-doğa çelişkisidir. Bunun sonucunda ortaya insan-insan çelişkisi çıkar (Kongar 1981:21). Toplumsal değişme sürecinin altında insanoğlunun tüm birikimi yatar. Bu birikim maddî kültür alanında teknoloji , manevî kültür alanında da ideolojidir. Toplumsal değişmeyi insan-doğa çelişkisinin belirlediği teknoloji ile, insan-insan çelişkisinin belirlediği ideoloji arasındaki etkileşim biçimlendirir (Kongar 1981 : 57).

Toplum kültür sisteminin belirlediği sınırları koruma eylemi gösteren bir sosyal sistemdir. Şahsiyeti anlamlar sistemine bağlıdır. Kültürel gelenekler insani yönelimleri şekillendirmek ve insanlar arası teması düzenlemek fonksiyonunu görürler. Öncelikle dinî olan bu sistemler çevreye etkin bir şekilde uymayı mümkün kılacak şekilde ilişkilendirilmelidirler. Bir başka deyişle, kültürel sistem bir teknoloji ile bütünleşmedikçe insanın ihtiya-

cını karşılayamaz. Nihayet kültürün aktarımı düzenli ve istikrarlı bir hayata, yani sosyal teşkilatlanmaya bağlıdır.

Kültür kalıpları arasındaki farklılık kültürel muhtevalardaki değişikliklerden ileri gelir. Önce bazı yeni âdetlerin, örflerin bir kültür kalıbından diğerine aktarılmasıyla yeni kültürel özellikler bir kültür kalıbına ilave edilmeye ve kültür muhtevası değişmeye başlar. Bu yeni kültürel özellikler kültür kalıbının kendinde bulunan diğer hususiyetleri değiştirmeye başlar. Böylece bir kültür faktörü diğer kültür faktörünü etkisi altına alarak başkalaşmasına, değişmesine sebep olur (Nirun 1981: 156).

Malinowski'ye göre kültür değişmesi bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir. Böylece kültür değişmesi bir cemiyetin siyasi yapısında, idarî müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında, maddî âdet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, içtimaî iktisadının dayandığı istihlak maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder. Terimin en geniş manasıyla kültür değişmesi insan medeniyetinin daimi bir faktörüdür; her yerde ve her zaman meydana gelmektedir (Turhan 1987: 49).

Kültür değişir. Bu değişme uyum yoluyla gerçekleşir. Gerçi doğal şartlar kültürel özellikleri belirleyecek kadar güçlü ve etkili değildir. Ama kültürler zaman boyutu içinde doğal çevreye uyum gösterirler (Güvenç 1979:105). Kültürel değişme uyum yoluyla gerçekleşir demiştik. Ancak uyum mutlaka evrimi gerektirmez. Kültürel sistemler yalnız ileri giden evrimci değişmelere değil, genel gelişme yönüne ters düşen, geri giden değişmelere de uyum gösterirler. Farklı kültürel kurumlar gibi, benzer kurumlarda farklı ihtiyaçlara cevap verebilir (Güvenç 1979: 106).

2.3. KÜLTÜR

Kültür adı verilen sosyal fenomenin sınırları henüz kesin olarak belirlenememiştir (Özönder 1984:132). Malinowski'ye göre kültür kısmen bağımsız, kısmen birbiri ile ilişkili kurumların bütünleşmiş bir kompozisyonudur. Her kültür kendi bütünlük ve kendine yetme özelliğine fertlerin bütünleşmiş ve temel ihtiyaçlarının tatmini gerçeğinden ulaşır ve bütünlük ile kendine yetme özellikleri evrenseldir(Özönder 1984: 144).

Kültür terimi sosyal bilimciler tarafından bir grubun üyelerine özgü öğrenilmiş davranış kalıplarını ifade etmek için kullanılır. Bir insan içine doğduğu kültürden etkilenir. Ancak birey kendi kültürünün tam bir kopyası değildir. Eğer böyle olsaydı bir topluluğun bütün birey-

leri her yönden birbirlerine benzerlerdi. Kültürler yalnızca küçük bir grup insan tarafından temsil ve idare ettirilebilir ve grubun bazı seçkin üyeleri, diğerlerine göre kültürün daha fazla özelliklerini taşırlar (Özönder 1984: 143).

Sorokin'e göre kültür sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplardır (Güvenç 1979:101).

Sosyoloji, kültürü içerisinden çok, toplumsal yapı üzerindeki işlevleri ve toplumsal tiplerin farklılaştırılması açısından ele alır. Nitekim toplumlar arasında önemli kültürel farklar olabileceği gibi, aynı toplumun çeşitli sınıf ve grupları da farklı kültürel özelliklere sahiptir. Yani, bir toplumun içinde çeşitli grup veya sınıfların bütünsel kültüre oranla yarı bağımsız bir alt kültür oluşturmaları mümkündür (Tolan 1983: 228).

Tylor'a göre kültür, ya da uygarlık bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Güvenç 1979 : 102).

Kültür içgüdüsel ve kalıtımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlık-

lar, davranış ve tepki eğilimleridir (Güvenç 1979:103). Kültür toplumsaldır. Kültür öğretileri örgütlenmiş birliklerde, gruplarda ya da toplumlarda yaşayan insanlarca yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır. Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür (Güvenç 1979: 104). Kültür, temel biyolojik ihtiyaçları ve bunlardan doğan ikinci derecedeki ihtiyaçları çoğu zaman ve önemli ölçüde karşılar. Kültürel ögeler toplumun üyelerine bir duyum veya hizmet sağlayarak var olabilirler. Eğer kültür gerçekten insanın biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılıyorsa bütün kültürlerde benzer ögeler ve kurumlar bulunmalıdır. Madem ki, bireysel ihtiyaçlar bir ölçüde benzerdirler, kültürlerin de benzerlikler göstermesi gerekir. Kültürün bu niteliği Malinowski'nin fonksiyonalist bilimsel kültür kuramının bir gerekçesi ve doğal sonucudur (Güvenç 1979: 105).

Malinowski, kültür ve birey her zaman hareket halindedir, hiç bir zaman durgun halde bulunmazlar, der. Birey ihtiyaçlarını karşılamak, toplumda ilerlemek, diğer şahsî hedeflerini başarmak için güçlü arzular tarafından harekete geçirilir. Kültür yalnızca doğuştan gelen bu dürtülere tâbi olmakla kalmaz onlara hizmet eder. Malinowski'ye göre kültür bireyin günlük hayatında kullandığı karmaşık etkili bir araçtır (Hatch 1973: 334).

Kültürü oluşturan unsurlar, biçimleri ve fonksiyon-

ları açısından genellikle evrensel bir nitelik taşır. Kültürü bir takım doğal zorunluluklara getiren çözüm yollarıyla, kurumsal ve fonksiyonalist bir açıdan inceleyen Malinowski, üretim araç ve gereçlerinin yapımı ve geliştirilmesiyle ilgili zorunlulukların en başta gelmesinden dolayı, bunlara çözüm getiren ekonomik kurumları ön plana çıkarır. Bireylerin tutum ve davranışlarını düzenlemek isteyen kültür, toplumsal kontrolü sağlayan kurumları doğurmaktadır. Ona göre, aynı şekilde kurumların sürekliliğini ve bireyin kendisini yenileyerek gelişmesini sağlamak için eğitim kurumları, kurumlarda otoriteyi temsil etmek için de siyasal örgütlenme gerekli olmaktadır (Tolan 1983: 229).

Kültür olgusunun dış dinamiğinin temelinde her kültürün yalnızca kendine benzemesi ilkesi bulunmaktadır. Buna göre, hiç bir kültür diğer kültürlerin ürünlerini kendi bünyesine uyum sağlayacak biçimde özümlemeden alamaz. Bu durum "kültürel izafiyet" kavramı ile açıklanır (Özönder 1984: 141). Malinowski'nin "sosyal kurumlar" tipolojisi, kültürlerin izafî oluşlarının bir açıklamasını teşkil etmektedir. Malinowski'nin "bütünleşme ilkeleri" adını verdiği temel fonksiyonlar bir takım sosyo-kültürel kurumları oluşturmaktadır. Bu temel fonksiyonlar teker teker bireylerin olduğu gibi, toplumların ve kültürlerin de birbirinden farklı oluşlarının sebebini açıklamaya yardımcı olmaktadır (Özönder 1984 : 142).

Malinowski'nin tesbit ettiği bütünleşme ilkeleri şunlardır : Üreme, yerleşme ile ilgili bütünleşme, fizyolojik, gönüllü birlikler, meslekî gruplaşmalar, statü ve rütbe ile ilgili bütünleşme, siyasî ve etnik bütünleşme. Bu ilkelere bağlı olarak oluşan sosyo-kültürel kurumlar en ilkel kültürlerden modern toplumlara kadar geçerli olan sosyal oluşumlara yol açmaktadır (Özönder 1984: 142).

2.4. TÜRK SOSYOLOGLARINDA KÜLTÜR VE DEĞİŞME KAVRAMLARI

2.4.1. ZİYA GÖKALP

Türkiye'nin en buhranlı ve değişmenin en hızlı zamanında yaşamış ve fikirlerini genellikle Durkheim'e dayandırmış olan Ziya Gökalp'in gerek yaşadığı devir, gerekse sosyoloji bilgisi onun o sırada Anadolu ve Boğaziçi civarındaki Batılı Türkler için sistematik bir toplumsal değişme kuramını ya da kuramlarını geliştirmesini zorunlu kılıyordu (Kongar 1981 : 100).

Kurtuluş Savaşı yıllarında en işe yarar görüşler ömrünü uygar ve benliğine sahip bir Türkiye kurma düşüncesine adayan Ziya Gökalp'te bulunmaktadır (Avcıoğlu 1968: 156). Gökalp evrimci modelleri Türklerin uluslaşması için kullanmış önemli bir Türk düşünürüdür. Getirdiği model özellikle bugünkü toplumumuzun şekillenmesinde

son derece önemli etkiler yapmıştır (Kongar 1981:84). Ziya Gökalp sosyolojiyi zümre dediği toplumların incelenmesine yönelen bir bilim olarak ele alıyor. Zümre ise Gökalp'e göre maddeten birbirinden ayrı olan bireylerin çeşitli nitelikteki, manevî, zihinsel ve ruhsal bağlarla birbirine bağlanması sonunda ortaya çıkan insan topluluklarıdır (Kongar 1981: 100).

Gökalp'in görüşleri incelendiğinde onun evrimci yapısını da görürüz. Gökalp'in Spencer'den ve özellikle Durkheim'den etkilenerek hazırladığı toplumsal evrim teorisi ana hatlarıyla "içtimai neviler" adlı makalesinde belirtilmiştir. Buna göre toplumlar 1) İlkel ve 2) Milletler olmak üzere ikiye ayrılır (Türkdoğan 1987:9).

Gökalp bir anlamda evrimcidir. Bütün toplumların üç aşamadan geçtiklerini kabul eder. Bu aşamalar sırasıyle Gökalp'in terimleriyle : 1- Kavim Devri, 2- Ümmet Devri, 3- Millet Devri'dir. Kavim devrinde toplumda dil ve ırk birliği vardır. Toplumsal bütünlük bu yolla sağlanır. Toplumda ortak âdetler ve kurumlar vardır. Bu ortak noktalar bir kavmin öteki kavimlerden farklı olan niteliklerini belirler. Ümmet devrinde toplumsal yapıya evrensel dinler hakim olmuştur. Evrensel dinlerin etkileri altına giren kavimler artık kendilerine has niteliklerini dolayısıyle kişiliklerini kaybederler. Millet devrinde toplumlar kendilerine has niteliklerine ve dolayısıyle kişiliklerine yeniden kavuşurlar. Bu kişili-

ğin yaratılması bir toplumun kendi bünyesindeki değerlerin yüksek bir medeniyet seviyesinde yeniden teşkilatlanmasıyla ortaya çıkar (Gökalp 1987: 14). Gökalp tarihi incelemelerde üç safhadan meydana gelen bir yol izler.

1. Eski Devir : Türk kavmininin zuhûrundan itibaren Türkler'in İslam dinine girmesi zamanına kadar.

2. Orta Devir: İslam dinine girmesinden, Garb medeniyetini kabûlü zamanına kadar.

3. Yeni Devir : Garb medeniyetini kabûlünden bugüne kadar (Gökalp 1976: 19).

Gökalp'i kendisinden önceki bilim adamlarımızdan ayıran önemli bir yanı da sosyolojik kavramların bir sistematiğini vermesindendir. Kültür (hars), uygarlık (medeniyet) kavramı bunlardan ilkini ve canlı olanını teşkil eder. Sisteminin hemen her noktasında (eğitim,tarih, sanat,siyaset, ekonomi, kültür ve edebiyat) bu kavram çiftine rastlamamak mümkün değildir (Türkdoğan 1987:4).

Gökalp Durkheim'in geliştirdiği toplumsal bilinç fikrini düşüncelerinin temel ilkelerinden biri yapmaktadır. Gökalp'te sosyal bilinç millî bilinç haline gelmiştir. Böylece Gökalp bir toplumun millet olmasının en önemli şartı olarak millet bilincinin gelişmesini ön görüyor ve milletin tanımında fertlerin iradelerine dayanma fikrini kabul ediyordu (Kongar 1981:101).

Gökalp, asıl fikirlerini hars ve medeniyet ayrımına

dayanarak açıklıyor. Hars Ziya Gökalp'e göre millî kültürdür. Medeniyet ise toplumların bir arada geliştirdikleri bir kültürel bütündür (Gökalp 1987:25).

Kültür (hars) ile medeniyet arasında hem birleşme noktası hem de ayrılık noktaları vardır. Kültürle medeniyet arasındaki birleşme noktası, ikisinin de bütün sosyal hayatları içine almasıdır. Sosyal hayatlar şunlardır : Din, ahlak, hukuk, akıl, estetik ,iktisat, dil ve fenle ilgili hayatlar. Bu sekiz türlü sosyal hayatın bütününe kültür adı verildiği gibi medeniyet de denir. İşte kültür ve medeniyet arasındaki birleşme ve benzerlik noktası budur (Gökalp 1987: 25).

Gökalp'in Türk toplumbilimine en büyük katkılarından biri hiç kuşkusuz medeniyet-hars ya da yeni deyimlerle uygarlık-kültür ayrımını ve tartışmasını getirmiş olmasıdır (Kongar : 1982:56). Gökalp medeniyet ve hars kavramları arasındaki ayrımları şöyle belirtiyor : "Bir medeniyet, müteaddid milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti sahipleri olan müteaddid milletler, müşterek bir hayat yaşayarak, vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple, her medeniyet mutlaka, beynelmileldir. Fakat her medeniyetin her millette aldığı hususi şekilleri vardır ki bunlara "hars" adı verilir" (Gökalp 1976: 19).

Gökalp, medeniyet ile harsın farklarını on noktada topluyor.

1. Medeniyet beynelmilel olduğu halde, hars millîdir.

2. Medeniyet bir milletten başka bir millete geçebilir, fakat hars geçemez.

3. Bir millet, medeniyetini değiştirebilir fakat harsını değiştiremez.

4. Medeniyet, usûl ve akıl vasıtaları ile yapılır. Hars, ilham ve hads vasıtaları ile yapılır.

5. Medeniyet, iktisadî, dinî, hukukî, ahlakî ilh.fikirlerin mecmuudur.

6. Hars, dinî, ahlakî, bediî duyguların mecmuudur.

7. Türklerde bir cemiyetin içtimaî bünyesi birdenbire yükselebilir. Bir kavmin içtimaî bünyesi az zamanda aşiret bünyesinden il bünyesine, küçük ilden orta ile, orta ilden büyük ile, büyük ilden de en büyük ile kadar çıkabilir.

8. Bir kavmin siyasî bünyesi de, budunluktan yabguluğa, yabguluktan hakanlığa, hakanlıktan ilhanlığa yükselebilirdi.

9. Medeniyetini değiştiren bir milletde hars da değişir. Fakat bu değişme, sunî bir surette olmazdı.Tabiî bir tekâmülle kendi kendini bir anda en yukarıya kadar aşarak çıkardı. Kendi kendine husule gelirdi.

10. İktisadî silsile-i meratibi de birer birer geçerdi.

a. Avcılar

b. Sürü sahipleri

c. Tarancılar (ekinciler-çiftçiler)

d. Sartlar (tüccarlar)

e. Sanatkârlar (Gökalp 1976: 19-20).

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp önemli kurumsal açıklamalarını, yapacağı tarihsel ve belgesel incelemelerin önüne koymaktadır. Nasıl toplumbilimin pozitivist ve tümevarımcı yöntemini "bir kavmin tetkikinde tâkib olunacak usul" adlı makalesinde belirtmişse, medeniyet-hars ayrımını da Türk Medeniyet Tarihinin girişinde bir kez daha ortaya koymuştur. Bu tutum, hiç kuşkusuz son derece gerekli bir yaklaşımı belirtir (Kongar 1982: 57).

Gökalp-belki de pratik bir endişe ile-değiştirilmesi istenmeyen bütün değerleri kültür adı altında topladı. Bu gruba giren değerler milletlerin öz malı olan şeylerdi. Bunların değişmesi değil gelişmesi söz konusuydu. Gökalp'e göre hars (kültür) hem usûlle yapılamayan hem de taklitle başka milletlerden alınamayan duygulardır (Güngör 1989: 12).

Ziya Gökalp'e göre kültür (hars) bir milletin sosyal hayat alanındaki hayatlar ve faaliyetler arasındaki muhtevalı ahengi ifade eder. Dinî hayatın olabilmesi için ahlakî hayatın olması şarttır. Ahlakî hayatı hukukî hayat destekler. Muakalevî hayat insanın sosyal hayatını düzenler. Fennî hayat olmadan sosyal hayatta yaşamak imkansızdır. İktisadî hayat ise temel ihtiyaç maddelerinin temininde insana yardımcı olur. Bütün bu hayatlar arasındaki

ahenk harsı meydana getirir (Nirun 1981: 136).

2.4.2. MÜMTAZ TURHAN

Batı medeniyetinin ilim anlayışı ve araştırma ruhu ile yetişmiş olan Turhan Türkiye'de "Milliyetçi-Muhafazakâr" çizginin ateşli bir savunucusu olmuştur. Kendi "referans grubu" içinde ve kendi döneminde adeta rakipsizdir. Çünkü içinde bulunduğu "ideolojik-politik" çizgide ilmî açıdan onun kadar "mücehhez" bir başka kişi daha bulmak zordur. Hem Alman hem İngiliz kaynaklarına hâkimdir. Türkiye açısından da "doğu çocuğu" dur. Turhan bu özelliklerinin bireşimini ilim hayatına oldukça keskin çizgilerle yansıtabilmiştir (Kongar 1988:219).

Mümtaz Turhan disiplinler arası çalışma yapan bir bilim adamıdır. Bu niteliği ile, kimi zaman "saha çalışmalarına" ilişkin teknikler kullanmış, kimi zaman kuramsal düzeyde yöntem tartışmalarına girmiştir. Turhan'a yakından bakıldığında, kullandığı yöntemin, genel olarak olgular açısından tümevarımcı, denemeleri ve yurt sorunları karşısındaki tutumu açısından ise tümdengelimci olduğunu açık biçimde görürüz. Turhan, ayrıca yaptığı köy araştırmalarında sosyal antropoloji'nin "katılıcı-gözlemci" tekniğine dayalı bir yol izlemiştir (Kongar 1988: 220).

Turhan'ın sistematiğini kısaca verdikten sonra onun kültür tanımları şöyle özetlenebilir.

"Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut olan bir nevi bilgiyi, alâkaları, itiyadları, kıymet ölçülerini, umumî atitüd, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder." (Turhan 1987 : 48).

Turhan kültür terimi içinde şu faktörleri ele alır:

1. Maddî ögeler, Turhan, bir toplumun maddî değerlerinin tümünün kültür içinde düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir.

2. Manevî değerler. Turhan, manevî değerler demekle de yetinmemekte değer yargıları, ilgiler, genel tutumlar ve "görüş ve zihniyet" biçiminde ifade ettiği ideolojik ögeleri tek tek saymaktadır.

3. Davranış biçimleri. Turhan, çağdaş "davranışçı" yaklaşıma da bir anlamda önem vermekte, kültürü tüm davranışlarımızın ardında yatan temel belirleyici olarak görmektedir.

4. Egemen kültür kavramı. Turhan, "o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan..." diyerek söz konusu ettiği kültür kavramının bir toplumda yaygın bir biçimde egemen olduğunu belirtiyor.

5. Ayırdedicilik, Turhan'a göre kültürün önemli

bir özelliği, bir toplumu öteki toplumlardan ayırdeden nitelikleri de bağrında taşımasıdır (Kongar 198:222).

Turhan, kültür değişmesi olayını, yabancı kültürler ile temas sonunda ortaya çıkan bir olay olarak inceler (Turhan 1987 : 49). Ona göre, kültüre ait değişmeler, cemiyetlerin gelişmesinde en esaslı bir faktördür ve medeniyetler kültürler kadar eskidir (Turhan 1987:17).

Turhan kültür değişmesine ait tanımlarını ortaya koyarken bir çok terim ve kavram için kendi tanımını vermek yerine doğrudan doğruya batılı düşünürlerden aktarma yapmayı tercih etmektedir. Kültür anlayışını, Kültür Değişmeleri adlı çalışmasında ortaya koyan Turhan pekçok yazı ve incelemesinde de "kültür" kavramına dayalı çözümlemeler oluşturmuştur. Bu kavramı kullanışı,daha çok Gökalp'in "Hars"ve "Medeniyet" ayrımına uygundur (Turhan 1987: 38).

> *Memleketimizde medeniyetle kültürü sistemli bir şekilde ilk tarif eden şüphesiz büyük mütefekkirimiz, Ziya Gökalp'tir. Onun tarifleri, teferruata ait bazı noktalar istisna edilmek üzere bugün sosyal antropolojide ve sosyolojide umumiyetle hâkim olan telakkilere çok benzemesi bakımından hâlâ tazeliğini muhafaza etmektedir (Turhan 1987 : 38).*

Turhan "medeniyet" ile "kültür" arasındaki farkın, yalnız birinin millî ötekinin beynelmilel olmasın-

da değil, aynı zamanda medeniyetin "ferdî iradelerle" oluşturulduğu halde, kültürün kendiliğinden ve tabiî olarak "tekamül" etmesinde ortaya çıktığını öne sürer. Bu düşüncesini de Ziya Gökalp'e dayandırır (Turhan 1987: 38).

BÖLÜM III

TARİH

Kuzey Kafkasya halkları arasında önemli bir yere sahip olan Karaçay-Malkar halkı yüzyıllardan beri, Kafkas dağlarının en yüksek zirvesi olan Elbruz dağının doğu ve batısındaki yüksek dağlık arazide yer alan derin vadilerde; Kuban, Teberdi, Mara, Baksan (Bashan), Çegem, Çerek gibi ırmakların yukarı kısımlarında yaşamaktadır.

Tarihi, antropolojik, arkeolojik ve linguistik araştırmalar Karaçay-Malkarlılar'ın bu bölgede uzun yıllar hâkimiyet kuran çeşitli Türk kavimlerinin torunları olduklarını, fakat bazı sosyal sınıflarının da çeşitli Kafkas halkları ile karıştıklarını ortaya koymaktadır.

Tarihî araştırmalar Karaçay-Malkar halkının ancak 16. yüzyıldan sonra Karaçaylı, Malkarlı, Çegemli gibi adlarla tarih sahnesine çıktıklarını göstermektedir. Bu yüzyıla kadar Karaçay-Malkar halkını oluşturan etnik unsurlarla ilgili bilgiler yeterince açık değildir. Karaçay-Malkar halkının etnik yapısını oluşturan eski kavimler arasında Hunlar-Kara Bulgarlar, Alanlar, Hazarlar ve Kıpçaklar başta gelmektedir.

Hun Türklerinin Orta Asya'dan batıya göçerek M.S. 370-375 yıllarında İdil (Volga) ırmağını geçip, Kafkas-

ların kuzeyinde yaşayan Alanları boyundurukları altına aldıkları bilinmektedir (Grousset 1980: 88).

Batı Hunlarının bir kolu olan Bulgar Türklerinin 3-4. yüzyıllarda Kafkasya'da Kuban bölgesine yerleştikleri anlaşılıyor (Feher 1984 : 5). Bizanslı tarihçi Diyonysius de Charax Hunların 330 tarihlerinde Kafkasların güneyine kadar indiklerini kaydetmiştir. Bunlar da Hunların Bulgar kolu idi (Kurat 1972 : 12).

558 yılında Kafkasya'ya gelen Avar Türkleri bir kısım Bulgar boyları ile birlikte Balkanlar'da Tuna bölgesine göç ettiler. 671 yılında liderleri Asparuk komutasında Balkanlara giden Bulgar Türkleri orada Slav kabileleri arasında eriyip yok oldular. Kafkasya'da kalan Kuban Bulgarları ise Alan ve Çerkeslerle yaşamaya devam ettiler (Avcıoğlu 1978: 720).

Kuban Bulgarları'nın Karaçay-Malkar halkının ilk ataları oldukları düşünülmektedir. Son yıllarda Karaçay-Malkar bölgesinde ortaya çıkarılan runik harfli Hun-Bulgar Türkçesi yazıtlar bu görüşü desteklemektedir (Tavkul 1990 : 38).

Karaçay-Malkar dilinin tam bir Kıpçak Türkçesi özelliği taşıması ve Kıpçaklar'ın yaklaşık iki yüz yıl kadar Kafkasya ve kuzeyindeki bozkırların tek hâkimi olmaları, Karaçay-Malkar halkının etnik yapısını oluşturan en önemli unsurun Kıpçaklar olduğunu akla getirmektedir.

11. yüzyılda Orta Asya'daki İrtiş ırmağı boylarından Ural dağlarını aşarak İdil sahasına gelen Kıpçaklar burada İdil Bulgarları ile karışmaya başladılar. Aşağı İdil boyuna giden Kıpçaklar ise Peçenekler'den boşalan yerleri işgâl ederek Kuzey Kafkaslar'da Kuban boylarına kadar inmişlerdi.

1223 yılında Cengiz Han'ın orduları ile karşılaşan Kıpçaklar Alanlar'la birleşmek istediler. Önce Alanlar üzerine yürüyen Moğollar onları yenerek Kuban ırmağı kıyılarındaki Kıpçaklara doğru harekete geçtiler. Kıpçaklar'ın bir kısmı kuzeydeki bozkırlara kaçarken, küçük bir kısmı da öteden beri bu bölgede yaşayan Kuban Bulgarları ve Alanlarla birleşerek Kafkas dağlarına sığındılar. Karaçay-Malkar halkının etnik yapısını bu kavimlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Karaçay-Malkarlılar'ın 15. yüzyıla kadar hangi etnik adla tarih sahnesinde boy gösterdiği bilinmemektedir. 1404 yılında Kafkasya'da bulunan başpiskopos Johonnes de Galonifontibus Karaçay halkını "Kara Çerkesler" adıyla tanımlanmıştır (Tardy 1978: 105). Daha sonraki yüzyıllarda Kafkasya'yı ziyaret eden Avrupalı misyoner ve araştırmacılar da aynı tanımı kullanmışlardır.

1635-1653 yılları arasında Kafkasya'da bulunan İtalyan misyoner A. Lamberti'nin eserinde Karaçaylı ve Kara Çerkes adlarının birlikte anılması daha önceki yüzyıllarda araştırmacıların Kara Çerkesler adını verdikle-

ri halkın Karaçaylılar olduğu konusundaki şüpheleri de ortadan kaldırmaktadır.

Avrupa kaynaklarında Karaçay adına ilk olarak 17. yüzyıl başlarında rastlanmasına karşılık Osmanlı kaynaklarında Karaçay adı ilk olarak 16. yüzyılda geçer. 1582 tarihli bir fermanda, Osmanlı hazinesinin Azak yolu ile Demirkapı-Şirvan'a ulaştırılmasında yardımlarından faydalanılan Karaçay beyi Kaziy oğlu Mirzabek'e hizmetinden dolayı gönderilen hediyelerden söz edilmektedir. Yine 1578 tarihli bir Osmanlı belgesinde de tarihte ilk olarak Balkar (Malkar) adı geçmektedir.

Rus kaynaklarında ise Malkar adından ilk olarak 1629 yılında İ.A. Daşkov bahsetmektedir (Miziyev 1979).

1636 yılında yurdunun sınırları hakkında Rus çarına bilgi veren Gürcü-İmeretya kralı 2.Levan, kuzey sınırlarında dağlı Çerkeslerin yaşadığını bildirmektedir. Bunlar Karaçay-Malkarlılardır (Miziyev 1979).

Rus kaynaklarında Karaçay adı ilk olarak 1650 yılında geçer. Bu ad Gürcistan'da Mingrel bölgesine giden Rus elçisi Fedot Elcin'in 1649'da yazdığı bir bildiride Karaçai şeklinde tespit edilmiştir (Biciyev 1978: 226).

Karaçay-Malkar halkının Karaçay kolunu oluşturan klanların 17.yüzyıla kadar Elbruz dağının doğusundaki Bashan (Bahsan) vadisinde yaşadıkları biliniyor. Burada yaşayan Kıpçak kökenli Karça, Navruz, Budyan, Adurhay,

Botaş ve Abazin kökenli Tram klanlarının Kabardey Çerkeslerinin baskısı sonucu Elbruz dağının batısındaki Kuban-Hurzuk vadisine göç ettikleri bu arada kendilerine Kabardey prenslerinden Tohçuk (Dohşuko) ve Tambiy'lerin de katılmasıyla günümüzdeki Karaçay halkının çekirdeğinin oluştuğu anlaşılıyor.

Karaçaylıların Bashan'dan göç etmesinden bir süre sonra Bızıngı'dan gelen Orusbiy klanının Bashan vadisine yerleşmesiyle Karaçay-Malkar halkı 17. yüzyılda Karaçaylılar, Orusbiy'ler, Çegemliler, Holamlılar, Bızıngılılar ve Malkarlılar gibi çeşitli zümrelere ayrıldılar.

Rusya ile Osmanlı İmparatorluğunun nüfuz bölgeleri arasında Kuban ırmağını sınır tayin eden 1812 yılı anlaşmasından sonra Rusya topraklarında kalan Karaçay üzerinde Rus baskısı şiddetlendi. 1822 yılında Rus tabiiyetinde oldukları ilan edilen Karaçaylılar buna isyan ettiler. Ruslar 1828 yılında Karaçay'ı istilâ ettiler (Aslanbek 1952:10). Bunun sonucunda Karaçay bölgesi Rusya'nın hakimiyeti altına girdi. Karaçaylılar yıllarca bu esarete karşı mücadele ettiler. Karaçaylıların Ruslar'a karşı çıkardıkları 1835-37, 1845-46, 1853-55 isyanları meşhurdur. 1854 yılında Kadı Muhammed Hubiy önderliğinde ayaklanan Karaçaylılar Ruslar tarafından zor bastırıldılar (Aslanbek 1952 : 10).

1864 yılında Dağıstanlılar ve Çeçenlerden sonra Çerkeslerin de Ruslara yenilmesiyle Kuzey Kafkasya Rusya-

nın eline geçti. Ruslar her Kafkas kabilesine özel bir idare sistemi kurdular. Bu sırada Karaçay-Malkar halkı da ikiye bölündü. Kuban ırmağının yukarı kısmında yaşayan bugünkü Karaçaylılar Kuban Eyaletine; Orusbiy, Çegem, Holam, Malkar ve Bızıngı'da yaşayanlar da Terek Eyaletine bağlandılar (Aslanbek 1952 : 10).

Ruslar Kuzey Kafkasyalıların topraklarını bırakarak Anadolu'ya göç etmelerini istiyorlardı. 1859, 1864 ve sonraki yıllarda yüzbinlerce Kafkasyalı Çerkes, Oset, Çeçen ve Dağıştanlı Anadolu'ya göç ettiler. Karaçaylılar topraklarından göç etmek istemiyorlardı. Rusların baskısı sonucunda ayaklanan Karaçaylılar 1873 yılında güçlükle bastırıldılar.

1885 ve 1905 yıllarında bir grup Karaçay-Malkarlı Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldılar. 1917 Bolşevik ihtilali sonrasında Karaçay-Malkarlılar yine Rus işgaline uğradılar. 1943 yılına kadar Ruslara karşı bağımsızlık mücadelesini sürdüren Karaçay-Malkarlılar ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Bu arada 2. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle "vatan hainliği" ile suçlandılar. 2 Kasım 1943 yılında Karaçaylılar, 8 Mart 1944 yılında da Malkarlılar topraklarından çıkarılarak topyekün bir sürgüne maruz bırakıldılar. Bu sürgün sırasında toplam nüfuslarının yarısını kaybettiler. Orta Asya ve Sibirya'daki sürgün yerlerinde 14 yıl kalan Karaçay-Malkar halkı 1957 yılında affedilerek Kafkasya-

daki yurtlarına dönmelerine izin verildi (Aslanbek 1959: 16).

Kafkasya'ya dönen Karaçaylılar Çerkeslerle birleştirilerek Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi idaresi altına alındılar. Malkarlılar ise Kabardey Çerkesleri ile birleştirilerek Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti sınırları içine alındılar.

Karaçay-Malkar halkı bugün Kuzey Kafkasya'da Karaçayevo-Çerkesya ve Kabardino-Balkarya adlarını taşıyan Özerk Cumhuriyetlerde yaşamaktadırlar (Kuznetsov 1982:5).

BÖLÜM IV

KARAÇAY - MALKAR'DA SOSYAL YAPI

4.1. AVRUPA ve RUS KAYNAKLARINDA KARAÇAY-MALKARLILAR

Karaçay-Malkarlıların geçen yüzyıllardaki sosyal yapıları, hayat tarzları ile ilgili pek çok bilgiyi Avrupalı ve Rus gezginlerin bıraktıkları notlarda bulabiliriz. Karaçaylılar hakkında Avrupa kaynaklarındaki ilk bilgiler 1404 yılında Kafkasya'da bulunan başpiskopos Johannes de Galonifontibus'un notlarıdır. Yazdığı eserin Çerkesya'ya ait olan bölümünde Galonifontibus Karaçaylıları "Kara Çerkesler" adıyla tanımlamakta ve onlar hakkında şu bilgileri vermektedir:

> *Çerkesya yada Zikia adı verilen ülke, Karadeniz'in arkasındaki dağların eteklerinde uzanır. Burada iki değişik halk yaşar. Yüksek dağların üzerindeki vadilerde yaşayan dağlılar Kara Çerkesler'dir. Aşağılarda deniz kenarında yaşayanlar ise Beyaz Çerkeslerdir. Kara Çerkesleri hiç kimse ziyaret etmez. Onlar da tuz ihtiyaçlarını karşılamanın dışında, dağlarını asla terk etmezler. Kara Çerkeslerin kendilerine özgü bir dilleri vardır. (Tardy 1978: 105).*

Daha sonraki yüzyıllarda Kafkasya'yı ziyaret eden Avrupalı misyoner ve araştırmacılar da, Karaçaylıları Kara Çerkes adı ile tanımlamışlardır. Karaçay adına Avrupa kaynaklarında ilk olarak 1635-1653 yılları arasında Kafkasya'da bulunan İtalyan misyoner A. Lamberti'nin notlarında rastlanmaktadır. A Lamberti Karaçaylılar hakkında şunları yazmıştır:

> *Kafkasın kuzey eteklerinde Karaçaylılar ya da Kara Çerkesler yaşarlar. Onlara bu ad yaşadıkları dağlarda gök daima bulutlu ve karanlık olduğundan verilmiştir. Dilleri Türk dilidir, fakat hızlı konuştuklarında anlamak zordur. Beni hayrete düşüren şey, bu kadar garip dilleri konuşan çeşitli milletlerin ortasında Karaçaylılar Türk dilinin saflığını nasıl korumuşlardır? Kafkasların kuzeyinde eskiden Hun Türkleri yaşamışlardır. Karaçaylılar da Hun'ların bir dalıdır. Şimdiye kadar eski dillerini korumuşlardır. (Şamanlanı İ. 1987: 180).*

19. yüzyıl başlarında Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'ı gezen Klaproth, Karaçay-Malkar'lılar hakkındaki en geniş bilgileri vermiştir. 1812 yılında Berlin'de yayınladığı kitabında Klaproth Karaçaylılar hakkında şunları söylüyor:

Çerkesler bunlara Karçaga-Kuşha derler. Tatarlar ise Kara Çerkes derler. Onlar Çerkeslerden önce Kabardey'e yerleşmişlerdi. Karaçay adını beylerinin (Karça) adından almışlardır. Mingi Tav dedikleri Elbruz dağının kuzey eteklerinde yaşarlar.

Beyleri (prensleri) her aileden düzenli olarak beş dişi koyun alır. Ayrıca toprak sahipleri bundan başka at, öküz, yamçı, bakır kazan da verirler. Karaçaylıların beylerine karşı kişisel yükümlülükleri yoktur. Ancak özdenler (ikinci sınıf soylular) beylerine teftiş sırasında atla refakat etmek zorundadırlar. (Klaphrot, 1823, 284).

Karaçaylılar, Malkarlılar ve Çegemliler gibi putperesttiler. Bundan 32 yıl önce Ishak efendi (Kabardey) onlara islamiyeti kabul ettirmiştir.

Karaçaylılar Kafkasyanın en güzel milletlerindendirler. Beyaz tenleri, siyah gözleri, belirgin güzel hatları ve mükemmel bir vücut yapıları vardır. Göçebe Tatar ve Nogaylarda görülen basık suratlar, çekik gözler onlarda görülmez. Moğol ırkları ile bir karışımları yoktur. Gürcülere benzerler.

Geleneklerine göre bir kadınla evlenirler. Ancak aralarında iki ya da üç kadınla evlenenler de vardır. Diğer dağlıların aksine Karaçay erkekleri karılarına çok şefkat gösterirler. Onlarda kadın

erkeğin hizmetçisi durumunda değildir. Prens karıları ayrı evlerde otururlar ve yabancılarla görüşmezler.

Karaçaylılar, komşuları Çerkesler ve Abazaların aksine, hırsızlık ve dolandırıcılık nedir bilmezler. Cömert ve çalışkandırlar.

Karaçay prensleri Kabardey soylularının kızları ile evlenirler. Kabardeyler de Karaçay prenslerinin kızları ile evlenirler. Bunların başlık parası bin gümüş rubleden fazladır. Ayrıca silah ve at da öderler (Klaproth 1823, 294).

Karaçaylılar hainlerden nefret ederler. Kendi içlerinden çıksın, ya da dışardan gelen bir casus olsun, kendilerine ihanet eden adama karşı bütün halk silahlanır ve haini ölümle cezalandırırlar. Böyle bir hainin peşine düşen Karaçaylılar onu öldürmeden rahat etmezler. Bu da onların barbarlıklarını gösterir.

Karaçaylılar fala inanırlar. Bütün dağ adamları gibi batıl inançları güçlüdür. Kur'anda bildirilen oruç tutulması gereken günlere büyük saygı ve bağlılık gösterirler. Bütün Kafkasyalılar gibi sünnîdirler. Ali'nin yolunu tutanları (şiîleri) hoş görmezler.

Genel olarak Kafkasyadaki en uygar toplum oldukları söylenebilir. Beylerine son derece bağlıdırlar. Fakirlere karşı çok cömerttirler. Zenginler fakirleri

hor görmezler, onlara öküzlerini on günlüğüne ödünç verirler. Fakirleri işe alıp, emeklerinin karşılığını öderler.

Karaçayda yaşayan bazı prens (biy) sülaleler şunlardır : Kırımşavhal, Hasan, Şaman, Kumuk, Dotta, Koçhar, Çotça, Kaysın, Mirzabek, Botaş.

Orusbiy sülalesi de Karaçaylılardandır. Bunlar 150 aileden oluşurlar. Kuzeydoğuda Calpak dağının eteklerinde Karaçay ile Bashan'ın birbirinden ayrıldığı yerde yaşarlar (Klaproth 1823: 306).

Bashanlılar Bashan ırmağının yukarı kısımlarında yaşarlar. Çegemliler 400 aileden oluşurlar. Çerkesler onlara Çegem-Kuşha derler. Çegem ve Şavdan ırmaklarından Bashan'a uzanan yüksek karlı dağlarda yaşarlar. Malkarlılara Çerkesler Balkar-Kuşha, Gürcüler ise Basiane derler. 1200 aileden oluşurlar. Çerek, Psigon, Aruvan ırmaklarının kıyılarında otururlar. Bızıngı da Malkar sayılır. Yüksek yerlerde yaşarlar. Bunlara çok tehlikeli yollardan sonra ulaşılır (Klaproth 1823: 305-314).

Klaproth günümüzdeki Karaçay-Malkar halkını, 1800 lü yılların başında Karaçaylı, Bashanlı, Çegemli ve Malkarlı olmak üzere dört ayrı isim altında tanımlamıştır. Sadece bölge adlarına dayanan bu adlandırma Karaçay-Malkar halkı arasında günümüzde de devam etmektedir. Ancak

1917 Sovyet ihtilalinden sonra Bashan, Çegem ve Malkar vadilerinde yaşayan dağlıların tamamı Ruslar tarafından Balkar adı altında birleştirilerek, suni bir şekilde Karaçay ve Balkar halkları yaratılmış ve bunlar birbirlerinden ayrı iki halk gibi gösterilmek istemiştir. 1917 yılına kadar Balkar ya da Malkar adı yalnızca Çerek ve Kaşha Tav'da yaşayan dağlıları içine almaktaydı.

1848 yılında Karaçayda bulunan Rus tarihçisi G. Tokarev şunları yazıyor :

Bu topraklarda Koman'lar (Kıpçak Türkleri) yaşamışlar. Onlar kendi beylerine piramid şeklinde sivri çatılı evler inşa etmişler. Koban (Kuban) ırmağının adı şüphesiz Koman'lardan kalmıştır.

Karaçaylılar Kafkasyanın en güzel milletlerinden biridirler. Bunların yüzleri Tatar, Moğol ve Nogaylarla hiç bir benzerlik göstermez.

Karaçaylılar Çerkeslerden önce gelip Kabardey'e yerleşmişlerdir. Kendi ağızlarından Bashan'dan (Baksen) çıktıklarına dair rivayetler dinledim (Şamanlanı İ. 1987 : 77).

1850'li yılların başında Karaçay'da bulunan Rus askerî görevlisi V. Şevstov şunları yazıyor :

Karaçaylılar Elbruz dağının eteğinde yüksek yerlerde yaşarlar. Sayıları çok olmasa da, çok yiğittirler. Kendilerini hiçbir zaman düşmanlarına yendirtmezler.

Onların düşman komşuları Kuban'ın karşı tarafında Başilbay, Tatar, Abzeh, Şapsuğ, Natuhay, Besleney, Ubıh ve Abazalar, sol taraflarında ise Kabardeylerdir.

Karaçay halkı Türk kavimlerindendir. Komşu milletlerle yakın ilişki içinde olmakla beraber, kendi dillerini temiz olarak korumuşlardır. Karaçaylılar diğer dağlılardan farklı olarak, giyimlerini temiz tutarlar. Ev yaşantıları temizdir. Tatlı dillidirler ve yeminlerine sadıktırlar. Erkekleri orta boylu, gösterişli vücutlu, çoğunlukla parlak gözlüdürler. Burada yaşlılara gösterilen saygı başka hiçbir yerde görülmez. Ayran ve bozaları ayrı bir yer tutar. Hızlı dansları havada uçarak oynarlar. Müzik aletleri üç telli kemençe (kıl kobuz), kaval (sıbızgı), davul ve 12 telli arptır (Şamanlanı İ.1987: 84-85).

1870'li yıllarda Rus idarecisi olarak Karaçayda bulunan G. Petrov, onlar hakkında şu bilgileri veriyor:

Karaçaylıların çoğu orta boylu, sağlam yapılı, esmer, geniş omuzludur. Bütün dağlılarda fark edilen açık, hayat dolu gözleri vardır.

Giyimleri Asya kıyafetlerini andırır. Dayanıklılıkları ile bütün Kafkasyalılarla yarışabilirler. Kara-

çaylılar at üzerinde ya da yaya olarak dağlarda yürümekte çok ustadırlar.

Karaçaylılar Elbruz dağının yollarını avuçlarının içi gibi bilirler. Onların içinde Elbruz'un zirvesine çıkan birçok kimseye rastlamak mümkündür.

Karaçaylılar kendilerine özgü bir dil konuşurlar.Dilleri Tatar, Nogay dillerine benzer. Karaçaylılar konuşmayı çok severler, bu onların kanlarındadır. Yeni şeyler anlatmayı severler.

Karaçaylılar ailelerine düşkündürler. Karı, koca ve çocuklar iş bölümü yaparlar. Küçükler büyüklerin yanında oturmazlar, söze karışmazlar, beraber yemek yemezler.

Misafir kim olursa olsun, büyük saygı görür. Ev sahibi misafirine en iyi yemekleri, en rahat yatağı verir. Misafir yemek yerken onun beraberinde, çevredeki hatırı sayılır yaşlılardan bir-ikisi de bulunur. Ev sahibi sofraya oturmadan, misafirinin hizmetini yapar.

Karaçaylılar dağlarından ayrıldıklarında hüzünleniyorlar, solan çiçeklere benziyorlar. Düz yerler onlara çirkin görünüyor.(Şamanlanı İ. 1987 : 127-131).

1890'lı yıllarda Karaçayda kömür madenlerinde görevli olarak bulunan N. Aleksandroviç Ştof, Karaçaylıların

müslüman oluşları ile ilgili şu bilgileri veriyor:

17. yüzyılın başındaki savaşa kadar Karaçaylılar, derin dağ vadilerinde putperest olarak yaşamışlar. Kırım Hanı Kafkasyada islam dinini yaymak için iki bölük asker göndermiş. Zelençuk ırmağı kıyısındaki Çerkes köylerini islam dinine sokmuşlar. Kuban ırmağının başında ise şimdiye kadar hiç kimseye boyun eğmeyen Karaçaylılara rastlamışlar. Yurtlarını, hürriyetlerini korumak için Karaçaylılar "Marca" adlı kutsal putlarından güç alarak düşmanlarına karşı koymuşlar. Kırım Hanının askerleri islamı Karaçay'a zorla kabul ettiremeden geri dönmüşler İslamiyet ancak 18. yüzyıl sonunda Karaçay'a girmiş (Şamanlanı İ. 1987: 166).

Arthur Byhan ise Karaçaylılar hakkında şunları yazıyor :

Karaçaylılar beyaz tenleri ve düzgün hatları ile ünlüdürler. Gerçekten de yüzlerinde Moğolların çirkin hatlarını görmek zordur. Daha çok Güney Kafkasyalılara (Gürcülere) benzerler. Saçları ve gözleri siyahtır ve erkeklerin çoğu sakallıdır.

Karaçaylılarda temel uğraş küçükbaş hayvancılıktır. Kışın hayvanlarını otlatmak için Kabardey ovalarına salarlar. Yazın ise yüksek dağlardaki otlaklara çıkarırlar.

Yerel endüstrileri şal, halı, kilim, yamçı, başlık, eyer, çizme gibi ürünlerden oluşur. Hepsi iyi birer avcıdırlar. Ayı, kurt, tilki, dağ aslanı, dağ keçisi avlarlar.

Temel besinleri süt, peynir, tereyağ, koyun ve at etidir. Baharatlı yemeklerden hoşlanırlar.

Karaçaylılar, Çerkesler gibi üç sınıfa ayrılmışlardır. Prensler (biy) asiller (özden) ve köylüler (azat). Bunların dışında mollalar ve köleler de vardır.

Karaçay kadınları cenaze törenlerinde dövünerek çığlıklar atarlar. Erkekler ise birbirlerinin alınlarına silahla vururlar, kulak memelerini bıçakla delerler. Mezarlıkları taş duvarlarla çevrilidir. Teberdi yöresinde mezarların üzerinde piramid ya da daire biçiminde kalın taşlar vardır. İslamiyet 1782 yılından sonra Karaçaylılar arasında yayılmaya başlamıştır. İslamiyeti benimsemelerine rağmen doğaüstü güçlere inanırlar. Kendilerine göre dağ tanrıları vardır. Eliya bunların en önemlisidir. O'nun şerefine törenler düzenlerler, dans ederler, kurban keserler. Diğer Kafkas toplumlarında olduğu gibi kutsal ağaçları ve kutsal su kaynakları vardır. (Byhan 1936: 240).

15-16. yüzyıl Avrupa kaynaklarında Karaçay-Malkar halkının Kara Çerkesler adı altında tanımlandığını yukarıda belirtmiştik. XIX. yüzyıl Rus araştırmacıları ise Karaçay-Malkarlılıları "Dağlı Kabardeyler" ya da "Dağ Kabardiyalılıları" adıyla tanımlamışlardır. Bunda Karaçay-Malkarlılıların Kabardey Çerkeslerine komşu yaşamalarının rolü vardır.

1886 yılında Elbruz dağına tırmanmak için, Bashan vadisinin yukarı kısmında yaşayan Karaçay-Malkar sülalelerinden Orusbiy'lerin köylerine gelen Rus araştırmacı S. Davidoviç, Karaçay-Malkar halkı için şunları söylüyor :

> *Dağ Kabardeyleri dilleri, adetleri ile düzde (ovada) yaşayan Kabardeylerden tamamen başkadırlar. Milletin temiz kalpliliği, derin zekâsı, soylarının dağılmasına karşı koyuşları örnek alınacak derecededir. Bu tabiat çocukları, ne kadar sağlıklı ve güzel bir millettir (Şamanlanı İ. 1987 : 212).*

Arthur Byhan'da Karaçay-Malkarlılıları Dağ Kabardeyleri adıyla tanımlamıştır (Byhan 1936: 241).

Avrupalı ve Rus gezginlerin bıraktıkları notlar XIX.yüzyıl sonlarına kadar Karaçay-Malkar halkının hayat tarzı ve sosyal yapısı ile ilgili değişik bilgileri içermektedir. Ancak yine de Kafkasya'yı ziyaret eden bir çok

gezgin, ulaşılması zor, yüksek dağlarda yaşadıkları için Karaçay-Malkarlıları inceleyememiş ya da kulaktan dolma bilgilerle yetinmişlerdir. Karaçay-Malkarlılar hakkındaki en güvenilir bilgiler XIX. yüzyılda onların aralarında yaşayan Rus hükümetinin görevlilerinin bıraktıkları raporlar, istatistikler ve notlardır.

4.2. XIX. YÜZYILDA KARAÇAY-MALKAR

XIX. yüzyıl başlarına kadar Karaçay-Malkarlılar Kabardey prenslerinin hâkimiyeti altında yaşıyorlardı. Kabardey prenslerinin dostluğunu kazanan Karaçay-Malkar prensleri de böylece onlardan aldıkları güçle kendi kabileleri üzerinde daha kolayca otorite sağlıyorlardı. Kabardey'lerin gücünden korkan Abaza ve Nogaylar da Karaçaylılara zarar vermeye çekiniyorlardı.

XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında Karaçaylılar Kabardey'in büyük prensine vergi olarak her yıl 300 koyun, ayrıca her ev başına bir sepet buğday ve bir büyük tas dolusu yağ veriyorlardı (Şamanov 1971: 54).

XIX. yüzyıl başlarında Karaçaylılar Elbruz dağının batısında Ullu Karaçay adını verdikleri bölgedeki Hurzuk, Kart Curt ve Uçkulan adlı üç büyük köyde yaşıyorlardı. Aynı yıllarda Malkarlılar ise beş büyük zümreye ayrılarak Elbruz dağının doğusundaki çeşitli vadilere yayılmışlardı. Bunlar Çerek (Malkar), Bızıngı, Holam, Çegem ve

Orusbiy adlarını taşıyorlardı (Mokayev 1976: 97). Orusbiy klanı 1760-80 yıllarında Bızıngı'dan Bashan vadisine göçmüşlerdi.

Burada Malkar prenslerinden Orusbiy'lerin idaresindeki halk yaşıyordu. Orusbiy klanı XIX. yüzyıl başında Karaçay'ın Teberdi vadisine göçederek "Camagat" adını verdikleri köye yerleşmişler ancak burada çıkan bir veba salgını sonucunda büyük bir kısmı ölerek, sağ kalanları tekrar Bashan vadisine dönmüşlerdi. 1867 yılında yazılan belgelere göre Bashan'da Orusbiy'lerin idaresinde yaşayan halkın % 23'ü Bızıngı'dan, % 21'i Karaçay'dan, % 12'si Çegem'den, % 9'u Malkar'dan, % 3'ü Holam'dan, diğerleri ise Gürcistan, Çerkesya, Çeçen ve Dağıstan'dan gelen ailelerden oluşuyordu (Mokayev 1976 : 90).

Karaçay'ın 1828 yılında Hasavka savaşında yenilerek Rusya'nın hâkimiyetine girmesi ile birlikte Karaçay üzerindeki Kabardey baskısı sona erdi. Karaçay prensleri Rus çarına bağlılık yemini ettiler ve bundan sonra halk üzerindeki otoriteyi Rus'lardan aldıkları güçle sağlamaya başladılar.

Bir koyunun değerinin 1 ruble olduğu yıllarda Karaçay halkı Rus çarına, hane başına yılda 11 ruble vergi ödüyordu (Laypanlanı K. 1970).

1860'lı yıllarda Karaçay'ın sınırları Elbruz dağından, batıdaki Morh dağlarına kadar uzanan Kafkas sıra

dağları, kuzeyde Hahanduk kalesinden başlayıp Caganas ırmağı, Cögetey ırmağı ve batıda Kardanik, Ishavat,Morh ırmağına kadar olan bölgeyi kapsıyordu. Burada Karaçay halkına ait 27 bin desetina* (378 bin dönüm) toprak bulunuyordu. Teberdi ve Morh ırmakları arası Rus hükümetinin, Terek ve Kuban ırmakları arası ise Rus kazaklarının topraklarıydı. O yıllarda (1860) Karaçaylılar Hurzuk, Kart Curt, Uçkulan, Duvut ve Cazlık adındaki beş köyde ve ayrıca Hudes, Calan Kol, İndiş, Mara, Teberdi vadilerinde de "Kabak" adını verdikleri küçük mezralar halinde yaşamaktaydılar (Şamanlanı İ.1987 : 112).

1860 yılının yazında Ruslar Kuzey Kafkasya'da yeni idarî taksimat yaparak Kafkasya'yı Terek ve Kuban Eyaletleri olarak ikiye böldüler (Baytugan 1965 : 13). Kafkasya iki büyük eyalete bölündükten sonra Ruslar Kuban Eyaletini de "Okrug" adını verdikleri beş küçük idarî bölgeye ayırdılar. Bunlar Elbrus, Zelençuk, Urup, Laba ve Psekups okrug'larıydı. Karaçaylılar Elbrus bölgesi halkını oluşturuyorlardı. Böylece 1861 yılında Karaçay'da resmen Rus idaresi kurulmuş oldu (Şamanlanı İ. 1987:102).

4.2.1. KARAÇAY'DA G. PETRUSEVİÇ DÖNEMİ

Karaçay'ın Rus idaresine girmesinden sonra, Karaçaylıların yaşadığı "Elbrus" bölgesinin idareciliğine 1865 yılında Nikolay Grigoreviç Petruseviç atandı. Petruseviç'in

---

* *1 desetina : 14 dönüm*

Karaçay'a yönetici olarak tayini ile birlikte Karaçay halkının hayatındaki en büyük sosyal değişmeler başladı.

Petruseviç Kuban ırmağı kıyısında Humara Kala denilen yerde yeni bir idarî merkez inşa ettirdi. Taş duvarlardan kale biçiminde inşa edilen ve duvarları kireçle boyanan bu yere Karaçaylılar Ak Kala adını verdiler.

Petruseviç birbuçuk yıl içinde Karaçay dilini öğrenmiş ve halkla sıcak ilişkiler kurmayı başarmıştı. Resmî ünvanı Rusça "vilayet komiseri" anlamına gelen "Pristav" idi. Ancak Karaçaylılar bu kelimeyi "Prustop" şeklinde söylüyorlardı. Petruseviç'in Karaçaylılarla konuşurken zaman zaman gözlüklerinin üzerinden bakmasının etkisiyle Karaçaylılar ona "Zukku (Şaşı) Prustop" adını vermişler ve Petruseviç'in adı Karaçaylılar arasında bu şekilde yayılmıştı (Şamanlanı İ. 1987: 109).

Petruseviç Dağlıların çok zor hayat şartları altında yaşadıklarını görmüş ve bu durumu değiştirmek için bütün imkânlarını kullanmaya başlamıştı.

O zamana kadar yalnızca at sırtında ulaşılabilen Karaçay'a ilk araba yolunu 1865-69 yılları arasında Petruseviç açtırmıştı. Uçkulan'dan Humara (Ak Kala)'ya kadar uzanan yolun yapımında Karaçaylılar çalışmışlar, onlara 600 Rus askeri de yardım etmişti. 1866 yılında 4050 Karaçaylı ile 3513 Rus vardiya usulüyle çalışarak yol açmışlardı. Batalpaşa (Çerkessk)-Humara yolu ise

1840 yılında Ruslar tarafından açılmıştı. Böylece Petruseviç döneminde Karaçay köyleri Batalpaşinski şehrine yolla bağlanmış oldular. 1860-70'li yıllarda Teberdi ve Duvut'ta da yollar yapılmaya başlandı (Lavrov 1978: 98).

Kuban vadisine yol yapılmasıyla birlikte Dağlıların (Karaçaylıların) hayatlarındaki önemli değişmeler başladı. Alışveriş yapmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için Karaçaylılar komşu halklarla ilişkilerini geliştirmeye, değişik dilleri öğrenmeye başladılar (Şamanlanı İ.1987: 115).

Petruseviç'in Karaçay'a idareci olarak atandığı yıllarda Karaçay'da feodal düzen hüküm sürüyordu. Halk prensler (biy), asiller (özden) ve köleler (kul) olmak üzere çeşitli sosyal tabakalara ayrılmışlardı. 1868 yılında Petruseviç'in gayretleriyle köleler beylerinden özgürlüklerini satın alarak azat oldular. Petruseviç azat olma bedelini ödeyemeyen köleler için Rus hükûmetinden para yardımı dahi almıştı (*).

Petruseviç Nıhıt geçidinin üzerinden su kanalı ve yol geçirerek Sılpağar, İja, Lepşok, Batça ve Hubiy sülalelerinden oluşan Kart Curt'lu 180 ailenin Uçkulan'a

---

* *Bu konuda "Karaçay-Malkar'da Sosyal Tabakalaşma" ile ilgili Bölüm : 4.3'te ayrıntılı bilgi verilmiştir.*

rahatça ulaşmalarını sağladı. Su kanalı ile de daha önce sulanamayan 100 desetina (1400 dönüm) toprağın sulanmasını temin etti (Şamanlanı İ. 1987:115).

Petruseviç Karaçaylıların ev inşasına da yenilikler getirdi. O zamana kadar ağaç kütüklerini üstüste koyarak ev inşa eden Karaçaylılara Rusya'dan inşaat ustaları çağıran Petruseviç Karaçay'da ilk defa taş ya da kerpiç duvarlı, pencereli, çinko levha ile kaplanmış çatılı evler inşa ettirdi.

1860'lı yıllara kadar evlerinin bir köşesindeki ocakla ısınmayı sağlayan Karaçaylılara Petruseviç ilk defa "peç" adı verilen ısınma sistemini öğretti ve ilk peçi kendi eliyle Uçkulan'da Gola'ların evlerinde yaptı (Şamanlanı İ. 1987: 110).

Karaçay halkının ortak mülkü sayılan ormanlar, dağ otlakları ve yaylalar Petruseviç'in kurduğu düzene göre işletilmeye başlandı. Ev yapımında kullanmak için ormandan ağaç kesimi izne bağlandı. O zamana kadar herkes kaba kuvvete dayanarak istediği yeri işgal ediyor ve özel mülkiyetine geçiriyordu. Topraklar halk arasında adaletsiz bir biçimde paylaşılmıştı. Petruseviç bir "toprak komisyonu" kurarak özel otlakların, tarlaların sınırlarını tespit ettirdi. Böylece halkın özel mülkiyetinde olan topraklar ortaya çıkarıldı. Bu topraklar isteyenlere kiraya verilmeye başlandı. Elde edilen para halkın

ortak ihtiyaçları için harcanıyordu. İki yıl içinde bu toprakların kiralanmasından 25 bin ruble gelir elde edildi. Bunun 12 bin rublesi kasaya konularak, geri kalanı ile Karaçay'da ilk defa posta kuruldu, küçük bir hastane ve mahkeme binası yapıldı (Şamanlanı İ. 1987:116-117).

Karaçay halkının âdet ve geleneklerini yakından inceleyen Petruseviç başlık parası (kalım), çeyiz (berne), miras davaları gibi halkın karşılamakta güçlük çektiği âdetleri düzeltmeye,kaldırmaya çalıştı.

Petruseviç zamanında vergi sistemi değiştirildi ve hane başına vergi alınması uygulanmaya başladı (Şamanov İ. 1987 : 119).

1876 yılında Karaçay'daki görevi sona eren N.G. Petruseviç Türkmenistan'a tayin oldu. 1880 yılında orada ölen Petruseviç'in ölüm haberi Karaçay'a 1881 yılında geldiğinde Dağlılar çok sevdikleri bu insanın ölümüne çok üzüldüler. Karaçay'dan yola çıkan bir grup insan Türkmenistan'a giderek Petruseviç'in cenazesini alıp Kafkasya'ya getirdiler ve Batalpaşinsk (Çerkessk) şehrine gömdüler.

Petruseviç Karaçay'da "Pristav" (vilayet komiseri) olarak çalıştığı onbir yıl içinde Karaçay halkının sosyal yapısında büyük değişmelere sebep oldu. Köleliğin kaldırılması yeni Karaçay köylerinin kurulmasına ve nüfusun daha geniş topraklara kavuşmasına yol açtı. Kara-

çay'a araba yolunun açılmasıyla dağlılar medeniyetle tanıştılar ve komşu halklarla ilişkilerini geliştirdiler.

Karaçay'da Petruseviç'in sosyal ve ekonomik yapıda başlattığı değişmeler ondan sonraki dönemlerde de devam etti. Toprakların kiralanmasıyla gelir elde etme sistemi başarıyla yürüyordu.

Karaçay halkı Uçkulan'da ilk hastanenin kurulması için 8 bin ruble harcamış ve Tiflis'te okuyup gelen bir Karaçaylı doktor ile yardımcısına yılda 700 ruble ödemeye başlamıştı. Bu hastanede 1878 yılında 1086 hastaya bakılmıştı.

Hastanenin yanında açılan okul için 5500 ruble harcanmıştı. Okulda eğitim veren bir Rus öğretmen ile yardımcısına yılda 600 ruble ödeniyordu. Dinî eğitim veren bir hoca ile yardımcısı için de yılda 200 ruble harcanıyordu.

Karaçay'da kurulan Posta hizmetleri için yılda 2250 ruble, mahkeme binası ve masrafları için de 5500 ruble harcanmıştı.

Ayrıca ihtiyacı olanlara borç verilmek üzere kurulan fonun sermayesi de 12 bin rubleye ulaşmıştı. Fondan ihtiyacı olanlara 10-50 ruble arası borç para veriliyor ve yüzde 6 faiz uygulanıyordu.

Karaçay halkı köylerdeki görevlilerin de maaşlarını kendileri ödüyordu. Bu da yılda 2500 ruble tutuyordu.

Karaçay'da yol yapım işlerinde çalışanlara 50-300 ruble arası ücret ödeniyordu. Bütün bu işler için Rusya'nın Karaçay'a hiçbir yardımı olmuyordu (Şamanlanı İ. 1987 : 141).

1880'li yılların başında Karaçaylılar Rusya'ya hane başına 9.5 ruble vergi ödüyorlardı. Ancak halkın seçtiği temsilciler halkı maddî durumuna göre zenginler ve fakirler olarak ikiye ayırdıktan sonra, zenginler 15-30 ruble, fakirler ise 4.75 ruble vergi ödemeye başladılar (Şamanlanı İ. 1987: 141).

XIX. yüzyıl sonlarında Karaçay'da soylar ekonomik durumlarına göre ayrılmaya başladılar. Aynı soydan gelen değişik aileler bile zengin-fakir olarak ayrıldılar. Kırımşavhal'lar soyu içinde "Açahmatlar" sülalesi zenginlikleri ile diğer Kırımşavhal'lardan ayrılıyorlardı. Yine "özden" soylardan olan Bayçora'ların içinde "Bödeneler" sülalesi Karaçay'ın en zengin sülalesi olarak biliniyordu (Lavrov 1978 : 200).

Prens (biy) ve soylular (özden) içinde ekonomik yönden fakir düşen ailelere rastlamak da mümkündü. Öyleki XIX. yüzyıl sonlarında bunlar zengin akrabalarının yanında işçi olarak çalışmaya bile mecbur kalmışlardı.

1885 yılında Karaçay köyleri sosyal açıdan şu özellikleri taşıyordu:

Yerleşim bölgeleri	Aile sayısı	Ev sayısı	Nüfus	Sosyal tesisler
Hurzuk	641	1015	2768	3 cami, 4 dükkan, 17 değirmen
Uçkulan	562	690	3968	5 cami, 1 okul, 4 dükkan, 14 değirmen
Duvut	84	117	668	1 cami
Cazlık	128	197	1809	1 cami
Mara	210	210	1170	1 cami
Kart Curt	576	1044	4479	7 cami, 1 okul, 6 dükkan, 16 değirmen
Taş Köpür	76	141	514	1 cami
Teberdi	161	172	440	1 cami,1 okul, 1 dükkan
Sıntı	61	67	433	1 cami

(Tekeyev 1987: 99)

4.3. KARAÇAY-MALKAR'DA SOSYAL TABAKALAŞMA

4.3.1.SOSYAL TABAKALAŞMA KAVRAMI

Sosyal yapının en önemli özelliklerinden biri toplumun çeşitli sosyal tabakalara bölünmesidir. Yeryüzündeki bütün toplumlar, üyelerini kendilerince geçerli kabul edilen bazı kriterlere göre sınıflandırırlar. Bu sebeple sosyologlar arasında, tabakalaşmanın sosyal hayatta fonksiyonel olduğu görüşü hâkimdir (Eserpek 1981 : 193). Tabakalaşmanın fonksiyonu bireylerin toplum tarafından birbirlerine göre konumlarını belirlemek ve onları yöneltmektir. Sosyolojideki çatışma teorilerine göre sosyal tabakalaşma üretim ilişkilerine bağlı olarak toplumda rekabet eden ekonomik çıkar gruplarının farklılaşmasıdır (Bottomore 1964 : 109).

4.3.2.SOVYET DÖNEMİNE KADAR SOSYAL TABAKALAŞMA

4.3.2.1. Sosyal Tabakalaşmanın Tarihi

Karaçay-Malkar toplumunda XIX. yüzyıl sonlarına kadar feodal bir yapının hüküm sürdüğü görülmektedir. Toplumsal tabakalaşmanın tarihinin ise, Karaçay-Malkar halkının yüzyıllar öncesine dayandığı ve tabakalaşmada ekonomik ve siyasî etkenlerin önemli derecede rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Karaçay-Malkar halkının Karaçay boyu önceleri Elbruz dağının doğu eteklerindeki Bashan (Baksan) vadisinin yukarı kısımlarında yaşamaktaydı. Tarihî ve etnolojik araştırmalar XVI. yüzyılda burada Kıpçak kökenli Karça, Navruz, Budyan, Adurhay, Botaş ve Abazin-Tatar kökenli Tram "klan"larının yaşadıklarını ve bunlara Kabardey prenslerinden Tohçuk (Dohşuko) ve Tambiy'lerin de katılmasıyla Karaçay halkının çekirdeğinin oluştuğunu göstermektedir. Karaçaylılar daha sonra Yukarı Bashan'dan Elbruz dağının batısındaki Yukarı Koban (Kuban), Hurzuk vadilerine göçettiler ve burada çoğalarak günümüzdeki Karaçay halkını oluşturdular.

Karaçay halkının çekirdeğini oluşturan soylar toplumun siyasî yapısında da söz sahibiydiler. XVII. yüzyıl ortalarında Malkar'da da Abay, Musuka, Süyünç, Aydabol, Kelemet, Malkaruk, Orusbiy gibi soylar halkın idaresini ellerinde tutmaktaydılar (Mokayev 1976 : 95). XIX.yüzyıl başlarında Klaproth Karaçay prensleri arasında Kırımşavhal, Hasan, Şaman, Çotça, Botaş, gibi sülaleri saymaktaydı (Klaproth 1823: 305).

4.3.2.2. Karaçay-Malkar Toplumunda Sosyal Tabakaların Ortaya Çıkışı

Karaçay-Malkar toplumunda sosyal tabakaların ortaya çıkışını şöyle açıklayabiliriz:

Karaçay-Malkar halkını oluşturan çeşitli soylar arasından zamanla siyasî yönden güçlenen bazı büyük aileler toplumun ekonomik yapısına da hâkim olmaya başladılar.

Toplumun siyasî ve ekonomik gücünü elinde tutan bu soylar aynı zamanda Karaçay-Malkar halkının çekirdeğini oluşturuyorlardı. Zamanla komşu halklarla yapılan savaşlarda elde edilen esirler ya da onlardan kaçırılan veya satın alınan küçük çocuklar da köle olarak kullanılmaya başlandılar. Böylece Karaçay-Malkar toplumunda tabakalaşmanın temeli atıldı. Yüzyıllar boyu devam eden bir süreç içinde toplum çeşitli tabakalara bölündü.

Başlangıçta Karaçay-Malkar'da üç sosyal tabaka vardı :

1. Biy veya Tavbiy (Prensler)
2. Özden (Soylular)
3. Kul (Köleler)

Biy veya Tavbiy adı verilen prensler Karaçay-Malkar halkının siyasî yapısında söz sahibi olan ve halkı yöneten tabakaydı. Bunlar Karaçay-Malkar halkının en eski ve köklü ailelerinden meydana geliyorlardı.

Özden adı verilen soylular ise kimi zaman ekonomik açıdan prenslerden (biylerden) daha güçlü olsalar bile yönetimde söz sahibi değillerdi ve "biy" lere bağlıydılar.

Kul adı verilen köle tabakası ise hiç bir özgürlüğe ve maddî varlığa sahip değildi. Bunlar alınıp satılabilirdi. Genellikle komşu Kafkas haklarından satın alınan ya da esir edilen kişilerden oluşurlardı.

Karaçay-Malkar toplumundaki sosyal tabakalar, komşuları olan Kabardey Çerkeslerindeki sosyal tabakalarla benzerlik göstermektedir. Kabardeyler de temelde, Pşi (prens), Vork (soylu) ve Pşitl (köle) olmak üzere üç sosyal tabakaya bölünmüşlerdi.

Önceleri biy, özden, kul biçiminde üç gruptan oluşan sosyal tabakalar Karaçay-Malkar halkının çoğalması ve genişlemesi, ekonomik yapısındaki değişiklikler sonucunda birkaç alt bölüme daha ayrıldı.

XIX. yüzyıl başlarında Karaçay-Malkar toplumunda sosyal tabakalar şu biçimde adlandırılıyordu:

1. Biy - Tavbiy (Prensler)
2. Çanka (Siyasi ve ekonomik gücü azalan prensler)
3. Özden (Soylular)
4. Kara Özden (İkinci sınıf soylular)
5. Kul (Köleler)

Çanka'lar prenslerin (biylerin) özden kızlarla yaptıkları evliliklerden doğan çocuklara verilen bir isimdi. Çanka'lar biy'lerle özdenler arasındaki tabakayı oluşturuyorlardı.

4.3.2.3. Alt (Köle) Tabakaların Bölünüşü

Önceleri Karaçay-Malkar toplumunda köle tabakasının hiç bir hakkı yoktu. Zamanla bazı prens ve soyluların köleleri azat etmesiyle Karaçay-Malkar toplumunda köleler de çeşitli sınıflara ayrıldılar. Köle soyundan gelenler şu tabakalardan oluşuyorlardı:

Kara kişi : Prenslere az bağımlı, küçük toprak sahibi köylüler.

Casakçı : Tarlası, otlağı için prense vergi ödeyenler.

Çagar : Prense iyi hizmet ettiği için mükafat olarak ondan toprak alarak geçinen köleler. Bunlar prensin her türlü işini gören, ayrıca kendi yetiştirdiği ürünün yarısını prense veren tabakaydı.

Kazak-karavaş : Mülk sahibi olamayan, prense hizmet ederek yaşayan köleler. Prensler bunları satabilirdi. Aile kurmalarına izin verilmezdi. Erkek kölelere kazak, kadınlara ise karavaş denirdi. Ayrıca ev hizmetlerini gören, "eget" adı verilen uşaklar da vardı. (Mokayev 1976: 95).

4.3.2.4. Sosyal Tabakalar Arasındaki İlişkiler

Karaçay-Malkar halkı 1828 yılında Rus'ların işgaline uğrayana kadar Kabardey prenslerinin idaresi altın-

daydı. Karaçay-Malkar prensleri için Kabardey prenslerinin dostluğunu kazanmak çok önemliydi. XIX. yüzyıl başlarında Kafkasya'da bulunan Avrupalı gezgin Klaproth'un belirttiğine göre Karaçay ve Kabardey prensleri birbirlerinin kızları ile evlenirlerdi (Klaproth 1823:294).

Karaçay-Malkar prensleri Kabardey prenslerinden aldıkları güçle kendi halkları üzerindeki otoriteyi sağlıyorlardı.

1828 yılında Karaçay'ı ele geçiren Rusya, Çarın verdiği bir emirle Karaçay'da prenslerin halkı idaresine izin verdi. Kırımşavhal, Duda, Karabaş, Kocak soylarına mensup prensler Rus Çarına bağlılık yemini ettiler. Bundan sonra prensler Ruslar'dan aldıkları güçle halkı yönetmeye başladılar. (Lavrov 1978: 208).

Karaçay-Malkar toplumundaki sosyal tabakalaşma haklı ve âdil temellere oturmuyor, aksine güçlülerin sürekli olarak güçsüzleri ezdiği ve onların emeklerini sömürerek kendi zenginliklerini artırdıkları bir sömürü sistemini oluşturuyordu. Yıllar geçtikce sosyal tabakalar arasındaki farklılık korkunç boyutlara ulaştı.

Karaçay-Malkar'da, "biy" adı verilen prenslere "aksüyek" de denirdi. Prenslerin eşleri ve kızları da "biyçe" adını alırlardı. Prensler yönetimde tek söz sahibiydiler. Köy halkından biri prense karşı geldiğinde, prens onu köyün yaşlılar meclisine verir, onlar da pren-

se (biy'e) karşı gelen köylüyü köyden kovarlardı (Musukayev-Şamanov 1987: 123).

Prensin kızı evleniyorsa, prens kendi kölelerinin en yaşlısına bir at armağan ederdi. Buna karşılık her köle ailesi de prense düğün hediyesi olarak birer öküz vermek zorundaydı (Lavrov 1978: 203).

Karaçay-Malkar toplumunda Özden adı verilen soylular tabakası da prenslere bağlıydı.

Prensin hayvanları için gerekli otun biçilmesi amacıyla her özden,prense birer tırpancı adam verirdi ve ayrıca bir adamını da biçilen otları toplayıp yığması için öküzleriyle beraber gönderirdi.

Prensin tarlalarını ekime hazırlayıp sonbaharda arpa-buğday ekmek için her özden, prense adam ve öküz göndermek zorundaydı.

Özden'in karısı da biy (prens) ailesinin ev işlerine bakardı. Karaçay-Malkar'da "Özden biyni ekinçi kulu" (Özden prensin ikinci kölesidir) biçiminde söylenen ata sözü o günlerdeki yapıyı dile getirmektedir.

Bu hizmetleri karşılığında da prensler özdenleri korurlar, himaye ederlerdi (Lavrov 1978: 205).

Özden tabakası arasında zenginlikleri ile prenslere yetişen, hatta maddî açıdan onlardan çok daha güçlü olan özden aileler de vardı. Bunlara "Baş Özden", "Sıylı Özden", "Sırma" adları verilirdi. Bunlar prenslere

hizmet etmezlerdi. Bunlardan daha aşağı olan Özdenler ise "Orta Özden" ve "Töben Özden" adlarını alırlardı.

Bu özdenler prensin hayvanları için gerekli otu biçtirmeye, tarlalarını sürüp, buğdayını-arpasını biçtirmeye zorunluydular.

Özdenler kızlarını evlendirdiklerinde, aldıkları kalım'ın (başlık parasının) yarısını prenslerine vermek zorundaydılar. Prensin ailesinden biri öldüğünde Özdenler cenaze evinde kesilip,gelen misafirlere yedirilmesi için prenslerine birer koyun verirlerdi.

Kış aylarında, hayvan bakımının zor olduğu günlerde her Özden ailesi prensin bir koyun ya da ineğini kış boyunca beslemek zorundaydılar. Yaz aylarında da prensin otunu biçmesi için verdikleri adamların beslenmesi amacıyla her Özden, prense bir koyun verirdi (Lavrov 1978: 205). Bazı kölelerin azat edilmesiyle ortaya çıkan "Azat" tabakası Özdenlerden biraz daha aşağı bir sınıfı teşkil ediyordu. Azat'lar prenslere daha çok saygı göstermek zorundaydılar (Lavrov 1978:206).

Köle (kul) sınıfı Karaçay-Malkar toplumunda en alt tabakayı oluşturuyordu. Köleler iki sınıfa ayrılıyorlardı :

1. Ülgülü Kul veya Collu Kul
2. Başsız Kul veya Colsuz Kul

Başsız Kul adı verilen köleler komşu halklardan

satın alınan ya da esir edilen kölelerdi. Prens bunları isterse satar isterse öldürebilirdi. Bunun için prense ceza verilemezdi. Eğer bu köleyi başkası öldürürse onun sahibi olan prense onun bedeli olan parayı öderdi. (Lavrov 178: 207).

Ülgülü Kul adı verilen köle tabakasının kendi evleri, küçük toprakları, aileleri olurdu. Başsız Kul'ların hiçbirşeyleri yoktu. Bunlar genellikle prensin evinin ahırında kalırlardı. Bunların aile kurmalarına, mal-toprak sahibi olmalarına izin verilmezdi.

Ülgülü Kul'lar prensin işlerini bitirdikten sonra kendi işlerini yapabilirlerdi. Bunların içinden iyi çalışıp zengin olabilenler de çıkmıştır. Ülgülü Kul'lardan zengin olanlar da kendilerine köle satın alabiliyorlardı. Bunlara Karaçay-Malkar'da "Kulnu kulu" (kölenin kölesi) denirdi.

Köleler köyün idarî işlerine karışamazlardı. Karaçay-Malkar toplumunu ilgilendiren olaylarda köle tabakasının söz hakkı yoktu.

Köleler prensin evinde düğün olduğu zaman ona birer koyun vermek zorundaydılar. Kendi kızını evlendiren bir köle ise prensine üç koyun verirdi. Bu koyunları kızı için gönderilen kalım'dan (başlık parasından) vermek zorundaydı (Lavrov 1978: 207).

Evinde ailesi için bir koyun kesen köle, bunun en

değerli yeri sayılan ve "Cavorun" adı verilen kürekkemiğini prense gönderirdi. Evinde boza yapan bir köle prense bir tas dolusu boza göndermek zorundaydı.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra köleler prenslerine para da vermeye başladılar.

Kazak ve Karavaş'lar en alt derecedeki kölelerdi. Bunların evlenmesine, aile kurmalarına izin verilmezdi. Prensin evinde en kötü işleri Kazak ve Karavaş'lar yaparlardı. Prensler bunları istedikleri zaman satabilir ya da öldürebilirdi.

Karaçay-Malkar'da Rus idaresi kurulduktan sonra kölesini öldüren prens yargılanabiliyordu. Köleler başka bölgelere ve devletlere de satılamıyorlardı (Lavrov 1978: 207).

4.3.2.5. Molla Sınıfının Ortaya Çıkışı

XVIII.yüzyıl sonlarında ve XIX.yüzyıl başlarında Karaçay-Malkar halkı arasında İslamiyetin kabul edilip yayılmaya başlaması ve gittikçe güçlenmesiyle birlikte sosyal tabakalar arasında din adamlarından oluşan bir "Mollalar" sınıfı meydana geldi.

Mollalar prenslerin himayesi altındaydılar.Halk mollaların geçimini sağlamak zorundaydı. Her ev, mollalara kendi mahsülünün onda birini, hayvanlarının ise beş-

te ikisini vermek mecburiyetindeydi. Bu vergi islamî bir zorunluluk olmasa da Karaçay-Malkar halkı tarafından "Zekat" olarak adlandırılmıştı. Kış aylarında her evden mollaya bir koyun verilirdi. Ayrıca mollanın hayvanlarının beslenmesi için kuru ot, mollanın ısınması için odun verilirdi.

Ölen kimsenin malından mollaya pay verilirdi. Ayrıca ölüye kuran okuduğu için mollaya eğeri ile birlikte bir at ve ölenin giyimleri verilirdi (Lavrov 1978: 208).

Mollalar nikâh ve sûnnet işlerinde de halktan para ve hediye alırlardı. Bütün bunlar halka zor gelse de prensin emriyle yapmak zorundaydılar.

4.3.2.6. Sosyal Tabakalar Arası Çatışma

Sosyal tabakalar arasındaki eşitsizliğin sonucunda toplumda huzursuzluklar ve karışıklıklar belirmeye başladı. Tabakalar arasında her zaman var olan çatışma 1851 yılında Ullu Karaçay'da patladı, Hurzuk'ta kölelerle prensler ve soylular arasında büyük bir savaş oldu (Lavrov 1978: 208).

1855 yılında Çegem ve Holam'da köylüler prenslere verdikleri verginin çokluğu yüzünden ayaklandılar. 1862 yılında da Girhojan'da köylüler ayaklanarak artık kölelik etmeyeceklerini bildirdiler (Mokayev 1976:95).

1864 yılında Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirmesiyle Rus idaresi Kafkasyalılar üzerinde hâkim oldu. Karaçay-Malkar'da da bu yeni idare ile iyi geçinen kimseler bir çok imtiyazlar elde etmeye başladılar. Prensler ve soylular daha büyük mevki ve toprak sahibi oldular. Bunun sonucunda Karaçay-Malkar'da toplumsal tabakalar arasındaki çatışma ve mücadele büyüdü (Şamanlanı İ. 1987: 144). Ruslar Karaçay-Malkar prenslerine resmî yetkiler ve rütbeler vermişlerdi. Prenslerin çocukları Rus okullarında parasız okuyabiliyorlardı. Prenslerin dul karılarına Rus hükümeti maaş bağlıyordu. Ruslar böylece Karaçay-Malkarlı prensleri kendilerine yakınlaştırmaya çalışıyorlar, alt tabakalar ise gittikçe prenslere karşı daha sert bir mücadeleye giriyorlardı (Lavrov 1978:208).

1865 yılında Karaçay'a Rus hükümetinin idarecisi olarak atanan N. Petruseviç Karaçay'da feodal bir düzenin hüküm sürdüğünü görmüş ve bunu raporlar halinde Rus Çarına bildirmişti. Yazdığı raporlarda Petruseviç, Karaçay'da toprakları ellerinde tutan aileleri ve toprakların sınırlarını birer birer tespit etmişti (Şamanlanı İ. 1987 : 120).

4.3.2.7. Karaçay-Malkarda Köleliğin Kaldırılması

Aslında prensler-soylular-köleler biçimindeki sosyal tabakalaşma Rusya'nın işine geliyordu. Çeşitli imtiyaz-

larla feodal prensleri kendi tarafına çeken Rusya geniş köylü sınıfını rahatça kontrol ediyor ve yönetebiliyordu. Ancak yer yer başgösteren ayaklanmalar ve köle sınıfının başkaldırmasının daha kötü sonuçlara varabileceğini hesap eden Rusya köleliğin resmen kaldırıldığını ilan etti. Bunun üzerine 1867 yılında Malkar'da, 1868 yılında da Karaçay'da köleliğe son verildi.

Karaçay-Malkar'da köleliğin kaldırılması sorunları tamamen çözmedi. Çünkü köylülerin kölelikten kurtularak özgür olabilmelesi için prenslerine "bedel" ödemeleri gerekiyordu. Bu bedele Karaçay-Malkar dilinde "Culuv", özgür olabilmek için bedel ödeme işine "baş culgan" adı veriliyordu.

1868 yılında Karaçay'da kölelerin özgürlüklerini kazanıp azat olabilmek için prenslerine ödedikleri bedeller şu şekildeydi:

30 yaşında kadın köle : 150 ruble

30-35 yaşları arasında kadın köle : 100 ruble

35 yaşında erkek köle : 95 ruble

40 yaşında erkek köle : 15 ruble (Bayramuklanı H. 1987 : 283).

7 yaşından küçük, 50 yaşından büyük köleler para (bedel) ödemeden azat oldular. "Başsız Kul" adı verilen köleler ise 200 rubleye kadar bedel ödemek zorundaydılar. Toprak sahibi, mal sahibi olan köleler ise azat ol-

ma bedelinin yanı sıra, mülklerinin yarısını da prenslerine vermek zorunda bırakılmışlardı (Lavrov 1978:28).

O dönemde bir koyunun değerinin bir ruble olduğu gözönünde tutulursa, bir kölenin azat olabilmek için ne kadar büyük bir değer ödemek zorunda olduğu ortaya çıkar. Aynı yıllarda Malkar'da köleler özgürlüklerini satın alabilmek için 76 prens ailesine birbuçuk milyon ruble ödemek zorunda kalmışlardı (Mokayev 1976: 96).

N. Petruseviç'in bildirdiğine göre 1867 yılında Ullu Karaçay'da yapılan bir sayıma göre sosyal tabakalar şu şekilde ortaya çıkmıştı :

Biy-Çanka (Prens)	: 653 kişi	% 3.7
Özden (Soylu)	:9978 kişi	%80.6
Azat	:1801 kişi	
Ülgülü Kul (Köle)	:1828 kişi	%12.4
Başsız Kul (Köle)	: 582 kişi	% 3.3
T o p l a m	:14728 kişi (Lavrov 1978:205).	

Köleler halkın % 15.7'sini meydana getiriyordu. 1868 yılında Petruseviç'in raporlarına göre Karaçay'da 2806 köle azat edilmişti.*

Kölelerin bir çoğu prenslerden özgürlüklerini satın alamayacak durumdaydılar. Bunun üzerine Petruseviç

---

* *Bu bilgi İ. Şamanov tarafından "Krasnodor Arşivi",774 Fond, 653 sıra, 1091 sayfa" dan elde edilerek araştırmacıya gönderilmiştir.*

Rusya'dan para yardımı alarak kölelerin özgürlüklerini kazanmalarını sağladı.

Özgürlüklerini satın alan kölelerin mal-mülk sahibi olabilmeleri için Petruseviç, Kuban eyaletinin idarecilerinden Karaçay'a 40 bin desetina (560 bin dönüm) toprak tahsis ettirdi (Şamanlanı İ. 1987: 111).

Ancak kölelerin tamamı azat olma bedelini ödeyememişlerdi. Bunlar efendilerine azat bedelini ödemek için 6-8 yıl daha çalışmak zorunda bırakıldılar. Bu sırada Karaçay'a tahsis edilen yeni topraklar halka dağıtıldığı için daha sonra azat olan köleler yine topraksız kaldılar (Tekeyev 1987: 91).

4.3.2.8. Kölelik Sisteminin Kaldırılmasından Sonraki Değişmeler

Karaçay-Malkar'da köleliğin resmen kaldırılması aslında pek fazla birşey değiştirmedi. Karaçay-Malkar toplumunda prenslik ve soyluluk statüsü "verilmiş statü" özelliği taşıyordu. Yani bir köle ne kadar zengin ve güçlü olursa olsun, yine de biy (prens) veya özden (soylu) ünvanını kazanamıyordu. Ekonomik yönden fakir duruma düşen prens ve soylular da bu ünvanlarını kaybetmiyorlardı. Bu statüler Karaçay-Malkar'da doğuştan kazanılıyordu.

Kölelik resmen kaldırıldıktan sonra bile halk yine kendisini prensler, soylular ve köleler olarak ayır-

maya devam ediyordu.

Köleler özgürlüklerini kazanmakla birlikte, verimli toprakların, yaylaların, tarlaların büyük çoğunluğu prenslerin ve zenginlerin elinde kalmıştı. Zaten topraksız olan ve özgürlüğünü kazanabilmek için elindeki her şeyini prenslere ve soylulara veren köleler, zenginlerin topraklarını kiralamak zorunda kalıyorlar ve borçlarını ödeyemediklerinde âdeta toprak sahibinin yeniden kölesi oluyorlardı. Ayrıca borcunun faizi her yıl arttığından fakir köylü ömür boyu zengin toprak sahibi için çalışıyordu. Böylece Karaçay-Malkar'da 1868 yılından sonra bir tür gizli kölelik ortaya çıkmıştı.

Topraksız köylülerin ayaklanmasından korkan Rus hükümeti Karaçay-Malkar'da yeni köyler kurarak topraksız köylülere toprak verilmesini düşündü. Petruseviç'in gayretleriyle Çarlığın toprak dağıtma komisyonu 1868-1870 yıllarında, daha önce Karaçaylıların ellerinden alınan topraklardan 40 bin desetinasını geri verdi. Ancak prensler ve zenginler Rus hûkûmeti ile anlaşıp bu toprakların büyük bir kısmını özel mülkiyetlerine geçirdiler. Kalan topraklarda ise dört yeni Karaçay köyü kuruldu. Bunlar 1868 yılında kurulan Teberdi, 1870 yılında kurulan Sıntı ve Taşköpür ile 1875 yılında kurulan Mara köyleridir (Besleneyev 1971: 7).

Köleler yeni köylere göçüp yerleştikten sonra kendilerine soy (sülale) adları almaya başladılar. O za-

mana kadar kölelerin kendi soy adları yoktu. Sahipleri olan prens veya soyluların soy adlarıyla anılıyorlardı (Tekeyev1987 : 92).

4.3.2.9. Tiyre

Karaçay-Malkar'da prens (biy) ve soylu (özden) sülaleler yalnızca kendi soylarından gelenlerin oluşturduğu büyük mahallelerde yaşarlardı. Buna Karaçay-Malkar dilinde "tiyre" adı verilirdi. Tiyre'lerin birleşmesiyle köyler oluşurdu. Köylerde her soyun kendi tiyre'si olurdu.

Her köyde tiyre'lerin camisi bulunurdu. Ayrıca köyde "Cuma Mejgit" adıyla cuma namazlarının kılındığı büyük camiler olurdu. Prens soyundan gelenlerin ayrı camileri vardı (Tekeyev 1987: 95).

Her tiyre ait olduğu soyun adı ile anılırdı. Bunlara "Kırımşavhal'ların tiyre", "Hasan'ların tiyre", "Tohçuk'ların tiyre", "Botaş'ların tiyre" gibi isimler verilirdi.

Tiyre biçiminde yerleşme geleneği Ullu Karaçay'da yaygındı. 1868 yılından sonra yeni kurulan köylerde büyük tiyre'ler kurulmamıştı.

XX. yüzyıl başında Ullu Karaçay'da 150 tiyre vardı. Bunları 50'si Kart Curt'ta, 44'ü Uçkulan'da, 53'ü Hurzuk'ta idi.

Her sülalenin kendi tiyre'sinde kendilerine ait mezarlıkları olurdu. Uzakta ölenler bile getirilip kendi tiyre'lerinin mezarlığında gömülürlerdi.

1868 yılına kadar köleler de efendilerinin tiyre'sinde yaşarlardı (Lavrov 1978: 198).

4.3.2.10. Kölelik Sonrası Sosyal Yapı

XIX. yüzyıl sonlarında topraksız aileler Karaçay nüfusunun % 14'ünü oluşturuyordu. Yeni kurulan köylerde ise bu oran % 30'du. Yeni kurulan köylerde kölelikten geç azat olarak sonradan gelenlere hiç toprak verilmedi. Bunlar köyün idaresinde de söz sahibi değillerdi (Tekeyev 1987 : 91).

Karaçay topraklarının % 43'ünü ellerinde tutan Kırımşavhal, Duda, Karabaş, Karamırza gibi prens ailelerinin topraklarını kiralayan köylüler yılda 800 bin ruble kazandırıyorlardı. Rublenin o zamanki değerine göre bir koyunun fiyatı iki ruble kadardı.

XIX. yüzyıl sonlarında Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar arasındaki ekonomik farklılık korkunç boyutlara ulaşmıştı. Karaçay-Malkar'daki sınıf çatışmalarının ve ekonomik yönden eşitsizliğin meydana getirdiği huzursuzluk yüzünden bir kısım topraksız köylüler ve Ruslara karşı olan zenginler 1886 yılında Anadolu'ya

göç ettiler. Bunu 1905 yılındaki ikinci Karaçay göçü izledi.

1905 yılında Rusya'daki ihtilâlin etkileri Karaçay-Malkar'da da görüldü. Çegem ve Ogarı Malkar'da köylüler prenslere karşı ayaklanarak vergi ödemeyi reddettiler (Hubiylanı M. 1968: 8). 1905-1906 yıllarında topraksız köylüler Karaçay'ın Hurzuk kasabasında İmbolat Hubiy ve Nanı Tok öncülüğünde ayaklanarak zenginlerin mülklerine saldırdılar. Rus hükümeti ayaklanmayı bastırıp toprakları eski sahiplerine geri verdi (Bayçoralanı M. 1976: 30).

1908 yılında da Soltan Haci Bayçora, Ogarı Teberdi köyünde fakir köylüleri ayaklandırarak prenslerin topraklarını onlara dağıttı. Ancak Ruslar bu ayaklanmayı da bastırarak onu sürgüne gönderdiler (Hubiylanı M.1968: 9).

Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar arasında kesin bir ayrılık göze çarpıyordu. Özdenler (soylular) kullardan (kölelerden) kız almıyorlar, onlara kız vermiyorlardı. 1867-68 yıllarında köleler azat olduktan sonra özdenler, kullarla aynı köylerde yaşamak istemediler. Yeni kurulan Teberdi, Sıntı, Taşköpür, Cögetey köyleri özdenler ve kullar biçiminde mahallelere ayrıldılar. Ogarı Mara ve Töben Mara köyleri ise tamamen köle soyundan gelenlerden oluşuyordu. Bu sebeple Karaçay'da köle

soyundan gelenleri belirtmek için, halk arasında "Maraçı" (Maralı) sözü yayıldı ve benimsendi.

Malkar'da da köleler azat olduktan sonra Köndelen ve Kaşhatav köylerini kurarak, buralara yerleştiler.

XIX. yüzyıl sonlarında bile Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalar birbirlerine karışmamaya dikkat ediyorlar, buna aykırı davrananları ise cezalandıracak kadar ileri gidiyorlardı.

1893-1905 yılları arasında Karaçay'da meydana gelen bir olay buna çok güzel bir örnek teşkil eder.

Karaçay'ın Ogarı Teberdi köyünde yaşayan Özden ailelerden Bolur'ların kızı Akbiyçe, köle soyundan gelen Kurgak'ların oğlu Ramazan'ı sever ve onunla evlenmek ister. Ramazan'la birlikte Taşköpür köyüne kaçan Akbiyçe'yi dayısı Batça'ların Ünüs (Kaçhan) Taşköpür'de bulur ve "eğer biz kullara kız verirsek, bu Karaçay'da âdet olur" diyerek Teberdi'ye geri getirir ve burada onu zehirleyerek öldürür.

Bu olayın hatırası ve onun için yapılan şarkısı Karaçay halkı arasında bugün de yaşamaktadır.

4.3.3. SOVYET DÖNEMİNDE SOSYAL TABAKALAŞMA

1917 Sovyet ihtilâli ile bütün Rusya'da sosyal tabakalaşmayı ve sınıfları ortadan kaldırdıklarını iddia

eden Bolşevikler Karaçay-Malkar'da da bunun uygulamasına geçtiler. Yaptıkları propaganda ile, burjuvazi diye adlandırdıkları prens tabakasına karşı köle soyundan gelen Karaçay-Malkarlıları yanlarına çeken bolşevikler Karaçay-Malkar'da 1925 yılından itibaren burjuvaziye karşı savaş açtılar. Bu sırada Kırımşavhal, Duda, Botaş, Bayçora, Bayramuk, Koban gibi Karaçay'ın nüfuzlu ve zengin aileleri, büyük çiftlik sahipleri "sömürücü" damgası ile yok edildiler (Aslanbek 1952: 29). Malkar'da da Orusbiy, Şakman, Aydabol, Barasbiy gibi prens aileleri aynı şekilde imha edildiler (Aslanbek 1952 : 29).

Görünüşte Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalaşmanın izleri yok edilmişti. Halk artık kendisini prensler, soylular, köleler olarak değil kolhoz köylüleri, işçiler, memurlar biçiminde tanımlıyordu. Sovyetlerin halk arasında uyguladıkları propaganda da bunu destekliyordu.

Ancak gerçekte durum böyle değildi. Katı Sovyet rejimi bile halkın zihninden sosyal tabakalaşmanın izlerini silememişti. Halk arasında Özden-kul ayrımı hâlâ devam ediyordu. Özdenler kullardan kız almayı, onlara kız vermeyi kabul etmiyorlardı.

Özellikle kırsal kesimde yaygın olan bu davranışı ortadan kaldırabilmek için aydınlar gazetelerde yazılar yayınlıyorlar ve bu durumun Sovyet ideolojisine ve insanlığa aykırı olduğunu yazıyorlardı.

1978 yılında, "Leninni Bayragı" gazetesinde çalışan Karaçaylı yazar Halimat Bayramuk'a gelen bir mektup sosyal tabakalaşmanın son yıllardaki durumuna açıklık getirici bir özellik taşımaktadır. Mektup kısaca şöyledir :

> *Ben 21 yaşında bir Karaçay kızıyım. Babam hayvancılıkla uğraşır, annem de ona yardım eder. Ben, kendimden küçük altı kız kardeşime baktım. Evde işim çok olduğu için 8. sınıftan sonra beni okutmadılar. Ben de okulda öğretmenlik yapan birisiyle evlendim. Fakat kocam "kul" diye babam beni evlatlıktan reddetti. Bir süre sonra ise eve geri getirerek hapsetti. Kocamın akrabaları beni geri almak için defalarca geldiler. Babam "sen kul'la evlendin" diye hergün beni dövüyordu. Kocamdan zorla boşadılar. Babam daha sonra beni "Özden" diye zorla bir başkasıyla evlendirdi. Ben de evden kaçtım. Annem de, büyüttüğüm kız kardeşlerim de beni artık aramıyorlar... (Bayramuklanı H.1987:216).*

70 yıllık katı Sovyet rejimi bile Karaçay-Malkarlılar arasındaki sosyal tabakalaşmanın izlerini silememiştir. Son yıllardaki perestroyka ve glasnost politikasının getirdiği özgürlük ortamı bu konuyu daha da alevlendirmiştir.

Artık halk arasında ekonomik ve siyasî yönden hiçbir yaptırım gücü olmamakla birlikte, halk yine kendisini Özden-Kul biçiminde ayırmaya devam etmektedir. Köle soyundan gelenleri belirtmek için "Maraçı" sözü Karaçayda yaygın biçimde kullanılmaktadır. Önceki yıllarda kendilerinin prens soyundan olduklarını gizleyenler artık bunu gururla belirtmektedirler*.

Görünen odur ki, Karaçay-Malkar'da sosyal tabakalaşma şeklen de olsa daha uzun yıllar yaşayacaktır.

4.4. KARAÇAY-MALKAR'DA YENİ KÖYLERİN KURULMASI

4.4.1. ÇARLIK DÖNEMİ

1867 yılında köleler azat edilinceye kadar Malkarlılar Bızıngı, Holam, Malkar, Çegem, Orusbiy adlarındaki beş büyük köyde yaşıyorlardı. Azat olduktan sonra prenslerden ayrılan kölelerin yerleşip yaşamaları için Köndelen ve Kaşha Tav köyleri kurulmuştu (Musukayev 1976: 97).

Kölelerin prens ve soylulardan (biy ve özdenlerden) özgürlüklerini kazanmaları onları rahata kavuşturmamıştı. Çünkü 1860'lı yıllarda Malkar'da 91, Holam'da

---

* *Araştırmacının 1990 yılı Ağustos-Eylül aylarında Kafkasya'ya yaptığı gezide bu durum bizzat gözlenmiştir.*

36, Bızıngı'da 42, Çegem'de 136, Bashan'da (Orusbiy) 95 ailenin yerleşebilecekleri ve geçinebilecekleri hiç toprakları yoktu (Tekeyev 1987 : 94).

Azat olan kölelerin yerleşip köy kurabilmeleri için Rus hükümeti 1869 yılında Kabardey'den 4 bin desetina (56 bin dönüm) toprak alarak Malkarlı kölelere verdi. Bunun 3200 desetinası üzerinde Köndelen, 800 desetinası üzerinde Kaşha Tav köyleri kurularak köleler yerleştirildiler. Köndelen'e Çegem'den 65, Orusbiyler'den 27, Bızıngı'dan 12, Holam'dan 5 köle sülalesi yerleştirildi (Tekeyev 1987:94)

Toprakların az gelmesi üzerine 1886 yılında Malkar'da yeniden toprak dağıtıldı. Köndelen'in sınırları genişledi ve Çijok-Kabak (1. Çegem) ile Habaz köyleri kuruldu.

1886 yılında Temirhan sülalesi Taşlı-Tala köyünü kurdular. Aynıyıl Holam'dan çıkan aileler de Hasaniya, Aksuv ve Yanikoy köylerini kurdular (Tekeyev 1987:94).

Malkar'da nüfusun çoğalmasıyla halk vadilere yayılarak yeniköyler kurmaya başladılar. Bıllım, Girhojan, Çılmas, Kıldı, Terskol adlı yeni köylere halk yerleşmeye başladı.

1868 yılında Karaçay'da köleler azat edildiler. Ancak köleler azat olurlarken, özgürlüklerini efendilerinden satın aldıkları için topraksız ve malsız kalmış-

lardı. Onların ayaklanmasından çekinildiği için Rus hükümeti yeni köyler kurarak kölelere de toprak verilmesini düşündü.

1868-70 yıllarda Rus hükümetinin toprak dağıtma komisyonu daha önce Karaçaylıların ellerinden alınan topraklardan 40 bin desetinasını geri verdi. Bunun 14 bin desetinası Teberdi ırmağı kıyılarında, kalanı ise Gum, Cögetey, Koban ırmakları kıyılarındaydı. Ancak azat olan kölelere verilmesi gereken bu toprakların çoğunu Ruslara yakın olan zengin Karaçaylı aileler ele geçirdiler. Yeni topraklarda dört yeni Karaçay köyü kuruldu. Bunlar 1868'de kurulan Teberdi, 1870'te kurulan Sıntı (Töben Teberdi) ve Taşköpür ile 1875'te kurulan Töben Mara ve Ogarı Mara köyleriydi (Besleneyev 1971:7).

1868 yılında köleler azat edilinceye kadar Karaçaylılar Hurzuk, Kart Curt, Uçkulan, Duvut ve Cazlık adlarındaki beş köyde yaşıyorlardı. Hurzuk, Kart Curt, Uçkulan köylerinin bulunduğu bölgeye "Ullu Karaçay" (Büyük Karaçay) deniyordu.

1868'den sonra yeni kurulan köylere ise "Cangı Karaçay" (Yeni Karaçay) ya da "Gitçe Karaçay" (Küçük Karaçay) adı verildi.

Karaçay'ın köklü ve zengin sülalelerinden olan Bayçora'lar Rus hükümetiyle dostluk yürütüyorlardı. Onların Rus'lara olan bu yakınlığı sebebiyle Bayçora'lara 1868 yılında Teberdi ırmağı kıyılarında 14 bin desetina

(196 bin dönüm) toprak verilmişti (Tekeyev 1987:97).

Teberdi köyünü ilk kuran sülaleler 1868 yılında Bayçora'ların Ojay önderliğinde Uçkulan'dan geldiler. İlk gelenler arasında Bayçora'lardan 40 aile vardı. Bayçora'lar Teberdi köyüne büyük bir mahalle (tiyre) şeklinde yerleştiler. İlk yıllarda Teberdiye "Bayçoralanı Kabak" (Bayçora'ların Köyü) ya da "Ojay Kabak" (Ojay'ın Köyü) adı verildi.

Teberdi'ye Bayçora'ların Ojay önderliğinde göç edenlerin bazıları Bolur'ların Tokmak, Kuvat'ların Sülemen, Aci'lerin Nogay, Batça'ların Hasan, Koban'ların Cakku, Teke'lerin kulları Habiç, Akbay'ların kulları Batırbek, Bavçu'ların Mırza, Teke'lerin Mahmut ve başkalarıydı.

Teberdi'de Bayçora'lardan sonra Dola, Teke, Şidak, Tambiy, Erikgen, Semen gibi özden sülaleler de "tiyre" adı verilen mahalleler kurarak yerleştiler.

Teberdi'de topraklar az gelmeye başlayınca bazı köle aileler Uçkulan'a geri dönmek istediler. Bayçora'ların Ojay, Teberdi'de köle (Kul) sülalelerin yaşamamasına gayret ediyor onları Teberdi'den uzaklaştırmaya çalışıyordu (Tekeyev 1987: 98).

Bir kısım aileler vadinin bir kaç kilometre aşağı tarafına inerek 1870 yılında burada Sıntı ya da Töben Teberdi (Aşağı Teberdi) adlı köyü kurdular.

Bayçora'ların Ojay, Teberdi köyüne Hurzuk'tan gelenlerin de yerleşmelerini istemiyordu. Bunun üzerine Hurzuk'lu prensler (biy'ler) Rus hükümetinden toprak alarak 1870 yılında Kuban ırmağı kıyısında Taşköpür köyünü kurdular.

Böylece Teberdi ve Sıntı adlı köyleri Uçkulan kökenli aileler oluştururken, Taşköpür köyünü de Hurzuk kökenli aileler oluşturuyordu.

1875 yılında Mara ırmağı vadisinde tamamen köle soyundan gelen ailelerden oluşan Töben Mara köyü kuruldu. Ancak Töben Mara'ya ilk yerleşen 100 ailenin dışında yeni gelenler alınmadığı için vadinin yukarısında Ogarı Mara köyü kuruldu. Kısa zamanda her iki köy de doldu. 1880 yılında Töben Mara'da 180 aile yaşarken Ogarı Marada bin kişi yaşıyordu (Tekeyev 1987:92).

1883 yılında Karaçaylıların bir kısmı Türkiye'ye göç etmek amacıyla Kart Curt köyünden yola çıktılar.Bunlar Kart Curt'taki bütün mal ve topraklarını da satmışlardı. Ancak bu grup çeşitli sebeplerden dolayı Türkiye'ye göçü gerçekleştiremedi. Bütün topraklarını sattıkları için Kart Curt'a geri de dönemiyorlardı. Bunun üzerine Cögetey ırmağı kıyılarına tekrar yerleşmeye karar verdiler ve Cögetey köyünün temelini oluşturdular. 1883-1886 yılları arasında Karaçaylılar Cögetey'e yerleşmeye başladılar. Köy özdenler ve kullar olarak iki büyük mahalleden oluşuyordu. Köyün kuruluşu 10-15 yılda tamamlan-

mıştı (Lavrov 1978: 147). Cögetey'de iki bin Karaçaylı yaşıyordu (Tekeyev 1987: 92).

Yeni köylerde Karaçaylılardan başka milletler de yerleşmeye başladı. 1885 yılında Ogarı Mara ve Töben Mara köylerinde 168 Karaçaylı aile (981 kişi), 6 Abaza aile (35 kişi), 2 Kumuklu aile (10 kişi), 4 Nogay aile (22 kişi) 5 Gürcü-Svan aile (32 kişi) yaşıyordu. Karaçaylılar nüfusun % 80'ni oluşturuyorlardı (Tekeyev 1987:92).

1909 yılında Hurzuk köyü büyük bir sel felaketine uğradı. Hurzuklular sel korkusu sebebiyle göç etmek istediler. Aynı yıl Hurzuk'tan göçen Laypan, Elkan ve Toturkul sülaleleri için Kuban ırmağı kıyılarında, Humara'nın aşağı tarafında "Vorontsovo Karaçay" adlı köy kuruldu (Tekeyev 1987:105).

4.4.2. SOVYET DÖNEMİNDE KURULAN YENİ KARAÇAY KÖYLERİ

Sovyet idaresi kuruluna kadar Karaçaylılar dağ köylerinde yaşıyorlardı. Bu durum onların Sovyet hükümeti tarafından kontrollerini zorlaştırıyor, aynı zamanda kollektif hayat ortamına geçmelerini de geciktiriyordu.

Dağ köylerinde halk hayvancılıkla geçiniyordu.Bu durumda yılın büyük bir bölümünü köylerinin dışında, dağlarda, komşu bölgelerde geçiren Karaçaylıları, Sovyet rejiminin gerektirdiği ekonomik sisteme adapte etmek güçle-

şiyordu. 1924 yılında yapılan bir sayıma göre Hurzuk ve Uçkulan köylerinin nüfusu şöyle bir özellik arzediyordu:

Yerleşim bölgesi	Kışın köyde kalanlar	Yazın köyde kalanlar	Yakın dağlarda hayvan güdenler	Komşu bölgelerde yaşayanlar	Karaçay dışında yaşayanlar
Hurzuk	468	252	673	340	117
Uçkulan	651	296	787	175	84

(Lavrov 1978:108)

Köylerin bu değişken nüfusu karşısında komünist rejimin gereklerini uygulayamayacaklarını anlayan Sovyetler Karaçay halkının dağlardan indirilerek Kafkas dağları eteklerindeki düzlüklerde kurulacak yeni köylere yerleştirilmelerine karar verdiler. Bu amaçla Karaçay'a 450 bin desetina (6.200.000 dönüm) toprak ayrıldı.

1921-1924 yılları arasında Arhız, Kızıl Karaçay, Tereze, Üçköken, Eltarkaç, Sarı Tüz, Morh köyleri kuruldu. Yalnız 1927 yılı içerisinde 700 aile göçürülerek Kızıl Pokun, Caga, Elkuş, Kiçibalık, Koydan, Davsuz köylerini kurdular. 1927-1928 yıllarında da Kızıl Kala ve Kafar Başı köyleri kuruldu. 1921-1928 yılları arasında Karaçay'da yeni kurulan 16 köye 2781 aile yerleştirilmişti (Lavrov 1978: 108).

1932 yılında Sovyet hükümeti Karaçay halkını dağlardan göçürmek için 10.194 hektar toprak tahsis etti.

Buralara Kumuş, Kızıl Oktyabr ve Caganas köyleri kuruldu. Bu üç köye 1165 aile göçürüldü. Bunların 737'si Uçkulan'dan, 193'ü Teberdi'den geliyorlardı.

1932-1933 yıllarında 1784 Karaçaylı aile dağlardan başka yerlere göçürüldüler (Lavrov 1978: 110).

1939 yılında Karaçaylıların bir kısmı Laba vadisine yerleştirildiler. Bunların içinde Cögetey'den göçen 100, Uçkulan ve Kart Curt'tan göçen 200 aile vardı.

1939 yılında dağlardan göçürülen 400 aile Urup ve Ahmatovskaya köylerini kurdular ve burada kolhozlarda çalışmaya başladılar (Lavrov 1978: 110).

1941 yılında bütün Karaçaylıları dağlardan aşağı göçürmek için Sovyet hükümeti tarafından bir program hazırlandı. Devlet bu iş için 2.579.000 ruble para ayırmıştı. Ancak araya İkinci Dünya Savaşı'nın girmesiyle bu plan gerçekleştirilemedi.

Sovyet döneminde Karaçay'da 22 yeni köy kurulmuştur (Lavrov 1978:111).

4.5. NÜFUS

4.5.1. XIX. YÜZYILDA DEMOGRAFİK YAPI

Karaçay-Malkar halkının XIX. yüzyıldaki nüfusu ile ilgili bilgileri, Çarlık Rusyasının askerî görevlileri-

nin tuttukları istatistikler ve sayım sonuçları ile tespit etmek mümkündür.

1807-1808 yıllarında Kafkasya'da bulunan Avrupalı gezgin Klaproth'un Karaçay-Malkar'a ilişkin notlarında Orusbiy klanında (Bashan vadisi) 150 ev, Çegem vadisinde 400 ev, Malkar (Çerek) vadisinde ise 1200 evin yaşadığı bildirilmektedir (Klaproth 1823:206-210). Klaproth'un notlarında Karaçay bölgesindeki nüfusa ilişkin bilgi yoktur.

1812 yılında Kafkasya bölgesinin askerî topoğrafya ve istatistik verilerine göre Karaçay'da 600 hane bulunmaktaydı. O tarihlerde Karaçay halkı Hurzuk, Uçkulan, Kart Curt adlı üç köyde yaşamaktaydı*.

1831 yılında Kafkasya'da arkeolojik araştırmalar yapan komisyonun başkanı olan Paskeviç, Karaçay'da 800 hanenin bulunduğunu bildirmekteydi**.

1837 yılında Bashan vadisinde yaşayan Orusbiy klanında 103 evde 445 kişi bulunuyordu***.

1848 yılında Karaçay'da bulunan Rus gezginler Kart Curt'ta 60, Hurzuk'ta 150, Uçkulan'da 200 ev bulunduğunu ancak bu köylerdekilerin dışındakilerle birlikte bütün

---

* *Bu bilgi İ. Şamanov tarafından "Moskova Devlet Askerî Tarih Arşivi : 414 fond, bölüm : 300 den" elde edilerek araştırmacıya gönderilmiştir.*

** *İ. Şamanov tarafından "Akta Komissiya Arheologiya Kavkaza, VII. cilt, 906. sayfa"dan araştırmacıya gönderilmiştir.*

*** *İ. Şamanov tarafından "Oçerki istorii balkarskogo naroda 1961: 45. sayfa"dan araştırmacıya gönderilmiştir.*

Karaçay'da 2 bin hanenin yaşadığını bildirmektedirler (Şamanlanı İ. 1987: 91).

Rus istatistiklerine göre 1865 yılında Karaçay'ın Kart Curt ve Duvut köylerinde 4429, Uçkulan'da 4216, Hurzuk'ta 4816 olmak üzere toplam 13461 Karaçaylı yaşıyordu*.

1867 yılında Malkar, Bızıngı, Çegem ve Orusbiy (Bashan) vadilerinde 26073 erkek, 23949 kadın bulunduğu bildirilmektedir (Hubiylanı M. 1968:185). 1868 yılında Malkar (Çerek) vadisinde 627 hanede 11 bin kişi yaşamaktaydı**.

1867 yılında Karaçay'da 14983 Karaçaylı yaşamaktaydı. Bunlardan 7690'ı erkek, 7293'ü kadındı. N. Petruseviç'in notlarına göre 1867 yılında 107 ölüm, 269 doğum oldu, 93 çift evlendi (Şamanlanı İ. 1987: 112).

1878-79 yıllarında, Karaçaylılar Teberdi, Mara vadilerinde ve Taşköpür'de yeni köyler kurduktan sonra nüfusları 20100 kişiye ulaşmıştı (Şamanlanı İ.1987: 125).

1885 yılında Karaçay nüfusu köylerde cinsiyete göre şöyle bir özellik gösteriyordu (Hubiylanı M. 1968: 133).

---

* *Bu bilgi İ. Şamanov tarafından "Moskova Devlet Askerî Tarih Arşivi : 545 fond, bölüm :107'den" elde edilerek araştırmacıya gönderilmiştir.*

** *Bu bilgi İ. Şamanov tarafından "Sbornik statistiçeskih Svedeniy o kavkaze 1869: 31. sayfa" dan elde edilerek araştırmacıya gönderilmiştir.*

Yerleşim bölgesi	Erkek	Kadın	Toplam
Hurzuk	1893	1875	3768
Uçkulan	2703	2653	5356
Duvut	332	328	660
Cazlık	615	601	1216
Mara	590	580	1170
Kart Curt	2271	2208	4479
Taşköpür	279	235	514
Teberdi	236	204	440
Sıntı	205	280	485
T o p l a m	9124	8964	18088

1885 yılındaki bu istatistik sonucunda ortaya çıkan 18088 kişilik Karaçay nüfusu yalnızca köylerde yaşayanları içine almaktaydı. Bunun dışında dağlardaki "koş" larda hayvancılıkla uğraşan Karaçaylı nüfus bu sayıma dahil değildi. 1895 yılında Karaçay nüfusunun 25 bine ulaştığı bilinmektedir. 1897 yılında bütün Rusya'da yapılan resmî nüfus sayımı sonuçlarına göre Karaçay nüfusu 25686 kişiydi. Bunların köylere göre dağılımı şu şekildeydi :

Hurzuk	: 4659	Mara	:1119	Sıntı	: 676
Uçkulan	: 5336	Kart Curt	:5064	Cögetey	:2068
Duvut	: 877	Taşköpür	: 811	Diğer bölgeler	:1894
Cazlık	: 1198	Teberdi	:1984		

1905 yılında Karaçay nüfusu 27174 kişiye ulaşmıştı. Köylere göre nüfus dağılımı ise şöyleydi: Kart Curt-ta 7834, Uçkulan'da 8734, Hurzuk'ta 8002, Duvut'ta 846, Cazlık'ta 1304 kişi, Teberdi'de 269 hanede 1729 kişi, Sıntı'da 136 hanede 838 kişi, Taşköpür'de 193 hanede 1107 kişi, Mara'da 341 hanede 1997 kişi, Cögetey'de 450 hanede 2544 kişi yaşıyordu (Laypanlanı K. 1970).

1905 yılında Karaçaylıların bir kısmının Türkiye'-ye göç etmeleri sonucunda nüfusta azalma görüldü. Ullu Karaçay bölgesindeki üç köyün 1905 ve 1908 yıllarındaki nüfuslarına baktığımızda demografik yapıdaki değişmeyi görebiliriz.

Yerleşim bölgesi	1905	1908
Hurzuk	8002	6726
Kart Curt	7834	6463
Uçkulan	8734	6781

4.5.2. SOVYET DÖNEMİNDE DEMOGRAFİK YAPI

Sovyet döneminde Karaçay-Malkar nüfusu büyük iniş-çıkışlar gösterdi. Bunun tek sebebi ise Karaçay-Malkar halkının 1922-1944 yılları arasında defalarca rejime karşı ayaklanması sonucu bu isyanların Sovyetler tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasıydı. 1943-44 yıllarına kadar nüfuslarının önemli bir bölümünü bu isyanlarda

kaybeden Karaçay-Malkarlılar nihayet 1943-44 yıllarında "rejimin amansız düşmanları "sıfatıyla vatan hainliği ile suçlanarak Orta Asya çöllerine sürüldüler ve nüfuslarının yarısını da sürgünde yaşadıkları yerlerde kaybettiler.

1926-1989 yılları arasında Karaçay-Malkar nüfusu şöyle bir değişme gösterdi :

Yerleşim bölgeleri	1926	1939	1959	1970	1979	1989
Karaçay	55.100	75.800	81.400	112.700	131.100	156.140
Malkar	33.300	42.700	42.400	59.500	66.400	88.771

Sovyet döneminde Karaçay-Malkar'ın demografik yapısında görülen önemli bir değişme de kentli nüfusun ortaya çıkmasıydı.

Sovyet dönemine kadar Karaçay-Malkarlılar dağ köylerinde hayatlarını sürdürüyorlardı. Yalnızca bazı biy (prens) aileleri Narsana (şimdiki Kislovodsk) şehrinde yaşıyorlardı. 1926 yılında Malkarlılar arasında kentli nüfus 350 kişiydi. 1959 yılında bu sayı 4693 kişiye çıktı (Volkova 1969:171). 1970 yılında ise kentli Malkar nüfusu 13816 kişiydi (Akiner 1983 : 228).

1926-1970 yılları arasında Malkar'da kentli-köylü nüfusun değişimini şöyle gösterebiliriz:

Yerleşim bölgelerine göre	1926	1959	1970
Kentli	350 (% 1.1)	4.693 (%13.8)	13.816 (%26.9)
Köylü	32.847 (%98.9)	29.395 (%86.2)	37.540 (%73.1)

1926 yılında Karaçaylılar arasında kentli nüfus 1756 kişiydi. 1959 yılında bu sayı 4839 kişiye çıktı (Volkova 1969: 171). 1970 yılında ise kentli Karaçay nüfusu 16.585 kişiydi (Akiner 1983: 204).

1926-1970 yılları arasında Karaçay'da kentli-köylü nüfusun değişimini ise şöyle gösterebiliriz:

Yerleşim bölgelerine göre	1926	1959	1970
Kentli	1.756 (% 3.2)	4.839 (% 7.1)	16.585 (%15.5)
Köylü	53.360 (%96.8)	62.991 (%92.9)	90.246 (%84.5)

1943 yılında Orta Asya'ya sürülen Karaçaylılar bu sürgün sırasında nüfuslarının yarıya yakınını kaybettiler. 1959 yılında Sovyet hükümeti tarafından itibarları iade edilip Kafkasya'daki yurtlarına dönmelerine izin verildikten sonra bile Karaçay halkının tamamı Kafkasya'ya dönemedi. Bir kısmı Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki sürgün mahallerinde kaldılar. 1959 yılı sayım

sonuçlarına göre bütün Sovyetler Birliği'nde 81.400 Karaçaylı yaşamaktaydı. Bunların 67830'u Kafkasya'da, 13570'i ise Orta Asya'daki sürgün yerlerindeydi.

1944 yılı başlarında aynı suçlamayla Orta Asya'ya sürülen Malkarlılar da nüfuslarının yarısını bu sürgün sırasında kaybettiler. 1959 yılında Kafkasya'ya dönmelerine izin verildikten sonra yapılan sayıma göre bütün Sovyetler Birliğinde 42.400 Malkarlı yaşıyordu. Oysa 1939 yılındaki nüfusları 42.700 idi.1959 yılında Kafkasya'da 34088 Malkarlı yaşarken 8312 Malkarlı Orta Asya'daki sürgün yerlerinde kalmışlardı.

Bugün bile Kafkasya'dakilerin dışında binlerce Karaçay-Malkarlı'nın Orta Asya'da eski sürgün yerlerinde yaşadıkları bilinmektedir.

4.6. GELENEKSEL HUKUK

Karaçay-Malkar hukukunun temelini oluşturan en önemli unsur, kökleri eski Türk kavimlerine ve Kafkas halklarına dayanan ve Karaçay-Malkar halkının "dağlı" kültürüne kaynak olan gelenekler, törelerdi. Karaçay-Malkarlılar toplumsal sorunlarını geleneksel hukuk kurallarına göre çözümlüyorlardı.

XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Karaçay-Malkar'da islamiyetin yayılmaya başlamasıyla birlikte şeriat

hükümleri de toplumsal sorunların çözümünde rol oynamaya başladı.

Karaçay-Malkar Rusların hakimiyetine girdikten sonra cinayet gibi önemli suçlar Rus hukukunun hükümlerine göre cezalandırılmaya başlandı. Ancak yine de Karaçay-Malkar'da törelere dayalı geleneksel hukuk her zaman için halk arasında en güvenilir çözüm yolu sayıldı.

1807-1808 yıllarında Kafkasya'da bulunan Klaproth Karaçaylıların geleneksel hukukları ile ilgili pekçok bilgi bırakmıştı. Klaproth'un notlarından anlaşıldığına göre XIX. yüzyıl başlarında Karaçay'da hukukun henüz törelere dayalı olma özelliğini kaybetmediği ve şeriata dayalı hukukun Karaçay'a girmediği görülmektedir.

XIX. yüzyıl başlarında Karaçay'da, bir kızın veya evli bir kadının namusuna kastedildiğinde suçlu bütün köy halkının toplandığı caminin yanına getirilirdi, burada yaşlılar meclisi tarafından yargılanırdı. Genelde suçluya sürgün cezası verilir ve suçlu köyden kovularak bir daha ölene kadar Karaçay'a dönemezdi.

Tecavüze uğrayan kızın babası kızını evden kovardı. Eğer evli kadın tecavüze uğramışsa kocası onu boşardı. Tecavüze uğrayan kızın ya da kadının ailesi şerefleri lekelendiği için utançlarından uzak yerlere göç ederlerdi. Tecavüz eden suçlunun ölüm cezasına çarptırıldığı da yaygın olarak görülürdü. Bu yüzden Karaçay'da bu

tür suçlar az olurdu (Klaproth 1823:288).

XIX. yüzyıl başlarında Karaçay'da kan davaları çok uzun süre devam ederdi. Karaçaylılar böylece ölenlerin ruhlarını rahatlattıklarını düşünürlerdi. Ender de olsa, bazan bir biy (prens) düşman aileleri barıştırmaya çalışırdı. O zaman köyde büyük bir ziyafet verilir ve koyunlar-öküzler kurban edilirdi.

Kan davasını sürdürecek kimse kalmamışsa ya da taraflardan biri devam ettirmeye korkuyorsa, yaklaşık 600 ruble tutarında para veya mal ödenerek kan davası sonuçlandırılmaya çalışılırdı. Buna Karaçay-Malkar dilinde "kan bagası" denirdi. Eğer cinayet istenmeden işlenmişse tarafları barıştırma ihtimali daha yüksek olurdu (Klaproth 1823:294).

Karaçay efsanelerine göre Karaçay halkını ilk kuran sülalelerden ikisinin ataları olan Karça ve Botaş kölelerin azat edilmesi meselesi üzerinden kavga etmişler ve Karça Botaş'ı öldürmüştü. Bu cinayetin bir kan davasına dönüşmemesi için Karça'nın ailesi Botaş'ın ailesinin tarlalarına boyu kilometrelerce uzunlukta olan bir su kanalı açmayı kabul etmişti. "Kan bagası" yerine geçen bu kanal günümüzde hâlâ Hurzuk köyünde durmaktadır ve Karaçay halkı arasında "Kan ilipin" (Kan hendeği) adıyla bilinmektedir.

XIX. yüzyıl başlarında Karaçay'da, babasına karşı

gelen bir evlat, bütün uyarılara rağmen bu tutumunu değiştirmezse cami kapısına getirilir, burada bütün köy halkı toplanıp ona öğütler verirlerdi. Eğer yine düzelmezse, ailesi ona geçimini sağlayacak bazı eşya ve mallar verir ve evden kovardı. Çocuk bir daha baba evine dönemezdi (Klaproth 1823: 294).

Karaçay-Malkarlılar verilen sözü tutmaya, yeminlerine sadık olmaya çok dikkat ederlerdi. XIX. yüzyıl başlarında yemininden dönen bir Karaçay-Malkarlı köy halkına 5 veya 10 dişi koyun ödemek zorundaydı (Klaproth 1823: 296).

Bir "biy'in" (prensin) karısından başka, kölelerinin birinden de bir çocuğu olursa bu çocuğa Tuma (melez) ya da Çanka adı verilirdi. Bunlar genellikle biy'in (prensin) nikahlı karısından doğan çocuklarla aynı haklara sahip olurlardı (Klaproth 1823: 288).

Karaçaylılar vatanlarına ihanet edenlerden ve casuslardan nefret ederlerdi. Böyle bir suçluyu yakalayıncaya kadar takip ederler ve ölümle cezalandırırlardı (Klaproth 1823: 295).

Karaçay-Malkar geleneklerine göre aynı soydan (tukumdan) gelenler ve yedi kuşak ötesine kadar birbirleriyle akraba olanlar evlenemezlerdi. Süt kardeşlik yoluyla akraba olanlara ve kardeş sayılan soylara bile kız verilmez onlardan alınmazdı. Bu âdetleri bozanlar köy mey-

danında siyah bir direğe (kara bagana) bağlanır ya da eşeğe bindirilip köyün içinde gezdirilirdi. Bu cezaya "eşek bediş" adı verilirdi.

Gelenekleri bozanlara mal cezası da verilirdi.Suçluların bakır kazan, hayvan gibi cezalar ödemesi istenirdi. Adetlere karşı ters davrananlar köyden kovulurdu (Lavrov 1978: 238).

Eski Karaçay-Malkar geleneksel hukukunda, bir adam öldüren katil hileyle ya da zorla öldürdüğü kişinin annesinin veya o sülaleden bir yaşlı kadının memesini emdiğinde affedilmek zorundaydı. Böyle bir durumda artık kan davası yürütülemezdi ve öldürülen için "kan bagası" ödenmezdi. Ayrıca katil öldürülenin annesinin memesini emdiği için Karaçay-Malkar geleneklerine göre o sülalenin süt çocuğu (emçek ulan) sayılırdı (Lavrov 1978:213)

Bir cinayet suçu işlendiğinde taraflar arasında kan davasının sürmemesi ve "kan bagası" ödenmemesi için, katil başından kalpağı çıkarılıp,beyaz bir kefen giyip öldürdüğü adamın annesinin, babasının ya da akrabalarının önüne diz çöküp sürünerek gider ve af dilerdi. Onlar da affettiklerini göstermek için katilin saçına ve sakalına kama ile dokunurlardı.

İki sülale birbirini affetmezse, katil öldürdüğü adamın akrabalarından küçük bir çocuğu kaçırıp ona "atalık" yapar, çocuğu büyüttükten sonra geri getirirdi.Buna

"kan emçek" denirdi. Çocuk geri getirildiğinde "atalık" geleneklerine göre geri getirilen çocuklarda olduğu gibi şölen (toy) düzenlenmezdi. Ancak artık her iki sülale akraba sayıldıkları için kan davası yürütülemezdi (Lavrov 1978 : 213).

Zina yapan kadının saçları kesilerek, bir eşeğe ters bindirilir ve boynuna bir ip takılarak köyde gezdirilirdi.

Rus hakimiyetine kadar Karaçay-Malkar'da her köyün işlerini idare eden bir meclis vardı. Yaşlılardan oluşan bu meclis halkın fikirlerine göre karar verirdi. Buna "camagat" denirdi. Ruslar geldikten sonra her köye "pristav" adı verilen görevliler atadılar. Karaçay-Malkarlılar bunu kendi dillerinde "prustop" biçiminde söylüyorlardı. Köylerde idarî heyetler kuruldu. Bunların başkanlarına "starşina" deniyordu ve köy muhtarlığı görevini yürütüyorlardı. Starşina'nın başkanlığındaki heyet (pravlen) köyün vergi, toprak dağıtımı, suçlar gibi her türlü işine bakıyorlardı (Lavrov 1978:201).

Rus hakimiyetine kadar Karaçay-Malkar'da hukukî sorunlar geleneklere göre, "töre" adı verilen mahkemelerde çözülüyordu. Töre'nin üyeleri "aksakal" adı verilen yaşlılardan oluşurdu ve köyün biy'i (prensi) Töre'nin kararları üzerinde etkiliydi. Töre'deki aksakal'ların sayısı 4-7 arasında değişirdi (Lavrov : 1978:209).

Suçların cezalandırılma sisteminde Karaçay-Malkar'daki sosyal tabakalar arasında da bir eşitsizlik söz konusuydu. Halk arasında bir özden'i (soyluyu) yaralayan 20-25 ruble ceza öderken, bir biy'i (prensi) yaralayan 300 ruble ödemeye mahkum edilirdi (Lavrov 1978: 206).

1848 yılında Karaçay'da hukuk işlerine şeriat hükümlerine ve Karaçay-Malkar geleneklerine göre bakılıyordu. O yıllarda Karaçay'ın kadısı Magomet Hubiy'di. Küçük davalara ise o zamanki köy muhtarı (el starşina) konumunda olan Tarhan Duda bakıyordu (Şamanlanı İ.1987: 91).

1848 yılında Karaçay kadısı Magomet Hubiy, şeriat hükümlerine göre baktığı bir davada cezanın hafifletilmesi için geleneksel hukuk törelerine göre de hüküm verebiliyordu (Şamanlanı İ. 1987: 92).

1849 yılında Karaçay'da bulunan Rus araştırmacı G. Tokarev, o yıllarda Karaçay'da iki türlü hukuk (adalet) sistemi bulunduğunu bildiriyor, cinayet davalarına Rus kanunlarına göre, diğer davalara ise geleneksel hukuk kurallarına göre karar verildiğini belirtiyordu (Şamanlanı İ. 1987:80).

Ancak yine de cezaların hafifletilmesinde geleneksel hukukun ön plana çıktığı görülmektedir. Mahkemede itham edilen bir suçlu, masumiyetini ispat etmek için ölen en yakın akrabası üzerine yemin ettiğinde mahkeme

onu serbest bırakırdı.

Mahkemede şahitlik edenlerin erkek olması gerekliydi. Erkek şahit bulunamadığı zaman kadın şahitler de kabul edilirdi (Lavrov 1978: 210).

Öldürme, yaralama, tecavüz hırsızlık, yağmacılık suçlarında mahkeme kan davası yürütülmemesi için tarafları uzlaştırmaya çalışırdı.

1866 yılında Karaçay-Malkar'da hukuk reformu yapıldı. Biy'lerin (prenslerin) ve "töre" adı verilen geleneksel mahkemenin yerini Rus hükümetinin resmî görevlileri aldılar. Cinayet davalarına Rus kanunlarına göre bakılmaya başlandı. Karı-koca arasındaki sorunlar ise yine şeriat mahkemesinin göreviydi. Şeriat mahkemesi karı koca boşanmalarına, çocukların evlatlık verilmesi işlerine bakardı.

Vatana karşı işlenen suçlara Rusların askerî mahkemesinde bakılıyordu. Mahkemeler dinleyicilere açık olurdu ama konuşmalar Rusça olduğundan dağlılar (Karaçay-Malkarlılar) bir şey anlayamazlardı (Lavrov 1978: 210).

Karaçay-Malkar'da "öngküç kozlav" ya da "kozlav açha" denilen bir faiz sistemi vardı. Hayvancılığa dayalı bir ekonomiye sahip olan Karaçay-Malkarlılarda borç alınan şeyin faizi, bir hayvanın çoğalması usulüne göre hesaplanıyordu. Mesela, borç olarak bir deri alındıysa, yedi yıl içinde onun faizinin çoğalmasıyla, bir derinin faiz borcu üç inek ve buzağılarına kadar artabiliyordu.

Bir "temirli" (16 kilogram) buğday borç alan kimse yedi yıl içinde borcunun faizinin artmasıyla beş inek borçlanabiliyordu (Şamanlanı İ. 1987: 118).

Karaçay-Malkar geleneksel hukukuna göre bir inek ödünç alan, bir yıl sonra ineği bir buzağı ile birlikte geri verirdi. Bir yıl içinde ödünç aldığı ineğin sütünü de sağdığı için, ayrıca inek sahibine iki koyun ve iki toklu (1 yaşında koyun) vermek zorundaydı. Eğer ineği iki yıllığına ödünç almışsa, iki yıl sonra sahibine bir buzağı, bir dana, dört koyun, dört toklu ve onlardan doğan kuzuları da vermek mecburiyetindeydi. Böylece bir inek ödünç alan kimse, bir kaç yıl sonra inek sahibine koca bir sürü ödemek zorunda kalırdı (Lavrov 1978:283).

1865 yılında Karaçay'a Rus hükümetinin idarecisi olarak atanan G.Petruseviç (Zukku Prustop), bu âdeti ortadan kaldırmak için Karaçay'da bir "ödünç para alma fonu" oluşturmuştu.

G. Petruseviç geleneksel hukuk'ta malla belirtilen değerleri paraya çevirmişti. Buna göre bir ineğin değeri "1 tümen" (10 ruble) olarak hesaplandı.10 koyun, 7 koç (irk), 2 dana 1 tümen'e eş değerde sayılmaya başlandı.

Geleneksel hukuk Rus hakimiyetinin sonraki dönemlerinde bile Karaçay-Malkar halkı arasındaki önemini ve değerini korudu. Dağlılar bir çok meseleyi Ruslara aksettirmektense kendi aralarında çözmeyi tercih ediyorlardı.

4.7. KARAÇAY-MALKAR'DA EĞİTİM

4.7.1. ÇARLIK DÖNEMİ

XIX. yüzyıl ortalarına kadar Karaçay-Malkar halkı bir yazı diline sahip değildi. Bu yıllarda Yusuf Haçir Arap harflerini Karaçay-Malkar diline uygulayarak dinî manzumeler yazmıştı ama bu yazı halk arasında yayılmamıştı. Köylerdeki medreselerde çocuklara kur'an okuması öğretiliyor ve yalnızca dinî bilgiler veriliyordu.

Rus okullarında okuma şansına prens (biy) soyundan gelen ailelerin çocukları sahipti. Malkar prenslerinden Aslanbek Abay eğitim ve kültürün önemini anlayan bir kişiydi. 1830'lu yıllarda birçok kereler Petersburg şehrinde bulunmuştu. O yıllarda dağlıların bütün cahilliklerine rağmen Aslanbek Abay kızı Hanifa'yı Tiflis'te öğretmen okuluna göndermişti. Hanifa Abay ile birlikte Tiflis'te eğitim görerek öğretmen olan Fuza Şakman bir okul bitiren ilk Malkarlı kızlardı (Sozayev 1982:17).

1860'lı yıllarda Aslanbek Abay'ın oğlu Soltanbek Petersburg'da konservatuara girerek müzik eğitimi gördü. Soltanbek Abay Vladikavkaz'da öğretmen olarak çalıştı. Kafkas halklarının şarkılarını, müziklerini derledi ve notaya geçirdi.

Bashan'lı prenslerden İsmail Orusbiy büyük oğlu

Safaraliy'i Petrovsk akademisinde okutmuştu. Safaraliy Orusbiy ilk defa Rus harfleri ile Karaçay-Malkar dilinde gramer yazmaya çalıştı. XIX. yüzyılda Misost Abay da Rus okullarında okuyarak tarihçi ve etnograf olarak yetişmişti (Sozayev 1982: 19).

Karaçay'da ilk Rus okulu 1878 yılında Uçkulan'da açıldı. 1879 yılında Ogarı Teberdi'de 4 yıllık eğitim veren bir okul daha açılmıştı. Okullarda eğitim Rusça idi. Bu okullara kızlar gönderilmiyordu. Medreseler de ise kızlar da Arapça eğitim görüyorlardı (Bavçulanı A.1975: 39).

1895'te Kart Curt ve Hurzuk'ta, 1897'de Mara'da, 1899'da Cögetey ve Duvut'ta, 1900'de Cazlık, Taşköpür ve Sıntı (Töben Teberdi) köylerinde de okullar açıldı. 1902 yılında 12 Karaçay köyünde ilkokul bulunuyordu.

1880 yılında Uçkulan'da 52, Teberdi'de 37 öğrenci okuyordu. 1897'de ise Uçkulan'da 152, Teberdi'de 74 öğrenci eğitim görüyordu. Aynı yıl Kart Curt'ta 72, Hurzuk'ta 64, Mara'da 36 öğrenci okuyordu.

Rus hükümeti Karaçay'da bu okulları kolonileştirme politikasına yardımcı olmak amacıyla açıyordu. Okullarda önceleri Rus öğretmenler ders veriyordu. 1890'lı yıllardan itibaren İlyas Bayramuk, Aslanmırza Botaş, İsmail Akbay gibi Karaçaylı öğretmenler de yetişmeye başladılar (Laypanlanı K. 1965).

1897 yılında Karaçay halkının % 4.64'ü okuma-yazma biliyordu. 1902 yılında ise Karaçaylıların % 6.7'si okuma-yazmayı öğrenmişti. Bunların içinde Rusça okuma-yazma bilenler % 1.7, Arapça bilenler ise % 6 idi. (Korkmazlanı A. 1975: 204).

Sovyet devriminin hemen öncesinde Karaçay okullarında 480 öğrenci okuyordu. Karaçaylılar eğitim yönünden Kuzey Kafkasya'da Osetler'den sonra ikinci geliyorlardı. Bu yıllarda erkeklerin % 12'si, kadınların % 2'si okuma-yazma biliyorlardı (Laypanlanı K. 1965).

1917 yılındaki Sovyet ihtilaline kadar Malkar halkının % 98'i okuma-yazma bilmiyordu (Sozayev 1982:3). XX. yüzyıl başlarında 30 bin nüfusa sahip Malkar'da yalnızca 120 öğrenci eğitim görüyordu. İstatistiklere göre 1911 yılında Malkar halkının % 0.47'si okullarda okuyordu (Korkmazlanı A. 1975: 204).

4.7.2.SOVYET DÖNEMİ

1926 yılında 278 Malkarlı kendi dilinde okuma-yazma biliyordu. Bunlar toplam okur-yazar nüfusun % 15.9'u idi. Malkar'da 1926 yılında Rusça okuma-yazma bilenler nüfusun % 5.3'ü iken, bu oran 1970'te % 99'un üzerindeydi (Akiner 1983:229).

Karaçay'da 1926 yılında Rusça okuma-yazma bilenler % 9.2 iken, 1970 yılında Karaçaylıların % 99'undan

fazlası okuma-yazma biliyordu (Akiner 1983: 205).

Karaçay-Malkarlılar 20 yıl içinde 3 değişik alfabe kullanmak zorunda bırakıldılar. 1916-1924 yılları arasında Arap harflerine dayalı bir alfabe kullanan Karaçay-Malkar halkı 1924-1937 yılları arasında kendi dillerine göre düzenlenmiş bir Latin alfabesi kullandılar. 1938 yılından itibaren Kiril (Rus) harflerine uyarlanmış bir alfabeyi kullanmaya başladılar (Allworth 1971: 318-320). Kısa süre içinde uygulanan alfabe değişiklikleri Karaçay-Malkar halkının kültürel hayatını ve eğitim düzenini olumsuz yönde etkiledi. Latin harfleri döneminde basılmış olan kitaplar bu gün genç ve orta kuşağa mensup Karaçay-Malkarlılar tarafından okunamamaktadır.

4.7.3.ANADİLİNİN DURUMU

1926 yılında Malkar'da 4 kişi Rusça'yı ana dili olarak kabul ediyordu. Bu oran 1979 yılında % 2.7'e yükseldi (Akiner 1983: 230).

1926-1979 yılları arasında Malkar'da Rusça'yı anadili ve ikinci dil olarak kabul edenlerin oranlarını şöyle gösterebiliriz : (%)

Malkar'da Rusça	1926	1959	1970	1979
Ana dili	0.0 (4 kişi)	2.2	2.3	2.7
İkinci dil	Veri yok	veri yok	71.5	77.4

1926 yılında Karaçay'da 27 kişi Rusça'yı anadili olarak kabul ediyordu. Bu oran 1979 yılında % 2'ye yükseldi (Akiner 1983: 207).

1926-1979 yılları arasında Karaçay'da Rusça'yı anadili ve ikinci dil olarak kabul edenlerin oranlarını şöyle gösterebiliriz : (%)

Karaçay'da Rusça	1926	1959	1970	1979
Anadili	0.0 (27 kişi)	1.5	1.6	2.0
İkinci dil	Veri yok	Veri yok	67.6	75.5

Karaçay-Malkar'da 1970-1979 yılları arasında Karaçay-Malkar dili ve Rusça dışında yabancı dil bilenlerin nüfusa oranlarında şöyle bir değişme söz konusuydu (Arutiunian 1988):

Yabancı dil bilenler	1970	1979	Değişme
Karaçay	% 1.2	% 0.9	- 0.3
Malkar	% 2.5	% 1.4	- 1.1

Karaçay-Malkar dilini anadili kabul edenlerin sayısında da yıllara göre negatif yönde bir değişme görülmektedir. Rusça'nın Karaçay-Malkar halkı üzerindeki hakimiyetinin güçlenmesiyle anadilini unutanların sayısı çoğalmaktadır. Köylerde dilin daha iyi korunduğu gözlenirken şehirlerde anadilini unutanların sayısının daha

fazla olduğu dikkati çekmektedir.

Karaçay'da anadilinin durumu (Akiner 1983:207):

	1926	1959	1970	1979
Toplam	99.5	96.8	98.1	97.7
Şehir	94.7	86.3	93.1	Veri yok
Köy	99.7	98.1	99.1	Veri yok

Malkar'da anadilinin durumu (Akiner 1983: 229):

	1926	1959	1970	1979
Toplam	99.6	97.0	97.2	96.9
Şehir	95.1	92.7	93.5	Veri yok
Köy	99.7	98.0	98.6	Veri yok

Karaçay-Malkarlıların, Rusça'nın bütün hakimiyetine rağmen kendi dillerini korudukları, ancak yabancı dil bilenlerin sayısında son yıllarda bir düşme olduğu görülmektedir. Karaçay-Malkarlıların dilce Ruslaşmaları, millî bölgeleri dışında yaşayan diğer milliyetlerden daha yavaştır (Grannes 1987: 54).

4.8. AİLE

4.8.1. AİLE KAVRAMI

Ailenin şekli toplumun yapısı ile yakından ilişkilidir. Bir başka deyişle, aileyi yaratan toplum biçimidir. Cemaat kuruluşuna dayalı toplumlarda baba otoritesinin egemenliğine dayanan patriarkal aile biçimi gelişmiştir (Türkdoğan 1977: 222).

Örneklerine Karaçay-Malkar toplumunda rastladığımız patriarkal aile biçimini, bir başka sınıflandırmaya göre "büyük aile", "geniş aile (extended family)" ya da "geleneksel aile" adlarıyla da tanımlayabiliriz.

Geniş aile (extended family) tipinin üç önemli özelliği vardır :

1. Çeşitli kuşakların birlikte oturmaları
2. Aynı kazandan yemek yemeleri
3. Ortak mülkiyete sahip olmaları (Erdentuğ 1977-1978: 64).

Aynı aile birimi içinde birkaç kuşağın yatay veya dikey, ya da hem yatay hem dikey olarak genişlemesini sağlayarak birden fazla evli çift barındırabilen geniş aile tipine Karaçay-Malkar toplumunun sosyal yapısında rastlamaktayız.

Geniş aile tipinde otorite ailenin en yaşlı bireyinde toplanır. Yaşlılık hem prestij hem de otoriteyi sağ-

layan unsur olarak karşımıza çıkar.

Geniş-ailede cinsiyete dayalı işbölümü vardır.Erkeklerin ve kadınların, erkek ve kız çocukların yapacakları işler yüzyıllar boyu devam eden bir süreç içerisinde geleneklere göre belirlenmiştir.

4.8.2 KARAÇAY-MALKARDA "GENİŞ AİLE" TİPİ

Karaçay-Malkar toplumunda üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile tipine "Ullu üyür" adı verilir.

Eski Karaçay-Malkar toplumunda ev, ahır, samanlık beraber inşa edilir ve böyle evlerde birkaç kuşak birarada kalabalık bir biçimde yaşarlardı. XIX.yüzyıl sonu ve XX.yüzyıl başlarında Karaçay-Malkar'da bu tip geniş aileler 25-30 kişiden oluşuyordu. "Ullu üyür" adı verilen bu tip ailelerin bazılarında ise 50-60 kişi yaşardı. Bir örnek vermek gerekirse, XX.yüzyıl başlarında Kart Curt köyünde yaşayan Bekmırza Sılpagar adlı Karaçaylının ailesi 37 kişiden oluşuyordu. Bu ailede Bekmırza Sılpagar'ın 4 oğlu, 3 kardeşi, kardeşlerinin 8 oğlu olmak üzere 16 erkek, annesi, teyzesi, karısı, 3 kızı, 3 gelini ve 12 kız torunu olmak üzere 21 kadın yaşıyordu (Lavrov 1978: 228).

Karaçay-Malkar'da "Ullu üyür" adı verilen geniş aile tipi 1943-44 yıllarında Karaçay-Malkar halkı Orta

Asya'ya sürülünceye kadar devam etti. Günümüzde ise bu tip geniş ailelere Ogarı Çegem köyünde rastlanmaktadır (Musukayev 1975).

Geniş aile tipine genellikle prens (biy) ve asilzade (özden) soyundan gelen sülalelerde rastlanırdı (Lavrov 1978: 228). Karaçay-Malkar'da köleler azat edilip feodalizm yerini kapitalizme bırakmaya başladıktan sonra "Ulu üyür" adı verilen geniş ailelerin sayısı azalmaya başladı (Mokayev 1976: 95).

"Ullu üyür" denilen geniş ailenin yaşadığı eve "Ullu üy" (büyük ev) denirdi.Karaçay-Malkar'da çam ağaçlarının üstüste konmasıyla, ya da taştan inşa edilen "Ullu üy" büyük ve geniş tek odadan meydana gelirdi.XIX. yüzyıl sonlarına kadar bu evlerin pencereleri yoktu ve ışığı ocaktan alırlardı."Ullu üy"'de bütün aile bireyleri birarada yaşarlardı. Kapının karşısına gelen duvara ocak inşa edilirdi. Geleneklere göre ocağın sağ tarafındaki bölümde kadınlar otururlardı. Ailenin en yaşlı bireyi evin reisi sayılırdı ve "Üyür tamada" adını alırdı. "Üyür tamada" nın yeri ocağın hemen yanındaydı. Buraya "tör" adı verilirdi. "Üyür tamada" denilen aile reisinden sonra diğer aile bireyleri yaşlarına göre ocağın etrafına yerleşirlerdi. Kadınların olduğu bölümde mutfak eşyaları ve kiler bulunurdu. Bunlar duvarlara asılır veya duvardaki gözlere konurdu.

Evlenen erkek kardeşler ve erkek çocuklar için "Ullu üy" denen büyük eve bitişik yeni bir ev inşa edilirdi. Tek odadan oluşan ve dışarıdan ayrı kapısı olan bu eve "otov" adı verilirdi. Evlenen çocuklar eşleriyle birlikte kendi "otov" larında yaşarlardı. Her yeni evlenen kardeş ya da erkek çocuk için "Ullu üy"'e bitişik yeni bir "otov" inşa edilirdi. Bir "otov" ise misafirlere ayrılırdı. Burası her zaman boş durur ve bir misafir geldiğinde açılırdı.

Evli kardeşler kendi "otov"larında yaşarlarken, henüz evlenmemiş kardeşler anne ve babalarıyla birlikte "Ullu üy" de yaşarlardı.

1920 yılında Malkar'da Mussa Zabak'ın evinde dört kuşak birarada yaşıyordu ve ev 7 "otov" dan oluşuyordu (Musukayev 1975).

Ailelerin bölünmesi, kardeşlerin evden ayrılarak kendilerine ait yeni bir eve taşınarak "Ullu üy" oluşturmaları ancak, evin reisi (üyür tamada) sayılan babanın ölümünden sonra olabilirdi.

XIX. yüzyıl sonlarına kadar Karaçay-Malkar'da "Ullu üyür" adı verilen geniş ailelerin yaşadıkları evler Kafkasya'da değişik bir özellik gösterirdi.

"Ullu üy" adı verilen büyük evin yanına eklenen "otov" lar bir daire ya da kare biçiminde "Ullu üy" ün çevresine dizilir ve ev bir kale görünümünü alırdı. (Kobıçev 1982:102).

Otov	Otov	Ahır	Otov
Otov	Avlu (arbaz)		Otov
Otov			Otov
Otov	Ocak Ullu üy	Kiler	Otov

Ortada kalan avlunun üzeri çam ağacı kütükleriyle kapatılır böylece aile bireylerinin kışın da rahatça kullanabilecekleri geniş bir alan elde edilirdi. Bir kale görünümündeki bu evlere Karaçay-Malkar'da "başı cabılgan arbaz" (üzeri örtülen avlu) adı verilirdi.

Karaçay-Malkar geleneklerinde "Ullu üy" adı verilen büyük evde bulunan "ocağın"çok önemli bir yeri vardı. Ocak bereketin, ailenin birliğinin bir sembolü sayılırdı. XIX. yüzyıl sonlarında Karaçay-Malkar geleneklerinde ocağın önemi azalarak yerini ocağın üzerindeki kazan asmaya yarayan zincire bıraktı. Bugün dahi Karaçay-Malkarlılar "bu zincir hakkına" sözünü kullanırlar.Zincir dağlılar için son derece önemliydi. Herhangi bir şeyden kaçan bir insan, bir eve sığınıp ocağın zincirinden tutarsa, evin reisi (üyür tamada) o adamı korumak ve kurtarmak zorundaydı (Musukayev 1975).

4.8.3. AİLE İÇİ STATÜLER

4.8.3.1. "Üyür Tamada"

"Üyür tamada" adı verilen aile reisi evin en yaş-

lı erkeği olurdu. Karaçay-Malkar'da patriarkal aile düzeni hakimdi. Çok nadir de olsa, bazan "Üyür tamada" nın ölümünden sonra onun karısı, yani bir kadın evin reisi olur ve onun sözü dinlenirdi.

"Üyür tamada" nın karısına "Üyür biyçe" (ailenin hanımı) adı verilirdi. Evdeki bütün kadınlar "Üyür biyçe" nin sözünü dinlerlerdi.

"Üyür tamada" aile ile ilgili konularda "Üyür biyçe" ile ortak karara varır, onun fikrini alırdı. "Üyür biyçe" yaşlandığında, evin büyük gelini onun yerine geçerdi. Ona "Ullu apsın" (büyük elti) adı verilirdi.

"Üyür tamada" aile içinde âdet ve geleneklerin tam olarak uygulanmasına dikkat ederdi. Kendi soyunun damgasını saklar ve korurdu (Lavrov 1978: 229).

Karaçay-Malkar toplumunda "Ullu üyür" adı verilen geniş ailelerde yemek bir kazanda pişer ve "Ullu üy" denilen büyük evde yenirdi. Evli kardeş ve çocuklar kendi "Otov" larında yalnız yemek yiyemezlerdi. Yemeği önce "Üyür tamada" ve büyük erkekler, sonra genç erkekler, daha sonra da kadınlar ve çocuklar yerlerdi.

4.8.3.2. Baba

Babanın aile içindeki statüsü son derece güçlüy-

dü. Eski geleneklere göre, bir evlat ailesinin şerefini lekeleyecek bir suç işlediğinde, babası onu evden kovup, cezalandırılması için köyün "töre" adı verilen yaşlılar meclisine (aksakallar) verirdi (Musukayev-Şamanov 1987: 117).

Bir baba çocuklarının evlenme, bir başka yere yerleşme gibi kendi hayatlarıyla ilgili her türlü konuda tek karar sahibiydi. Karaçay-Malkar'da, babaya karşı gelmek sülalenin (tukum) şerefini lekelemek anlamına geldiği için, bu suçu işleyen çocuğu sülale reddeder ve kendi içinden atardı.

Babaya etin yumuşak tarafı, yatağın iyisi, "tör" adı verilen evin başköşesi verilir, onun yanında konuşulmazdı. Babanın yanında çocukları oturamaz, yalnızca onun dengi olan kişiler bulunabilirdi. Baba yemeği önce yer, ilk önce o yatardı. Baba yatmadan evde kimse yatamazdı (Musukayev-Şamanov 1987: 119).

4.8.3.3. Anne-Kızlar-Gelinler

Karaçay-Malkar toplumunda kadının da statüsü önemliydi. Anne evin ocağını koruyan, bekleyen kişi olarak şerefli bir yere sahipti. "Üyür biyçe" adı verilen evin hanımı yemek konusunda tek karar sahibiydi. Kızların ve gelinlerin evde hangi işleri yapacaklarını o belirlerdi. "Üyür biyçe" izin vermeden evin küçük gelinleri ve kız-

ları suya bile gidemezlerdi.

Karaçay-Malkar ailesinde evin kızları her türlü ev işini öğrenirlerdi. Zaman zaman köyün kadınları evleri dolaşarak kızların hünerlerini, temizliklerini kontrol ederlerdi. Köylerdeki bütün kızlar her gün evlerini temizleyip, düzenleyerek, kendi yaptıkları çeşitli el işleri ile süsleyerek köy kadınlarının zaman zaman yaptıkları bu kontrollere karşı hazırlıklı olurlardı. Buna "Üy tizgin" (ev düzenlemesi) ya da "Biyçe oyun" (prenses-hanım oyunu) adı verilirdi. Böylece Karaçay-Malkar'da kızlar tertipli ve temiz bir hayata alışırlar, evlerinin düzeni ve süslenmesi için gerekli şeyleri bu rekabet ortamında küçük yaşlardan itibaren öğrenirlerdi (Lavrov 1978:215).

Su getirme, ateş yakma, ev toplama, avluyu temizleme gibi işler küçük gelinlerin görevleriydi.

4.8.4. AİLE DÜZENİ

1870'li yıllarda Karaçay'da Rus hükümetinin idarecisi olarak bulunan G. Petrov, yazdığı raporlarda Karaçaylıların aile düzenleri ve ev yaşantıları ile ilgili şu bilgileri veriyor:

Karaçaylılar evlerine ve ailelerine çok bağlıdırlar. Ailede karı, koca ve çocuklar bütün işleri paylaşır-

lar. Ailenin hiç bir üyesi yapılan işlerin dışında kalmaz. Tarla işlerinde, ya da hayvanların yaylaya göç mevsimlerinde ailede herkes bir işle meşgul olur. Kimileri tarlalara gübre atarken, kimileri hayvanları otlatır. Erkekler hayvanlara bakarken kadınlar ve çocuklar evdeki işleri yaparlar. Evde büyüklere saygı gösterilir. Küçükler büyüklerin yanında oturmazlar, söze karışmazlar, beraber yemek yemezler. Evde kadın ve erkeğin oturduğu yer ayrıdır. Zengince olanlar ayrı bir misafir evi (konak üy) yaparlar. Buraya kadınlar ve çocuklar girmezler. Baba başkalarının yanında çocuğunu sevip okşayamaz. Yolda bir tanıdığına rastlayan dağlı (Karaçaylı) onu gideceği yere kadar uğurlamak zorundadır. Ancak rastladığı adam artık dön diye izin verdikten sonra ondan ayrılabilir. Küçükler büyüklerin atlarını dizgininden tutup getirirler ve sonra üzengisinden tutarak büyüğün ata binmesine yardım ederler. Yolda küçük büyüğün sol tarafında gider. Karaçaylılarda kadın-erkek arasında kaç-göç âdeti yoktur (Şamalanı İ. 1987: 130).

1915 yılında Malkar bölgesinin Çerek vadisinde yaşayan Malkarlılardan Malkarca metinler derleyen W.Pröhle'nin makalesinde, ailede yemeği önce yaşlıların yedikleri, bu sırada diğer erkeklerin, kadınların ve gençlerin ayakta bekledikleri yazılıdır (Pröhle 1915:126).

Karaçay-Malkarlılar arasında araştırma, inceleme yapan yabancıların hepsi ailede büyüğe gösterilen saygıyı belirtmektedirler.

4.8.5. "GENİŞ AİLENİN" DAĞILMASI

Karaçay-Malkar'da "Ullu üyür" adı verilen geniş ailenin dağılması ancak "Üyür tamada" adı verilen aile reisinin ölümüyle mümkün olurdu.

"Ullu üyür" dağıldığında, evden ayrılan kardeşler ocaktan birer kor parçası ateş alarak kendi evlerinde ilk ateşi onunla yakarlar, böylece baba evine bağlılıklarını bildirirlerdi. Bir baba ocağından ayrılarak yeni evler kuran kardeşlere "bir otdan ayrılganla" (bir ateşten ayrılanlar) denirdi.

Bazan gelinler arasındaki geçimsizlik de dağılmaya sebep olurdu. "Üyür tamada" sağ iken buna izin vermezdi. Ancak o öldükten sonra aile dağılırdı (Lavrov 1978: 231).

4.8.5.1. Mülkiyetin Dağılımı

"Ullu üyür" denilen geniş aile tipinde ortak mülkiyet düzeni vardı. Bu da "paylaşılan" ve "paylaşılmayan" mülkiyet olarak ikiye ayrılırdı. Paylaşılmayan ortak mülkiyete evler, yaylalar, tarlalar, hayvan ahırları

girerdi. Bunlara "Ullu üy" (büyük ev) adı verilirdi. Aile dağıldığında paylaşılabilir mallar olarak hayvanlar ve ev eşyaları sayılırdı. Her ne kadar, evin idaresi "Üyür tamada" denilen ailenin en yaşlı bireyinde olsa da, evin her ferdi ortak mülkiyette hak sahibiydi. O yüzden evin her üyesi o mülkiyete "Atabızdan kalgan mülk" (babamızdan kalan mülk) derdi (Musukayev 1975).

Dağılan bir evin mülkü kardeşler arasında eşit olarak paylaştırılırdı. Buna o ailenin mensup olduğu sülalenin (tukum) yaşlıları şahitlik ederlerdi.

Ev dağıldığında, kardeşlerin anneleri başka olsa da aralarında fark gözetilmezdi.

Ev dağıldığında, kardeşlerden biri ölmüşse onun payı çocuklarına kalırdı.

Paylaştırma sırasında büyük kardeşe saygı gösterilir ve atın, eğerin, tüfeğin, toprağın iyisi ona verilirdi.

Kocası ölen kadın küçük oğluyla beraber yaşardı. Ev dağılırken, küçük kardeşe anne ile beraber oturduğu için biraz daha fazla pay verilir, buna "Atalık ülüş" (babalık hissesi) denirdi.

Kocası ölen kadın, kocasının kardeşi ile evlendiğinde kocasından kalan mülk "Ullu üyür" (büyük aile)'ün sayılırdı.

Kardeşler mirası paylaşamadıklarında, paylaştırma işini kendi sülalelerinin en yaşlısı olan "atavul tamada" ya da "tukum tamada" denilen kişi yapardı (Lavrov 1978: 232).

Karaçay'da bir kimse kendi malını bir başka sülalenin adamına miras bırakamazdı. Mülk kendi çocuklarına ya da çok yakın akrabalarına kalırdı. Bazan çocuğu olmayan bir erkek öldüğünde onun malını "günahlarını yok etmek" için kendi sülalesinin adamları paylaşırlardı. Öksüz çocuklar, ev dağıldığında babalarının payını alırlardı. Bazan ev dağılsa bile, kardeşler değirmen, tarla gibi ortak malları paylaşmazlardı.

4.8.6. SOY/AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Karaçay-Malkar toplumunda akrabalık ve soy ilişkilerinin çok önemli bir yeri vardır. Yedi kuşak öncesine kadar birbirleri ile akraba olanlar birbirlerine kız alıp veremezler, evlenemezler. Bu yüzden her Karaçay-Malkarlı yedi kuşak önceki dedelerine kadar bütün soyunu bilmek zorundadır.

Karaçay-Malkar'da soy ya da sülale karşılığında "tukum" sözü kullanılır. Eski ve köklü ailelerden gelen her Karaçay-Malkarlı'nın "tukum at" adı verilen bir soy adı vardır. Soya adını veren genellikle 7-8 kuşak ya da daha önceleri yaşamış olan dedelerden biridir.

Bazı soylarda soya adını veren dedenin bir kaç kuşak sonraki torunlarından yeni bir soyadı ortaya çıkar. Böylece bir soy zamanla birbirine akraba olan bir kaç soya daha ayrılır. Soyun bu ayrılan kollarına "atavul" adı verilir. "Atavul"soyların hepsinin dedeleri aynı kişidir.

4.8.6.1. Soyların Ortaya Çıkışı

Karaçay'da soyların (tukumların) ortaya çıkışı Karaçay halkının tarih sahnesine çıkışıyla yakından ilgilidir.

Karaçay halkının ortaya çıkışıyla ilgili tarihî hikâyelerde Karaçaylıların atalarının Bashan (Baksan) vadisinin yukarı kısımlarındaki Elcurt köyünde yaşadıkları ve adlarının Karça, Budyan, Navruz, Adurhay, Botaş olduğu anlatılır. Sonra bunlara Kabardey prenslerinden Tohçuk (Dohşuk) ve Tambiy ile Kırım'dan gelen Kırımşavhal katılır.

Hikâyelerde adı geçen bu kişiler Karaçay halkını oluşturan ilk soyların ataları olarak bilinirler ve onlara "tin ata" adı verilir. Zamanla bu kişilerin soyları çoğalır ve onların torunlarından "tukum" adı verilen yeni soylar ortaya çıkar.

Adurhay'dan Teke, Şıdak, Erikgen soyları; Budyan'dan Canköz, Laypan, Toturkul soyları; Navruz'dan Sılpa-

gar, Bayrımkul, Koçhar soyları ortaya çıkar. Bu soyların "tin ataları" olan Adurhay, Budyan, Navruz isimleri unutulur.

Karça'nın oğlu olmadığı için onun soyu günümüze kadar ulaşmaz. Kırımşavhal, Tohçuk ve Tambiy soyları da kendi adlarıyla günümüze kadar gelirler. Tohçuk soyundan ayrılan Hasan da ayrı bir soy olarak yerini alır.

Daha sonraki yıllarda Karaçay'a çeşitli yerlerden gelip yerleşenler de kendi adlarıyla yeni soylar kurarlar ve böylece günümüzdeki Karaçay halkını oluştururlar.

Bazı soylar daha sonraki yüzyıllarda "atavul" adı verilen alt soylara bölünürler. Bayrımkul soyunda Papun'lar, Batça soyunda Çalku'lar, Sılpagar soyunda Dommayçı'lar, Kırımşavhal soyunda Açahmat'lar, Bayçora soyunda Bödene'ler bu gibi "atavul" soylardır.

1867-1868 yıllarına kadar Karaçay-Malkar'da köle tabakasından olanların soy (tukum) adları yoktu. Bunlar efendileri olan biy (prens) ya da özden (asilzâde) ailelerin soylarının adlarını taşırlardı. Köleler azat edildikten sonra bunların bir kısmı eski efendilerinin soy adlarını kullanmaya devam ederken bir kısmı da kendilerine yeni soy (tukum) adları aldılar.

4.8.6.2. Soylar Arasında İlişkiler

Aynı soydan olanlar birbirlerine "tukum cuvuk"

(soy akrabası) derler ve birbirlerinden kız alıp veremezler.

Aynı "atavul" soyundan gelenler birbirleri ile yakın akraba sayılırlar. "Atavul" akrabalığının Karaçay-Malkar geleneklerinde özel bir yeri vardır.

Bir düğün olduğunda aynı "atavul" dan gelen akrabalar düğün evine "Soyum mal" adı verilen koyun, dana gibi hayvanlar hediye ederler ve düğüne toplanıp gelirler.

Atavul'dan biri öldüğünde atavul akrabalardan biri cenazeye kefen getirirken, bir diğeri de misafirlere yedirmek için koyun getirir.

Karaçay-Malkar'da her soy (tukum), köyün içinde "tiyre" adı verilen kendi mahallesinde yaşardı. Soyların mezarlıkları da birbirinden ayrı olduğu gibi, her soyun (tukumun) içindeki atavul soyların da mezarlıkları ayrı olurdu. Kart Curt köyünde Bici soyunun yaşadığı "tiyre" de onbeş atavul mezarlığı vardı(Lavrov 1978: 236).

Bir evde koyun kesildiğinde atavul akrabalara da et dağıtılır. Eğer kesilen koyunun eti yetmezse akrabalar için bir koyun daha kesilir.

Eski Karaçay-Malkar geleneklerinde evlilik konusunda akrabalık ilişkilerine çok dikkat edilirdi.Birbiriyle yedi kuşak öteden akraba olanlar veya aynı soy-

dan (tukumdan) gelenler değil, soyları "tin ata" adı verilen aynı cedde dayananlar bile evlenemezlerdi.

Karaçay-Malkar'da kardeş soy (Karnaş tukum) sayılan soylardan gelenler de birbirleriyle evlenemezlerdi. Aliy, Şaman ve Hasan soyları, Tohçuk ve Tambiy soyları bu gibi kardeş soylardan sayılırlardı.

Karaçay-Malkar geleneklerinde süt kardeşler de akraba sayılırlar ve yedi kuşak içinde birbirleriyle evlenemezler.

Eski Karaçay-Malkar geleneklerinde dışarıdan gelen bir yabancı bazı törenlerle bir soya kabul edilebilir ve bundan sonra o soyun bir üyesi kabul edilirdi.

Soya kabul edilecek bir yabancı o soyun en yaşlı ve değerli kadınının göğsüne dokunur ve o soydan iki erkeğin tuttuğu bir sopanın altından geçerdi. Bu şekilde bir soya kabul edilen kişiye "tayak karnaş" adı verilir ve o kişi artık soyun adını ve damgasını kullanabilirdi (Lavrov 1978: 215).

4.8.6.3. Soy Damgaları

Karaçay-Malkar'da biy (prens) ve özden (asilzâde) tabakalarına mensup her soyun bir aile arması ya da damgası vardır. Karaçay-Malkarlılar "tukum tamga" adını verdikleri soy damgalarını ve "tukum at" adını verdik-

leri soy adlarını korumaya akrabalık ilişkileri açısından son derece önem verirler. Bugün Karaçay-Malkar halkı arasında yaşayan biy (prens) ve özden (asilzade) tabakasından soyların adları ve damgaları şunlardır :

ABAY	ABAYHAN
ACİ	ADURHAY (Teke, Şıdak, Erikgen, Cukka)
AHMAT	ALİY
AMIRHAN	AYBAZ
AYDABOL	AYSANDIR
BARASBİY	BASİYAT
BATÇA	BATIR
BAYÇORA	BAYRAMUK
BELSİZ	BİCİ
BORLAK	BOTAŞ
BÖDENE	BUDYAN (Orus, Toturkul, Laypan)
CANHOT	CAMANKUL
CARAŞDI	CATTO
DUDA	EFENDİ
GAPPO	GOLA
HABİÇ	HAÇİR

HASAN

HOT

KAPLAN

KAYIT

KIRIMŞAVHAL

KOBA

KOÇHAR

KUMUK

MALKARUK

MAMAY

MOLLA

ORUSBİY

OZARUK

SÜYÜNÇ

ŞAKMAN

TAMBİY

TEL

TRAM
(Canıbek,
Korkmaz,
Semen,
Bostan)

HOÇU

HUBİY

KARABAŞ

KELEMET

KİPKE

KOCAK

KUL

KÜÇÜK

MAMAŞ

MEKER

NAVRUZ
(Bayrımkul,
Sılpagar,
Kappuş,
Koçhar

OTAR

SARI

ŞAMAN

ŞIDAK

TEKE

TEZ

TUVDU

TUVGAN

4.8.7. AİLE İÇİ AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Karaçay-Malkar geleneklerinde akrabalık erkek ya da baba tarafından yürütülür. Soy adı ve soy damgası olarak baba tarafının soyadı ve damgası kullanılır.

Karaçay-Malkar'da bu konuda söylenen "Caşdan tuvgan tukum, kızdan tuvgan tuluk" (Oğlandan doğan soy olur, kızdan doğan tulum olur); "ata tukum baş tukum" (baba soyu esas soy) gibi atasözleri eski geleneklerin folklora yansıyan görüntüsüdür.

Ancak Karaçay-Malkarlılar kız tarafından gelen akrabalığa da önem verirler. Özellikle dayı-yeğen ilişkisini ifade eden "egeçden tuvgan kelse üynü ara baganası kımıldar" (kızkardeşin çocuğu gelse evin temel direği sallanır) biçimindeki atasözü bu sevgiyi ifade eder.

Karaçay-Malkar'da baba ile çocuklar arasındaki ilişki son derece resmîdir. Babalar başkalarının yanında çocuklarına sevgi ve ilgilerini bellî edemezler.

Dede-torun ilişkisi ise son derece samimidir. Dedeler belki de kendi çocuklarına gösteremedikleri sevgiyi torunlarına vererek mutlu olurlar.

4.8.7.1. Akrabalık Terimleri

Karaçay-Malkar'da akrabalık terimleri şöyledir:

Baba	: ata,atta	oğul	: caş,ulan,ul
Anne	: ana, anna	kız	: kız
Dede	: akka,appa, kartata	Yeğen	: tuvgan
Nine	: amma,ınna, kartana	Torun	: tuvduk
Amca	: ata karnaş, ata karındaş	Kardeş	: karnaş, karındaş, tuvgan karnaş
Dayı	: ana karnaş, ana karındaş	Kız kar-deş	: egeç
Hala	: ata egeç	Kayınbi-rader	: kayın
Teyze	: ana egeç	Görümce	: kayın kız
Koca	: er, başiye	Karı	: katın, üybiyçe
Elti	: apsın		

4.8.8. XIX. YÜZYILDA AİLE VE EVLİLİK

Karaçay-Malkar halkının toplumsal yapısında ve hayatında önemli bir yeri olan sosyal tabakalaşmanın etkisi, onların aile ve evlilik kurumlarının üzerinde de büyük ölçüde hissediliyordu. Prensler (biy), soylular (özden) ve köleler (kul) olmak üzere çeşitli sosyal tabakalara ayrılan Karaçay-Malkar'da tabakalar arasında evlilik yapılamazdı. Herkes kendi sosyal statüsüne uygun tabakadan bir kimseyle evlenmek zorundaydı. Biy'ler özden'lere kız vermezken, özdenler de kul'lara kız vermezlerdi. Bazan biy'ler özden'lerin ileri gelenlerinden kız alabilirlerdi. Bu tür evliliklerden doğanlara (babası biy-annesi özden olanlara) çanka adı verilirdi.

Karaçay-Malkar'da biy'ler (prensler) genellikle Kabardey, Svan, Abhaz prenslerinin kızları ile evlenirler, ya da kızlarını onlara verirlerdi. Bu akrabalık sayesinde çeşitli Kafkas halklarının prensleri birbirlerini düşmanlarına karşı korurlar ve yardım ederlerdi.

Eskiden bir erkeğe evleneceği kızı akrabaları bulurdu. Bunda sosyal tabakaya dikkat edilirdi.Bazan erkek kızı kendi beğenir ve bunu akrabalarına bildirirdi.

Eski Karaçay-Malkar toplumunda gençlerin tanışarak evlenmeleri zordu. Gençler ancak düğünlerde ya da doğum, bayram gibi günlerde düzenlenen eğlencelerde birbirlerini görüp tanışırlardı. Bunun için Karaçay-Malkarlılar çeşitli eğlenceler düzenleyerek gençlerin birbirlerini görmelerini sağlarlardı.

Halk yılın belirli günlerinde kutsal olduklarına inandıkları çeşitli tanrılar şerefine şölen (toy) düzenlerler ve bu tanrıların taşları olduklarına inandıkları Totur, Bayrım gibi kutsal taşlara yiyecekler bırakıp etraflarında ateş yakıp eğlenirlerdi (Şamanov 1988:30).

Bu şölenlerde kızlar ve erkekler rahatça görüşüp konuşabilirlerdi. XIX.yüzyıl sonlarında Karaçay-Malkar toplumunda kadınlar ve kızlar diğer Kafkas halklarına göre daha serbesttiler. Karaçay-Malkar'da kaç-göç âdeti yoktu (Şamanov 1988:30).

Genellikle Karaçay-Malkarlılar kızlarını 18 yaşın-

dan sonra, oğullarını ise 22-23 yaşından sonra evlendirirlerdi. 30-35 yaşından sonra evlenen erkekler de çoğunluktaydı. Evde önce büyük kardeş evlenir, sonra yaş sırasına göre diğer kardeşler evlendirilirdi. Ablaları dururken bir kızın kocaya kaçması çok ayıp sayılırdı ve böyle kızları aileleri evlatlıktan reddederlerdi.

Karaçay-Malkar'da ataerkil aile yapısı olmakla birlikte, kızın evine içgüvey olarak giden erkeklere de rastlanırdı.

Karaçay-Malkarlılar arasında çok kadınla evlilik âdeti yoktu. Ancak bazı zengin ailelerde 2 ya da 3 karısı olanlar bulunurdu. Genellikle ilk karısından çocuğu olmayan zenginler çok eşle evlilik yapıyorlardı. 1807-1808 yıllarında Karaçay'da bulunan Kalproth da bu konuda "Karaçaylı'lar genelde tek kadınla evlenirler. Aralarında 2-3 kadınla evli olanlar da vardır." demektedir (Klaproth 1823: 285).

İki ya da üç kadınla evli olan bir Karaçay-Malkar erkeği için ilk eş her zaman diğerlerinden daha değerli ve üstün olurdu. Ailede, diğer eş veya eşler daima ilk eşin emirlerine uyar, onun sözünü dinlerlerdi (Lavrov 1978:239).

4.8.8.1. Evlilik Biçimleri

XIX.yüzyılda Karaçay-Malkar toplumunda iki türlü

evlilik biçimi vardı. Bunlardan biri "nikâh âdeti", diğeri ise "Kaçırma âdeti" idi.

Nikâh âdetine göre evlilik üç türlü olurdu.

1. Kız ve erkek tarafı anlaşırlar ve erkek tarafı "kalım" adı verilen başlık parasını kız tarafına öderdi.

2. İki aile aralarında anlaşarak, karşılıklı olarak birbirlerinin oğullarına kızlarını verirlerdi.Bu tür evlilikte "kalım" ödenmezdi.

3. Kocası ölüp dul kalan bir kadın kocasının kardeşi ile evlenirdi. Bu evlilik için de "kalım" ödenmezdi.

Kafkas halkları arasında çok yaygın olan "kaçırma" âdetinegöre evlilik ise "zorla kaçırma" ve "isteyerek kaçırma" biçimlerinde gerçekleşirdi.

İsteyerek kaçırma âdeti genellikle düğün masraflarından kaçınmak için uygulanırdı. Ancak çoğu zaman oğlan tarafı yine kızın "kalım"ını öder, kız tarafı da kızın "berne" adı verilen çeyizini gönderirdi. Ancak sosyal tabakalar arasında meydana gelen "kaçırma" olaylarında taraflar birbirlerini affetmezlerdi.

Kızın isteği olmadan zorla kaçıranlar ise yakalandıklarında öldürülürler ya da çok ağır cezalara çarptırılırlardı. "Kalım" ödese, cezasını çekse bile kızı ona vermezlerdi. Ancak, aynı kişi kızı bir daha zorla

kaçırmayı başarabilirse, kızın ailesi "kalım" almadan kızlarını ona verirlerdi. Çünkü Karaçay-Malkar geleneklerinde bir kere kaçırılan kız bütün değerini kaybeder, bir daha onu kimse almazdı. Bu yüzden kızları ikinci kere kaçırılan aileler kızlarını "kalım" almadan verirlerdi.

Kız kaçırmak Karaçay-Malkar erkekleri arasında bir şeref meselesi sayılırdı. Kız kaçırmayı başaramayanlar halk arasında değersiz görülürlerdi.

Dul kadın ölen kocasının kardeşi ile evlendiğinde ona düğün yapılmazdı. Evlenirken "kalım" ödendiği için, kocası ölen bir kadın kayınbiraderi ya da kocasının çok yakın bir akrabası ile evlendirilirken tekrar "kalım" ödenmezdi (Lavrov 1978: 240).

Söz kesilip, "kalım" ödendikten sonra, erkek düğünden önce ölürse kız erkeğin yakın bir akrabası ile evlendirilirdi. Karısı ölen erkek baldızıyla evlenebilirdi. İki kardeşin iki kız kardeşle evlendiği de olurdu. Bu tür evliliklere "eki egeç eki karnaşda" (iki kız kardeş iki kardeşte) denirdi.

4.8.8.2. KALIM (Başlık)

Evlilikte kız için ödenen başlık parasına Karaçay-Malkar dilinde "kalım" ya da "kalın" adı verilir.

Çok önceleri kalım kızın ailesine değil, kızın mensup olduğu soya (tukum) verilirdi. Daha sonra bu gelenek değişti ve soy'un "atavul" adı verilen alt bölümüne verilmeye başladı. XIX. yüzyılda ise kalım kızın ailesine veriliyordu.

Kız istemeye gidildiğinde kalım ve onun karşılığında kız tarafının vereceği çeyiz (berne) konusunda tartışılıp anlaşılır, olumlu karar verildiğinde kalım'ın bir kısmı kız evinde bırakılırdı. Sonra hoca gelip dinî nikâh kıyardı. Kalım'ın kalan kısmı ise daha sonra ödenirdi.

Kalım için para yerine silah, eşya, toprak da verilebilirdi.

Kızla erkek arasında söz kesildikten sonra erkek ölürse, kararlaştırılan kalım'ın yarısı kız tarafına verilirdi.

Söz kesildikten sonra erkek tarafı vaz geçerse, kalım'ın yarısını kız tarafına ödemek zorundaydı.

Kalım'ın ödenmesine erkek tarafının akrabaları da yardım ederlerdi.

Karaçay-Malkar geleneklerine göre kalım onbeş parçadan oluşurdu. Bunlar:

a. Beş köle

b. Beş parça demir eşya (kama,pulluk,kazan v.s.)

c. Beş toprak parçası (otlak, tarla, v.s.)

Toprak parçası yerine bir kadın köle (karavaş),iki öküz, iki at ödenebilirdi (Lavrov 1978: 243).

1807 yılında Klaproth'un bildirdiğine göre Kabardey prensleriyle evlenen Karaçay prenslerinin kızları için ödenen kalım miktarı bin gümüş rublenin üzerindeydi. Ayrıca silah ve hayvan da istenirdi (Klaproth 1823:294).

1807 yılından sonra Karaçay'da sosyal tabakalara göre ödenecek kalım miktarları şöyle belirlenmişti :

Biy'in (prensin) kızı için	: 500 ruble
Biy'in dul karısı için	: 300 ruble
Özden'in/Kara Kişi'nin (soylunun) kızı için	: 250 ruble
Özden'in dul karısı için	: 150 ruble
Kul'un (kölenin) kızı için	: 150 ruble
Kul'un dul karısı için	: 100 ruble

(Lavrov 1978:243).

Kalım miktarlarını değerlendirirken, o yıllarda bir koyunun değerinin yaklaşık bir ruble olduğunu göz önünde tutmakta yarar vardır.

XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Karaçay'da sosyal tabakalara göre kalım miktarları şöyleydi:

Biy'ler (prensler)	: 600-800 gümüş ruble
Özden/Karakişiler (soylular)	: 300 gümüş ruble

Kul'lar (köleler) : Pazar fiyatı 2 yaşında dana değerinde koyun; değeri 20 rubleden aşağı olmayan tüfek ya da onun yerine 2 koyun; 1 at, bir koyunun sığacağı büyüklükte bakır kazan, 1 inek, üç yaşında 1 öküz, iki yaşında 2 dana; bir gümüş işlemeli Kafkas kaması

(Lavrov 1978:243).

XIX. yüzyıl sonlarında biy'ler (prensler) arasında kalım miktarı 1500-2000 rubleye yükselmişti.

Dul kadınlar için verilen kalım, kıza verilenlerden iki üç kat daha az olurdu.

Karaçay-Malkar'da kızını kalım almadan kocaya vermek şerefsizlik sayılırdı.

Kız tarafına söz kesmeye gidildiğinde kızın babasına ve süt annesine birer at hediye edilirdi.

XX. yüzyıl başlarında Karaçaylılar arasında Karaçay diline ait metinler derleyen W.Pröhle'nin çalışmaları arasında kalım ve nikâh âdetleriyle ilgili Karaçayca bir parça bulunmaktadır. Metnin Türkçe'ye çevirisi şöyledir :

Bir adam gelin almaya niyet ettiğinde kız tarafına dünürcü (keleçi) yollar. Kız razı olursa başlık (kalım) miktarında anlaşırlar. Sonra imamı ge-

tirip nikâh kıyarlar. İmam kızın babasına "Allahın emri, Muhammed peygamberin şeriatı ile, kızını bu adamın oğluna bin altın, iki öküz, bir at kalım (başlık) karşılığında veriyormusun?"- diye sorar. O adam veriyorum der. Bu sefer imam oğlanın babasına "Allahın emrinde, Muhammed peygamberin şeriatında, İmam-azam Ebu Hanefi'nin mezhebinde olduğu gibi, bin altın, iki öküz bir at kalım (başlık) karşılığı bu adamın kızını oğluna alıyormusun?"-diye sorar. Oğlanın babası alıyorum der. Sonra kızla oğlanın babasının ellerini birbirine tutturup, başparmaklarını da imam tutar. Sonra imam, nikâh duasını okuyup, dağılırlar (Pröhle 1910: 263).

Kız tarafı kızları için ödenen kalım'ı kızlarının çeyizi ve damatlarının akrabalarına alacakları hediyeler için harcarlardı. Kızı için verilen kalım'ı kendileri için harcayan anne-babalar çok ayıplanırdı. Kızın babası kendisine hediye edilen ata binmez, bunu kızının dayısına verirdi. Karaçay-Malkar'da kalım, anne-baba için kızlarının satılması değil, oğlan tarafının kızlarına verdiği değerin bir göstergesi anlamında kabul edilirdi.

4.8.8.3. Boşanma

Karaçay-Malkarlılar arasında boşanmaya çok az rastlanırdı. Çocuğu olmayan erkek karısından ayrılabilirdi.

Çocuğu olan çiftler ayrıldığında ve kadın kocasını terk-ettiğinde, kadının annesi-babası erkek tarafına kızları için ödenen kalım'ı geri gönderirdi. Bu durumda çocuklar da babada kalırlardı. Kocasından ayrılan kadınlar çok ayıplanırdı (Lavrov 1978: 255).

Eğer kocası karısından boşanmak isterse ödediği kalım'ı geri alamazdı. Boşanmak için karısına kalım'ın tamamını ödemek zorundaydı. Boşanmak isteyen kızla erkeğin babaları, ya da kendileri imama giderlerdi. İmam önce kocaya "karının kalım'ını ödeyip boşuyor musun?"- diye sorar, erkek olumlu cevap verdikten sonra karı-koca birbirlerinden boşanırlardı (Pröhle 1910:265).

4.8.9. SOVYET DÖNEMİNDE AİLE VE EVLİLİK

1917 Sovyet devrimi sonrasında komünist ilkelere göre yönetilmeye başlanan Karaçay-Malkar'da halkın yüzyıllar boyunca değer vererek yaşattıkları gelenekleri "burjuvazinin ve feodal geçmişlerine özlem duyan halk düşmanlarının âdetleri" oldukları gerekçesiyle komünist idareciler tarafından ortadan kaldırılmaya ve yasaklanmaya başladı. Bu durum Karaçay-Malkar halkının aile yapısını ve evlilik âdetlerini de olumsuz yönde etkiledi.

1920-21 yıllarında Karaçay'da kalım (başlık) âdetinin çok ağır olması sebebiyle evliliklerde azalma baş-

göstermesi üzerine Sovyet hükümetinin yöneticileri kalım miktarını bir inek olarak tespit etmişlerdi. Bu durum zengin aileler ve prens soyundan gelenler arasında büyük bir tepki doğurmuştu. Bu aileler "yeni Sovyet rejimi kızların değerini düşürdü" diyerek şikayetçi oldular (Hubiylanı M. 1968:14).

1921 yılının Mayıs ayında Karaçay Halk Meclisi Başkanı Umar D. Aliyev bir bildiri yayınlayarak Karaçay halkından kalım âdetini kaldırmalarını istedi.

Kuzey Kafkasya'da kurulan "Dağlılar Cumhuriyeti" nin Merkez Komitesi 1922 yılında Kafkas halkları arasında uygulanan kalım âdetinin kaldırılması ve yasaklanması yönünde bir takım kararlar aldı.

1924 yılında Sovyetler Birliği Adalet Bakanlığı Merkez Komitesi Karaçay-Malkar'da kalım âdetinin kaldırılmasına karar verdi. Buna göre kalım alıp-vermek suçunun cezası bir yıl hapis olarak belirlendi (Şamanov 1988:28).

Sovyet dönemiyle birlikte Karaçay-Malkarlıların aile yapıları da değişmeye başlamıştır. Artık "Ullu üyür" denilen geniş aile tipine ve kalabalık ailelere fazla rastlanmamaktadır. Özellikle 1943-1944 yıllarında Karaçay-Malkar halkının Orta Asya'ya sürülmesi, onların sosyal yapılarının tabiî değişme ve gelişme sürecini temelinden sarsmış ve olumsuz yönde etkilemiştir.

1958 yılından itibaren Kafkasya'daki yurtlarına dönen Karaçay-Malkarlılar burada hayatlarındaki her şeye yeniden başlamak zorunda kalmışlar, parçalanan ailelerin bir daha bir araya gelmeleri mümkün olmamıştır.

Son yıllarda Karaçay-Malkar'da halkın eski "dağlı" âdet ve geleneklerine bir dönüş eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Özellikle yaşlı Karaçaylılar arasında eski âdetleri tam olarak uygulamak isteyenler bulunmaktadır. Araştırmacıların anket sorularına verilen cevaplara göre bunlar ailelerinin artık hayatta olmayan bireyleri için bile kız tarafından "berne" (çeyizle gelen hediyeler) istemektedirler (Özdenlanı M. 1978: 234).

Bugün halkın büyük çoğunluğu "kalım" ve "berne" âdetlerinin katı bir biçimde yaşatılmasına razı değildir. Ancak Karaçay-Malkar'da evlilik âdetlerinin değiştirilmesinde kalım ve berne'yi tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmamaktadır. Hâlâ pek çok yerde bu âdet en katı biçimiyle devam etmektedir (Özdenlanı M.1978:235).

1958 yılında sürgünden yeni dönen Karaçaylılardan Taşköpür köyü halkı "Kızıl Karaçay" gazetesine bir mektup yazarak kalım ve berne âdetinin kaldırılmasını istemişlerdi.

Kızıl Karaçay gazetesi bu âdetlerin kaldırılması için halka yönelik bir çok yayın yaptı. Ancak yine de halk bu âdetleri tam anlamıyla bırakamadı (Özdenlanı M. 1978:235).

Bugün bile Karaçay-Malkar halkı bunların sosyal yapıyı olumsuz yönde etkileyen zararlı âdetler olduklarını bildiği halde bunu durduracak gücü kendinde bulamamaktadır (Özdenlanı M. 1978: 235).

1964,1974,1982 yıllarında Karaçay'da üç kere evlenme-düğün âdetlerinin değiştirilmesine çalışıldı. Kalım, berne âdetinin kaldırılması, düğünlerde içki içilmemesi için halkın ileri gelenleri ve hükümet yetkilileri çalışmalarda bulundular. Ancak halk bunu benimsemedi ve eski gelenekler uygulanmaya devam etti (Şamanov 1988: 25).

1974 yılında "Gitçe Karaçay" bölgesinin Kültür Evi müdürü olan B.M. Karakötov'un gayretleriyle onbeşten fazla çift kalım-berne âdeti olmadan evlendiler (Özdenlanı M. 1978: 237). Ancak bu gibi gayretler de halk arasında fazla başarılı olmadı.

Karaçay-Malkar geleneklerinde kız tarafından gelinin çeyizi ile birlikte gönderilen ve "berne" adı verilen hediyeler hâlâ çok önemli bir yer tutmaktadır. Kızları için fazla kalım almasalar bile kız tarafı "berne" yi bir şeref ve gurur meselesi yapmakta ve oğlan tarafına çok fazla "berne" göndermenin halk arasında kızlarının değerini ve şerefini yükselteceğine inanmaktadırlar. Bu yüzden düğünlerde kız tarafının yaptığı masraflar gün geçtikçe artmaktadır.

1974-1986 yılları arasında bir kız ailesinin düğünde yaptığı harcamalardaki değişmeyi şöyle gösterebiliriz:

Harcamalar	1974	1986
Kızın anne-babasından gelen hediyeler (halı, televizyon, buzdolabı v.s.)	900 ruble	5 bin-10 bin ruble
Kız evinde yapılan ağırlamalar (yemek, eğlence v.s.)	300 ruble	500 ruble
Gelinin elbiseleri	230 ruble	500 ruble
Gelin arabasının süslenmesi (bayrak, eşarp, gömlek, kumaş v.s.)	102 ruble	200-400 ruble
Gelinin hediye ettiği elbiseler	600 ruble	400-500 ruble
Berne (Kayınana-Kayınata ve akrabalara verilen hediyeler)	5121 ruble	3 bin-7bin ruble
T o p l a m	15444 ruble	9600-18900 ruble

(Şamanov 1988: 65).

Erkek tarafının düğünde yaptığı harcamalar da 8-13 bin ruble arasında değişmektedir.

1980'li yılların sonlarına kadar Karaçay-Malkar'da evliliklerin millî geleneklere ve dinî kurallara bağlı olarak yapılması komünizmin ilkelerine ters düşen bir davranış olarak görülüyor ve resmî nikâhtan sonra gizlice dinî nikâh yaptıran çiftler hükümet yetkilileri tarafından eleştiriliyorlardı.

1966 yılında Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyetinde Malkar dilinde yayınlanan "Kommunizmge Col" gazetesinde U. Gissayev imzası ile çıkan bir makalade yazar, evliliklerde sosyalist ilkelere aykırı olan islamî esasları şöyle eleştiriyordu :

Sosyalist devrimden sonra toplumumuzda nikâh ve aile kurma âdetleri kökten değişmiştir. Nikâh dinî bir mecburiyet olmaktan kurtarılmıştır. Fakat yine de toplumumuzda dinî gücünü korumaktadır. Devletimizde komünist sistemin kuruluşu her geçen gün yayılırken bazı Sovyet vatandaşları ailelerini niçin dinî geleneklere, islâm dininin kurallarına göre kuruyorlar?

Bunun baş sebebi din adamlarının gençler arasında yaptığı propagandanın ateizmi (Allahsızlığı) zayıflatmasıdır. Bu konuda Marksist-Leninist propaganda da yetersiz kalmaktadır.

Ekim devrimine kadar (1917) anne-babalar kızlarının sevip sevmediğine bakmadan, kim çok "kalım" verirse kızlarını ona verirlerdi. Bu âdet bugün Baksan bölgesi köylerinde hâlâ devam etmektedir. Bugün rastladığımız "kız kaçırma" âdeti de "kalım" ödeme âdeti ile yakından ilişkilidir. Kızla erkek birbirlerini sevdikleri halde, kızın anne-babası "kalım" istediklerinde kız kaçırma tek çare olmaktadır.

Bazan yaşı küçük kızların kaçırıldığı da olmaktadır. Ancak kaçıran erkek, kızın "kalımını" ödediğinde genellikle aileler anlaşmaktadırlar. Mahkemeye çıkarıldıklarında da kızlar çoğu zaman "kendi isteğimle kaçtım" diyerek olayı kapatmaktadırlar.

Sovyet döneminde evlenme yaşı belli bir düzeye ulaşmıştır. Ancak yinede küçük yaşta evlendirilen kız ve erkeklere rastlanmaktadır.

Şeriat 4 kadınla evliliğe izin vermektedir. Fakat Kabardey-Malkar'da buna rastlanmaz. Ancak çok kadınla evlilik günümüzde değişik bir şekil almıştır. Şimdi erkekler karılarını boşayıp yeniden evlenmekte, sonra tekrar boşayıp başkasıyla evlenmekteler. Zayuko köyünden H. Dumanov şimdiye kadar on kere evlenmiştir. Her defasında dinî nikâh kıydırmıştır.

Sovyet döneminde değişik milletler arasında evlenmelere sık rastlanır olmuştur. Fakat bu tür evlilikler çoğunlukla kız tarafının baskısıyla bozulmaktadır. Sebep olarak dil ve kültür-gelenek yönünden anlaşmazlıklar gösterilmektedir. Şeriat erkeğe kadından daha fazla özgürlük vermektedir. Şeriat çocukların kaderlerini ve geleceklerini babanın hâkimiyetine vermiştir. Böyle ailelere günümüzde kül-

tür seviyesi düşük kolhoz işçileri arasında rastlanmaktadır. Bu ailelerde anne-baba çocukları üzerinde kesin bir otorite kurmaktadırlar. Çocuklar da "dağlı" geleneklerine uyarak, onlara karşı gelmemektedirler. Bu çocuklar büyüdüklerinde de kendi büyüklerinin sözünden çıkmadan yaşamaktadırlar. Evde büyüklere saygı gösterme geleneği sonunda onların gelecekleri yönünden zararlı olmaktadır.

Kabardey-Malkar emekçileri arasında aile kurma ve nikâh âdetlerinde islâm dininin önemi hâlâ büyüktür. Bu yüzden böyle aileler arasında ateist (Allahsızlık) propagandasının yayılması gerekmektedir (Gissayev 1966).

1980'lı yılların sonlarında Sovyetler Birliğinde ortaya çıkan glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarının sonucunda Karaçay-Malkar'da eski geleneklere dönüş ve bağlılık konusunda büyük bir hareketlilik yaşanmaya başlanmıştır. Bugün Karaçay-Malkar'da yayınlanan gazeteler evliliklerde "dağlı" geleneklerinin ve dinî nikâhın uygulanmasının gerekli olduğunu halka anlatan makalelerle doludur*

---

* *Bu durum 1990 yılı Ağustos-Eylül aylarında Kafkasya'ya giden araştırmacı tarafından gözlenmiştir.*

4.8.10. "SAKINMA" (AVOIDANCE)

Karaçay-Malkarlıların sosyal hayatlarında ve aile içi ilişkilerinde yaşattıkları bazı geleneksel kurallar, yapılmaması gereken davranışlar vardır. Bunu "sakınma" (avoidance) terimi ile karşılayabiliriz. Karaçay-Malkarlıların aile ve toplum ilişkilerini önemli ölçüde belirleyen bu davranışlara Karaçay-Malkarlılar kendi dillerinde "namıs" adını verirler. "Karaçay-Malkar namıs" ya da "Tav namıs" denen bu geleneksel davranış biçimi Karaçay-Malkar halkının toplumsal karakterinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu gelenek sayesinde kadın-erkek, karı-koca, büyük-küçük arasındaki ilişkiler, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı olarak düzenlenir.

"Sakınma" geleneklerinin sıkça görüldüğü yerlerden biri Karaçay-Malkarlıların evlenme törenleridir. Eski Karaçay-Malkar geleneklerine göre damat kendi düğününde kimseye görünmemek zorundadır. Bu yüzden düğünde üç gün önce damat "boluş üy" adı verilen bir eve saklanır ve geleneklere göre düğünü bitene kadar kimseye görünmez. Eski Karaçay-Malkar geleneklerine göre damat bir hafta, bazan bir ay boyunca, hatta prens soyundan gelen ailelerde birkaç ay süresince hiç kimseye görünmezdi. Damat yeni evliyken, gece yarısı bile dışarda görülse sopalarla dövülür ve saklandığı "boluş üy" e kaçardı. Dışarda görülen damat toplum tarafından ahlaksız olarak nitelendirilir ve geleneklere göre yedi gün

boyunca hiç kimse ona dokunmazdı (Smirnova 1986:4).

Damadın artık saklanmasına gerek kalmadan dışarı çıkabilmesi için bir şölen (toy) düzenlenir, kurbanlar kesilir ve damat törenle "boluş üy" den çıkardı. Bu törenden sonra artık damadın saklanmasına gerek kalmazdı.

Damadın "boluş üy" de saklanması geleneği günümüz Karaçay-Malkar toplumunda hâlâ önemini korumaktadır. Toplum yeni damattan bu geleneğe uymasını ve saygı göstermesini beklemektedir. Günümüz şartlarına göre damadın "boluş üy" de saklanma süresi kısalmıştır. Yeni damat artık düğünden üç gün sonra törenle "boluş üy'den çıkarılmaktadır.

Karaçay-Malkar geleneklerinde damat uzunca bir süre kayınatası ve kayınanasına görünmez, onlarla konuşamaz. Damadın kayınatası, kayınanası ve onların yakın akrabaları ile görüşmesi, onlara resmî ziyarette bulunması bazan düğünden yıllar sonra gerçekleşir. Buna Karaçay-Malkar dilinde "Küyöv kaytargan" adı verilir. Damat, kız tarafının daveti üzerine onlarla görüşebilir. Görüşmeye giderken damat arkadaşlarını da yanına alır ve hediye olarak öküz, dana gibi büyükbaş hayvan götürülür. Hayatları ve ekonomileri hayvancılığa dayanan Karaçay-Malkarlılar da hediye olarak büyükbaş hayvan tercih edilirken buna benzer bir geleneği yaşatan Kabardey Çerkeslerinde ise damat hediye olarak giyim eşyası götürmektedir (Smirnova 1986: 17).

Damadın kayınata ve kayınanasına yaptığı ilk resmî ziyaret sebebiyle kayınata ve kayınana kurban keserek şölen (toy) düzenlerler. Böylece damadın onlardan saklanma (avoidance) geleneği sona erer.

Karaçay-Malkar'da gelinlerin de kocasının ailesi ve akrabalarına karşı uyması gereken "sakınma" gelenekleri vardır.

Karaçay-Malkar'da yeni gelin kayınata ve kayınanasına hiç görünmez ve onlarla konuşmaz. Eski Karaçay-Malkar toplumunda gelinin kendi odasından çıkarak "Ullu üy" denilen, evin genel odasına kabul edilmesi haftalar hatta aylar alırdı.

Gelin kendi odasından çıkıp "Ullu üy"e kabul edildikten ve kayınata ve kayınanasına hizmet etmeye başladıktan sonra bile onlarla hiç konuşmazdı. Bu geleneğe Karaçay-Malkar dilinde "til tutuv" (dil tutma) adı verilir ve günümüz Karaçay-Malkar toplumunda hâlâ önemini korumaktadır. Gelinin kayınata ve kayınanası ile konuşmaya başlaması ailelerin tutumuna bağlıdır. Bu süre genellikle bir yıl sürer ve gelin bir bebek doğurana kadar devam eder. Günümüzde bir kaç ay içinde kayınatası ve kayınanası ile konuşmaya başlayan gelinlerin yanı sıra, yıllarca konuşmayarak geleneği sürdüren gelinler de çoğunluktadır.

Genç kızları ya da genç gelinleri olmayan ailelerde bu "sakınma" (görünmeme-konuşmama) süresi daha kısa-

dır. Çünkü bu tip ailelerde gelinle aile büyükleri arasında iletişim sağlayacak kimse yoktur. Bu sebeple bu geleneğin uygulanma süresi bu tip ailelerde kısa tutulmaya mecbur kalınır.

Üst tabakalarda, prens (biy) ailelerinde ise bu gelenek oldukça uzun sürerdi. Bu tip aileler bu geleneklerin titizlikle korunmasının soyluluklarının gereği olduğunu düşünürlerdi.

Karaçay-Malkar'da gelin yalnızca kayınanası ve kayınatası ile değil, kayınbiraderleri, görümceleri ve kocasının yakın akrabaları ile de konuşmaz. Düğün sırasında damadın saklandığı "boluş üy" denilen evin sahipleri ile de yeni gelin konuşmaz ve onlara da saygı gösterir.

Gelinin sürdürdüğü konuşmama geleneği, aile büyüklerinin geline verdikleri hediyelerle sona erer. Buna "gelinin dilini açmak" denir. Böylece bu geleneğin uygulanışı bazı ailelerde aylar sonra, bazılarında ise yıllar sonra sona erer ve gelin kocasının akrabaları ile konuşmaya başlar.

Karaçay-Malkar geleneklerine göre kadın hiç bir zaman kocasına adıyla hitap etmez, onun adını söylemez. XX. yüzyıl başlarında Karaçay-Malkar toplumunu inceleyen Rus bilim adamı Tulçinskiy de bu geleneği gözlemlemiştir (Smirnova 1986:8).

Karaçay-Malkar'da gelinler yalnızca kocalarının adını değil, kayınata, kayınana, kayınbirader ve görümcelerinin adlarını da söylemezler ve onlara adlarıyla hitap etmezler. Gelinler aile bireylerinin adlarını söylememek için şu sözleri kullanırlar :

Kayınata	: ata, atam, atabız, akka (dede)
Kayınana	: ana, anam, anabız, amma (nine)
Büyük kayınbirader	: caş (delikanlı, genç)
Küçük kayınbirader	: caşçık
Büyük görümce	: ullu kız (büyük kız)
Koca	: ol (o), erkişi (erkek), caşçıknı atası (çocuğun babası)

(Hubiylanı M. 1989:238).

Türkiye'de Başhüyük köyüne yerleşen Karaçaylıların anlattıklarına göre bir Karaçaylı gelin Sohan adındaki görümcesinin adı Karacay-Malkar dilinde aynı zamanda "soğan" anlamına geldiği için, ömrü boyunca soğan (sohan) kelimesini ağzına alamamış ve onun yerine "iyis etgen" (kokan) sözünü kullanmış.

1974 yılında Hasaniya adlı dağ köyünde 34 yaşındaki bir Malkarlı kadın, araştırma için gelen bilimadamlarına kocasının akrabalarının isimlerini söyleyemeyeceğini ancak kağıda yazabileceğini bildirerek "sakınma" (avoidance) geleneğini bozmak istememiştir (Smirnova 1986: 44).

Karaçay-Malkar'da koca da karısına adıyla hitap etmez başka isimler kullanırdı. Ol(o), üydegi (evdeki) gibi sözlerin yanısıra erkek karısına onun sülale-soy adıyla da hitap ederek Botaş'ların kızları, Buday'ların kız gibi isimler kullanır, böylece karısının soyuna verdiği değeri de belli ederdi.

Kayınata, kayınana, kayınbirader, görümce ve diğer akrabalar geline adıyla hitap etmezler. Geline, "kelin" (gelin) ya da "kelinçik" gibi isimlerle seslenilir.

Karaçay-Malkar'da karı-kocanın toplum içinde birbirlerine karşı olan davranışları oldukça soğuk ve resmîdir. Karı-koca arasındaki sevginin yabancılar önünde belli edilmesi toplum tarafından çok ayıp karşılanır.

XIX. yüzyıl başlarında, 1807-1808 yıllarında Karaçaylıları inceleyen J. Klaproth Karaçaylılar'da karı-koca ilişkilerini şöyle dile getiriyor.

> *Avrupalılar gibi Karaçaylılar da karılarını bir hizmetçi gibi görmezler. Kadınlar onlar için hayat arkadaşlarıdır. Diğer dağlı (Kafkasyalı) halkların aksine Karaçaylı erkekler karılarına çok şefkat gösterirler (Klaproth 1823:286).*

XX. yüzyıl başlarında, Klaproth'tan yaklaşık yüzyıl sonra Karaçay-Malkarlıları inceleyen Rus bilimadamı İ.A. Karaulov da bu konuda şunları yazıyor.

Karaçay-Malkarlılar özel hayatlarında karılarına çok kibar ve nazik davranırlar. Ancak erkekler yabancıların yanında karısına hiç önem vermezmiş gibi görünürler. Yabancıların karşısında karılarına hiç dikkat etmiyormuş gibi davranmak onların geleneklerindendir (Smirnova 1986: 8).

XX. yüzyıl başlarında Karaçay-Malkarlılıları inceleyen bir başka Rus bilim adamı Tulçinskiy de aynı davranışları gözlemlemiş ancak Karaçay-Malkarlılar'da karı-koca arasındaki bu gibi "sakınma" (avoidance) geleneklerinin Çerkeslere göre daha yumuşak olduğunu tespit etmiştir (Smirnova 1986: 8).

Karaçay-Malkar'da gelin kocasının akrabaları ile aynı sofrada yemek yiyemez hatta onların bulunduğu odada bile kendisi yalnız yemek yiyemezdi.

Rus bilimadamı İ.Sçukin'in 1913 yılındaki gözlemlerine göre eski geleneklerin aksine Karaçay-Malkar'da anne-baba ve oğullar aynı sofrada birlikte yemek yemeye başlamışlardı. Ancak kızlar ve gelinler yine ayrı yiyorlardı (Smirnova 1986: 29).

Günümüzde ise bu gelenek yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Yapılan araştırmalar beraber yemek yemenin Karaçay-Malkarlılar arasında gittikçe yaygınlaştığını göstermektedir. Artık evli çiftler yabancıların yanında,

daha seyrek olmakla birlikte aile büyüklerinin yanında da sofraya beraber oturabilmektedirler.

1980'li yıllarda Malkarlılar arasında yapılan araştırmalar şu sonuçları gösteriyor :

Yabancıların yanında karı-kocanın beraber yemek yemesi :

Şehir	Köy
% 71.3	% 60.3

Karı-kocanın misafirlikte beraber yemek yemesi:

Şehir	Köy
% 93.2	% 82.9

(Smirnova 1986:39).

Damat ile yaşlı akrabaların beraber yemek yemesi:

Kayınanası ile		Kayınata ile		Diğer yaşlı akrabalar ile	
Şehir	Köy	Şehir	Köy	Şehir	Köy
%60.8	%64.1	%64.0	%66.5	%78.4	%80.6

(Smirnova 1986:47).

Malkarlılar arasında yapılan bu araştırma ilginç bir sonuç ortaya koymaktadır. Malkar'da damat ile kayınana-kayınata ve diğer aile büyükleri arasındaki resmiyet ve "sakınma" (avoidance) geleneği köylere göre şehirde daha sıkı korunmaktadır.

Karaçay-Malkarlılar arasında yapılan saha araştırmalarından elde edilen veriler, artık eşlerin daha kısa bir süre içinde yaşlı akrabalar önünde birlikte görünmeye başladıklarını, toplum içinde daha rahat davrandıklarını göstermektedir.

Gelin ve damadın aile büyüklerine görünmeme ve konuşmama geleneği de ailelere göre farklılık göstermektedir.

Malkar'da gelin ve damadın aile büyükleri ile konuşmama süreleri son yıllarda şöyle tespit edilmiştir:

Kayınana ile

1 ay	1 yıla kadar	1 yıldan çok
% 30	% 23.8	% 3.1

Kayınata ile

1 ay	1 yıla kadar	1 yıldan çok
% 29.7	% 25.4	% 4.9

(Smirnova 1986:43).

Eski Karaçay-Malkar geleneklerine göre babalar kendi çocuklarına başkalarının yanında ilgi ve sevgi göstermezlerdi. Yabancıların yanında çocuğunu sevip,okşayan hatta ona ilgi gösteren bir baba toplum tarafından ayıplanırdı.

XX. yüzyıl başlarında Tulçinskiy bu konuda şunları yazıyor :

> *Karaçay-Malkar'da babalar kendi çocuklarına başkalarının yanında sevgi ve ilgi gösteremezler. Bu sert gelenek o derece ileridir ki, öz çocuğu ölüm tehlikesi karşısında bile olsa, bir baba ona yardım elini uzatamaz. Karısından ya da başkalarından yardım istemek için bağırmaya bile çekinir ve kendini tutar (Smirnova 1986: 11).*

Bu konuda Türkiye'de Başhüyük köyüne yerleşen Karaçaylılar da şöyle bir olayı nakletmektedirler:

> *"Kafkasya'da bir Karaçaylı babası ile birlikte evde bulunurlarken Karaçaylının yeni yürümeye başlayan küçük çocuğu yuvarlanarak ocağın içindeki ateşe düşer. Dedesi durumu farketmez, diğer odada bulunan baba çocuğun ocağa düştüğünü gördüğü halde, kendi babasının yanında "çocuğum ölüyor" diye feryat etmeye utandığı için, görenler yetişip kurtarana kadar küçük çocuk yanarak ölür."*

Yine XX. yüzyıl başlarında Karaçaylıları inceleyen Rus bilimadamı V.M. Sisoyev de Karaçaylılar arasında bir babanın çocuğuna ilgi göstermesinin ayıplandığını yazmaktadır (Smirnova 1986: 11).

Günümüz Karaçay-Malkar toplumunda artık bu geleneklerin etkisi yavaş yavaş kaybolmaktadır.

Yaşlıların geleneksel baskıları altındaki genç ailelerde, eğer gelin okumuş ve kültürlü ise, ailede çatışma başgöstermektedir. "Sakınma" (Avoidance) geleneği Karaçay-Malkar toplumunda eskisi kadar sert olmamakla birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu geleneklerin korunması konusunda ise toplumun çeşitli kesimleri farklı görüşler belirtmektedirler. 1980'li yıllarda Malkar'da yapılan bir anketin sonuçlarına göre "sakınma" geleneğine karşı Malkarlıların tutumu şöyledir :

Korunmalıdır		Kısmen korunmalıdır		Kaldırılmalıdır	
Şehir	Köy	Şehir	Köy	Şehir	Köy
% 20	%33.2	% 7.4	% 7.1	% 67.9	% 59.8

(Smirnova 1986:33).

Şehirlerde, yüksek öğrenim görenler arasında bu gelenekler daha az korunmaktadır. Bunların çoğu bu gelenekleri kınamaktadırlar. Bunların oranları kadınlarda % 80.3, erkeklerde ise % 75.3'tür.

4.8.11. AİLE VE ÇOCUK

Karaçay-Malkar toplumunda soyun devam etmesi ve "dağlı" kültürünün yaşatılması açısından çocuğa çok önem verilir. Çocuk doğumundan itibaren Karaçay-Malkar geleneklerine göre yetiştirilmeye, eğitilmeye başlanır.

"Ullu üyür" adı verilen geniş ailelerde 10-15 çocuk olurdu. Aileler küçüldükçe çocuk sayısı azalmaya başladı. Bugün yine de bir çok ailede 7-8 çocuğa rastlanmaktadır.

Karaçay-Malkarlılar ilk doğan çocuğun erkek olmasını isterlerdi. Kadın ilk çocuğunu kendi anne-babasının evinde doğururdu.

Karaçay-Malkar'da doğumla ilgili gelenekler bütün canlılığı ile yaşatılmaktadır. Karaçay-Malkar toplumunda çocuk doğduktan sonra bir yaşına girinceye kadar uygulanan âdetleri şöylece özetleyebiliriz

Kadın doğurmaya başladığında ona yardımcı olması için bir ebe çağırılır. Ebeye Karaçay-Malkar dilinde "anaçı katın" adı verilir. Ebe bebeğin doğumunu kapıda bekleyen bir çocuğa haber verir, o da doğumu gelinin kayınanasına müjdeler (Lavrov 1978: 255).

Bebek doğduktan sonra göbeğini keserler. Bebeğin göbeğini bağlayıp, yıkayıp beze sararlar sonra da yatağına koyarlar. Sonra bebeğe süt içirmesi için bir süt anne çağırırlar (Pröhle 1909: 262). Süt annenin aynı soydan (ataul'dan) olması gerekir.

Bebeğin doğumunu babasına müjdeleyenler, onun başından kalpağını kaparlar. Baba da para vererek kalpağını geriye satın alır. Böylece müjde verenlere bir hediye vermiş olur (Lavrov : 1978:256).

Bebeğin kesilen göbeği annesinin saçı ile bağlanır. Çocuk ılık suyla leğende yıkanır. Bu sırada bebeği kötü gözlerden korumak için leğene bir demir parçası konulur. Bebeğin kuruyan göbek parçasını küçük bir torbaya koyarlar. Bebek beşiğe yatırıldığında göbek torbası da beşiğin başucuna takılır ve bir ay orada asılı durur.

Bebeği yıkadıktan sonra annesinin ayak ucuna yatırırlar ve bebeği "almastı" denilen kötü cinlerden korumak için etrafına kama, makas gibi demir eşyalar asarlar.

Doğum sırasında eve bir misafir gelirse, atının dizginlerine havlu ya da eşarp bağlarlar. Onu görünce gelen misafir evde bir çocuk doğduğunu anlar. Bunun üzerine misafir "atlı mı, yaya mı?" diye sorar. "Atlı" erkek bebeği, "yaya" ise kız bebeği tanımlamaktadır. Evdekiler "atlı" derlerse misafir bebeğe bir tay hediye eder, "yaya" derlerse bir dana hediye verir (Pröhle 1915: 127).

Genç kızlar bir hafta boyunca her gece sabaha kadar bebeği "almastı" adı verilen kötü cinden korumak için beklerler.

Bebeğin doğumundan bir hafta sonra kurban kesilir ve şölen (toy) düzenlenerek bebek törenle beşiğe yatırılır. Buna "beşik bölegen" âdeti denir. Bu şölene bütün akraba ve komşular çağırılırlar. Erkek çocuk do-

ğan evlerde "ıstım toy" adı verilen büyük şölen düzenlenir. Gelen misafirler bebeğe "kol kerek" denilen küçük hediyeler getirirler.

"Beşik bölegen" töreni sırasında genç delikanlı ve kızlar arasında çeşitli oyunlar oynanır. Bunlardan biri "koz börk" ya da "börk takgan" adı verilen oyundur. Kalpak-şapka asma anlamına gelen "Börk Takgan" oyunu şöyle oynanır :

Kadınlar hamura bir kalpak ya da şapka biçimi vererek bunu ocakta pişirirler. Yuvarlak bir şapka biçiminde ve oldukça sert bir şekilde pişen bu ekmek tepesindeki sivri yerinden bir iple tavana asılır. Daha sonra bütün delikanlılar bunun çevresinde toplanırlar ve yaşlı bir kimse iple tavana asılı olan bu ekmeği (koz börkü) hızla döndürür. Gençler elleriyle dokunmadan yalnızca ağızlarıyla hızla dönmekte olan koz börk'ten parça koparmaya çalışırlar. Elleriyle dokunmadan koz börk'ten kim bir parça koparabilirse ona ödül verilir.

Yine "beşik bölegen" töreni sırasında gençler arasında "yağlı ip" e tırmanma oyunu oynanır. Delikanlılar yağlı ipe tırmanarak ipin ucunda asılı olan hediyeleri almaya çalışırlar.

Daha sonra kurban'ın pişirilen eti getirilir ve misafirlere yedirilir. Beşiğe yatırma töreni misafirlerin akordeon eşliğinde mahallî Kafkas-Karaçay-Malkar

oyunlarını oynayıp sabaha karşı dağılmalarıyla son bulur.

"Beşik bölegen" töreni sırasında, gelin bebeği ipek kumaşlara sarıp kayınanasına verir. Kayınana bir yakını ile birlikte bebeği yıkar ve beşiğe yatırır. Bebek erkekse yastığının altına kama ya da bıçak, kızsa makas ya da kitap koyarlar. Gelin bebeğini beşiğe yatırdığı için kayınanasına "beşikge salganlık" adı ile hediyeler verir. Kayınana ve kayınatası da gelinle damada çeşitli hediyeler verirler.

Beşiğin örtü, yastık gibi gerekli eşyalarını gelinin annesi yapıp hazırlar.

Karaçay-Malkar'da çocuğa isim "beşik bölegen" âdetinin yapıldığı, yani bebeğin ilk beşiğe yatırıldığı gün verilir. Çocuğa kendi anne-babası isim veremez. Yakın akrabalardan birisi çocuğun adını koyar. Genellikle kız çocuğa ismini babaannesi, erkek çocuğa da dedesi (babasının babası) verir. Geleneklere göre, ikinci çocuğa ismini o eve ilk giren adam verir. Karaçay-Malkar'lıların eski geleneklerine göre çocuğa isim veren kişinin o çocuğa bir at hediye etmesi gerekirdi. Bu konuda "at atagan at beredi" (isim koyan at verir) biçiminde bir atasözü de vardır.

Eski Karaçay-Malkar toplumunda çocuğa isim verilirken çeşitli bâtıl inançların etkisinde kalınırdı. Karaçay-Malkarlılar çocuk doğduktan sonra "almastı" adı ve-

rilen kötü ruhun gelip bebeğin canını alacağına inanırlardı. Bu yüzden "almastı" geldiğinde çocuğu beğenmemesi için bebeğe kötü isimler verilirdi. Ayüçük (ayıcık),Karababuş (siyah ördek), Küçük (köpek yavrusu) gibi isimler bu inanaçların etkisiyle çocuklara konulan adlardan bir kaçıydı.

Karaçay-Malkarlılar hayvancılıkla geçindikleri için ailelerin erkek çocuğa daha çok ihtiyaçları oluyordu. Bu yüzden kız çocukları çok olan aileler onlara Boldu (oldu), Burul (Dön), Kıztuvma (Kızdoğmasın) gibi isimler vererek artık kız çocuklarının olmamasını diliyorlardı.

Hiç erkek çocuğu olmayan ailelere bir erkek çocuk doğduğunda Tukum (-soy), Caşav (Hayat), Caşarbek (Çokyaşar) gibi isimler veriyorlardı.

Hiç kızı olmayan ailelere bir kız çocuk doğduğunda Bagalı (değerli) adı verilirdi.

Pek çok oğlu olup hiç kızı olmayan aileler son çocuklarına Tohtar (Durur), Kiçibiy (Küçük prens), Kiçibatır (Küçük kahraman) gibi isimler veriyorlardı. Kiçibatır eski bir Karaçay efsanesindeki dokuz kardeşten en küçüklerinin adıydı.

Günümüz Karaçay-Malkar toplumunda bu tür adlara rastlanmakla birlikte artık "almastı" den (kötü ruh'tan) korkarak çocuklara kötü anlamlı isimler verilmesi gelene-

ği hemen hemen ortadan kalkmıştır.

Çocuk 2-3 aylık olup boynunu dik tutmaya başladığında ilk saçı kesilir. Çocuğun saçını anne tarafından bir yakın akrabası keser. Bu tören sırasında çocuğun başının üzerinden şeker saçarlar. Çocuğun doğduğundan beri üzerinde olan "İtlik kölek" adı verilen ilk gömleği de bu sırada çıkarılır. Çocuğun ilk saçı kesildiğinde akraba ve komşulara "hıçın" adı verilen böreklerden dağıtılır. Çocuğun saçını kesen kişiye de hediyeler verilir. Ayrıca fakirlere de gümüş ya da para dağıtılır.

Karaçay-Malkar'da çocuk ilk dişini çıkardığı zaman "Tiş Cırna" âdeti yapılır. İlk önce büyük bir kazanda buğday, mısır, kurufasulye ve nohut pişirilir. Piştikten sonra kuru üzüm katılır ve buna "Tiş Cırna" denir. Daha sonra bütün akraba ve komşular eve davet edilerek şölen (toy) düzenlenir ve çocuğun ilk dişini çıkarması kutlanır. Babaannesi bir avuç mısır kavurup bunu çocuğun başının üzerinden döker ve "dişlerin böyle çıksın" der. Davete gelemeyen akraba ve komşulara da birer tas "Tiş Cırna" gönderilir. Onlar da tasları boşalttıktan sonra içine mısır, pirinç, arpa, buğday koyup geri gönderirler. "Tiş Cırna" dağıtan çocuklara da küçük hediyeler verilir.

Karaçay-Malkar âdetlerine göre çocuğun diş çıkardığını ilk kim görürse o kişi çocuğa bir elbise diktirmek zorundadır.

Çocuk ilk adımını atıp yürümeye başladığında da akraba ve komşular çağırılarak evde şölen (toy) düzenlenir.

Karaçay-Malkar âdetlerine göre çocuk bir yaşını doldurduğu zaman, çocuğun çabuk yürümesine yardımcı olur diyerek üzüm, şeker, yumurta, yoğurt, kıkırdak, yağ ve un katılarak ekmek şeklinde bir çörek hazırlanır ve buna "Cıl Gırcın" (Yaş Çöreği) adı verilir. Akraba ve komşular çağırıldıktan sonra evde bulunan yaşlı bir kadına bu çörek kestirilir. Çöreğin bir parçası evde bulunanlarca yenilir, diğer parçası da gelemeyen akraba ve komşulara gönderilir. Bu arada çocuğa hediyeler verilir. Daha sonra çocuk evin bir köşesine oturtulur ve yanına ayna, makas, kalem, kama, mızıka gibi eşyalar konulur. Çocuk bu eşyalardan hangisini uzanıp alırsa, aldığı eşyaya göre büyüyünce nasıl bir insan olacağı hakkında orada toplananlar arasında fikir yürütülür. Aynayı alırsa güzel, makası alırsa çalışkan ve becerikli, mızıkayı alırsa neşeli, kamayı alırsa yiğit olacağı düşünülür.

Çocuk 7-8 aylık oluncaya kadar anne sütü ile beslenir. Daha sonra yavaş yavaş diğer yiyeceklere alıştırılmaya başlanır. Çocuk 2-3 yaşına kadar anne sütü içmeye devam eder.

Çocuklar küçük yaşlardan itibaren yaşlıların yanında onlardan hayatı, doğruluğu, insanlığı, başkalarına

iyi davranmayı, dağlı âdet ve geleneklerine göre yaşamayı öğrenirler.

11-12 yaşlarına kadar çocuklar evde işlere yardım ederler. Buzağı güderler, ata binmeyi, ata bakmayı öğrenirler. Eve gelen misafirlerin atlarına çocuklar bakarlar.

13-14 yaşlarından itibaren erkek çocuklar dağlarda hayvanların bakıldığı çiftliklere (koş'lara) gitmeye başlarlar.

Karaçay-Malkarlılar ağır işlere çocukları göndermezler. Çocuktan kendi yapabileceği işleri yapması beklenir. Yine de bu gibi durumlarda Karaçay-Malkarlılar çocuğun kendine verilen işi doğru yapıp yapmadığını kontrol ederler. Bu konuda halk arasında "sabiyni cumuşha iy ızından kesing bar" (çocuğu işe gönder, peşinden kendin git) biçiminde bir atasözü yaygındır.

Kızlar küçük yaşlardan itibaren ev işi, kumaş, halı dokuma, keçe yapma gibi işleri öğrenirler. 15 yaşındaki bir Karaçay-Malkar kızı bir evi geçindirecek her türlü işi öğrenmiş olur.

4.8.12. "ATALIK" GELENEĞİ

"Atalık" Karaçay-Malkar dilinde bir ailenin çocuğunun bir başka aileye verilerek orada büyütülmesi ve ye-

tiştirilmesi geleneğini ifade eder. Köktürk'ler zamanından itibaren örneklerine rastladığımız bu eski Türk geleneği Selçuklu'larda da "Atabek" adıyla bulunmaktaydı.

Altınordu ve Kırım Hanları'nın şehzâdelerinin Kafkasya'da Karaçaylıların elinde büyütüldükleri, burada silah kullanmayı, ata binmeyi, aile terbiyesini öğrendikten sonra geri gönderildikleri bilinmektedir. Bu şehzâdeleri Kafkasya'da eğiten Karaçaylı aileler onların manevî babaları, yani "atalıkları" sayılırdı. Bu gelenek daha sonra Çerkeslere de geçmiş ve soylu Çerkes ailelerinin çocuklarının bir başka Çerkes ailesi tarafından büyütülüp eğitilmesi onlarda da gelenek olmuştu. Çerkesler Karaçaylılardan gördükleri bu âdete yine onların dillerinden aldıkları ismi verdiler. "Atalık" kelimesi "Atelıh" biçiminde Çerkes dili ve kültürüne yerleşti.

Karaçay-Malkar'da bir prensin (biy'in) çocuğu Kara Özden tabakasından bir ailenin evinde büyütülür, dağlı gelenekleri ve âdetleri öğretilirdi. Bazan çocuk Azat tabakasından bir aileye de verilebilirdi. Çocuğa "atalık" olan ailenin reisine "emçek ata" denirdi. Onun karısı da çocuğun süt annesi olurdu.

Bir prensin (biy'in) karısı hamile kaldığında çeşitli aileler doğacak çocuğu alıp yetiştirmek için onun "atalığına" talip olurlardı. Çeşitli hediyeler alarak prensin evine gider ve dileklerini bildirirlerdi (Lavrov 1978:211).

Prensin (biy'in) annesi torununu kendi eliyle atalığa verirdi. Atalığa verilen erkek çocuğa "emçek ulan", "emçek caş", kıza ise "emçek kız" denirdi. Büyüyüp yetiştikten sonra atalıktan çıkan çocuğa ise "emildeş" adı verilirdi. Atalığa verilen çocuklar yetişkin bir genç olana kadar atalıkta kalırlardı. Bazan kız çocuklar evleninceye kadar atalıklarının yanında kalabilirlerdi.

Çocuğun bütün bakım masrafları atalık evine aitti. Atalık evi çocuğa hayatı için gerekli her şeyi, Karaçay-Malkar geleneklerini öğretir, onu yetiştirirdi.

Atalığa gelen çocukla evin çocukları süt kardeş olurlardı. Atalığa gelen çocuğun beşiği evin kendi çocuklarının beşiklerinden daha yüksek ve süslü olurdu. Onun beşiği ayakla değil elle sallanırdı. Evin çocuklarından önce atalığa gelen çocuk emzirilirdi (Lavrov 1978: 212).

Çocuk atalık evinden ayrılırken atalığa ona eğeri ile birlikte bir at ve elbise armağan ederdi. Kızlara da elbise yapılırdı. Çocuğun atalık evinden ayrılmasına "nühden çıkmak" denirdi ve bu sırada atalık evinde bütün akrabalar toplanarak kurbanlar kesilir ve şölen (toy) düzenlenirdi.

Atalıktan çıkarak "emildeş" adını alan çocuk baba evine giderken onu babası olan biy (prens) ve emrindeki

özdenler (asilzâdeler) karşılarlar ve "emildeş" eve özdenlerle beraber girerdi. Evde onu ilk önce annesi, sonra babası kucaklardı.

Çocuğunu büyütüp yetiştiren atalığa biy (prens) at, silah, giyim ve toprak armağan ederdi. Buna "emçeklik" denirdi (Lavrov 1978: 212).

Prensin (biy'in) çocuğu kendisini yetiştiren atalığına ömür boyu saygı duyar, onu korurdu. Atalık alt tabakadan da olsa büyüttüğü prensin yanında yemek yiyebilirdi.

Karaçay-Malkar'da atalık akraba olmayan soylardan seçilirdi. Prensler atalıklarını alt tabakalardan seçerek halkla iyi ilişkiler kurma yoluna giderlerdi.

Çeşitli Kafkas halklarının prens soyundan gelen aileleri birbirlerinin çocuklarını atalığa alarak aralarındaki ilişkileri güçlendirirlerdi. Karaçay prensleri genellikle Kabardey ve Gürcü-Svan prenslerinin çocuklarını atalığa alarak eğitirlerdi (Lavrov 1978: 212).

BÖLÜM V

KARAÇAY-MALKAR'DA EKONOMİK YAPI

5.1. TOPRAK VE MÜLKİYET DAĞILIMI

Karaçay-Malkar halkının ekonomik yapısı büyük ölçüde hayvancılığa dayanıyordu. Bunun yanı sıra, ekonomik yapıdaki payı önemli olmamakla birlikte ziraat, balcılık, el sanatları, avcılık, ormancılık gibi üretim biçimleri de halkın geçimini sağladığı ekonomik kaynaklardı.

XIX. yüzyıl sonlarında Karaçaylılar arasında yapılan bir istatistiğe göre halkın ekonomik faaliyetleri şu şekilde ortaya çıkıyordu.

Hayvancılık	: % 87.7	
Ziraat	: % 8.1	
Balcılık, el sanatları, avcılık	: % 4.3	(Lavrov 1978:59)

Bu istatistiğin sonuçlarından anlaşılacağı üzere XIX. yüzyıl sonlarında Karaçaylıların büyük bir kısmı hayvancılıkla uğraşıyordu.

Ancak çeşitli ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen üretim halka eşit ölçüde dağılmıyordu. Feodal toplum düzenine sahip Karaçay-Malkar'da çeşitli sosyal

tabakalar ve halkı oluşturan soylar arasında ekonomik güç yönünden büyük uçurumlar vardı.

XX. yüzyıl başlarında Karaçaylılar arasında halkın sosyal ve ekonomik yapısını inceleyen "Abramoskaya" komisyonunun bildirdiğine göre Karaçay'da bazı ailelerin 2500 ile 20 bin arasında koyunları bulunurken halkın % 40'ının ise hiç hayvanı yoktu. Nüfusun % 3'ünün hiç ineği yokken, 500'e yakın sığırı olan aileler bulunmaktaydı. Yine halkın % 20'sinin hiç atı bulunmazken,bazı ailelerin 350'den fazla atları bulunuyordu.(Lavrov 1978:217).

Toplam nüfusunun % 87.7'si hayvancılıkla uğraşan Karaçay toplumunda halkın % 40'ının hiç bir hayvana sahip olmaması, feodal toplum düzeni içinde zengin olan bazı sosyal tabakaların ve soyların diğerlerinin emeğini sömürdüğünü göstermektedir. Bu durum ise halkın millî birlik duygularını olumsuz yönde etkilemekte ve huzuru bozmaktaydı. Ayrıca çeşitli sosyal tabakalara ayrılan halk arasında sınıf bilincinin güçlenmesine sebep olarak toplum düzenindeki çözülmeyi hızlandırmaktaydı.

Kafkas dağlarının en sarp ve yüksek yerlerinde yaşayan Karaçay-Malkar halkının hayat şartları oldukça zordu. Çünkü hayvanlarını kışın geçindirebilecekleri araziler ve yazın otlatabilecekleri otlaklar çok az olduğu gibi, ziraate elverişli toprakları hemen hemen yok

denecek kadar azdı.

Karaçay-Malkar'da verimli topraklar az olduğundan halk topraklarındaki taşları birer birer toplayarak buraları küçük tarlalar haline getirmişti. Böyle yerler büyük emekler harcanarak elde edildiğinden orayı temizleyip tarla haline getirenin şahsî mülkü sayılıyordu. Ekonomileri büyük ölçüde hayvancılığa dayanan Karaçay-Malkarlılar verimli otlak ve çayırları korumaya özen göstererek köylerini sarp ve kayalık arazilere kurmuşlardı. En küçük toprak parçasını bile kullanılabilir hale getirmek için, dağlılar nesiller boyunca topraklarının taşlarını temizleyip dağlar gibi taş yığınları meydana getirmişlerdi (Şamanlanı İ. 1987: 133). Bu gibi taş yığınlarını bugün dahi Karaçay'ın Hurzuk, Uçkulan, Kart Curt köylerinde görmek mümkündür.

Verimli toprakları az olduğu için Karaçaylılar ekilebilecek toprakları genişletmeye çalışıyor, topraktan daha iyi verim alabilmek için her tarlaya su kanalları açıyorlardı.

1868 yılına kadar Karaçay köylerinde verimli arazilerin büyüklükleri şöyleydi.

Kart Curt	:	450 desetina (6300 dönüm)
Uçkulan	:	568 desetina (7952 dönüm)
Hurzuk	:	382 desetina (5343 dönüm)

Duvut : 249 desetina (2486 dönüm)

Cazlık : 878 desetina (12292 dönüm)

(Tekeyev 1987: 90)

Bu araziler nüfusa göre orantılandığında ise, adam başına Kart Curt'ta 0.08 desetina (1.12 dönüm), Uçkulan'da 0.12 desetina (1.68 dönüm), Hurzuk'ta 0.08 desetina (1.12 dönüm) yer düşüyordu. Duvut ve Cazlık'ta bundan biraz daha fazlaydı (Tekeyev 1987: 90) 1860 yılında Kart Curt köyünde 451 ailenin hiç toprağı bulunmuyordu. (Tekeyev 1987: 94)

1870'li yıllarda Karaçaylılar kışın hayvanlarına bakabilmek için Kuban ve Terek eyaletlerinin hazine topraklarını kiralamak zorunda kalıyorlardı. Hayvancılıktan elde ettikleri gelirin büyük bir kısmı bu kiraya gidiyordu.

1880'li yıllarda Karaçay'da bulunan Rus idareci G.Petrov şu gözlemlerde bulunuyor.

"Komşu milletler, bilhassa verimli toprakları çok olan Kabardeyler, her fırsatta hayvancılıkla geçinen Karaçaylıları sömürmekteler. Kışın hayvan otlatabilecekleri topraklar Karaçaylılara yetmiyor". (Şamanlanı İ. 1987: 135).

Kafkas dağlarının kuzeyindeki düzlüklerde, verimli ovalarda yaşayan Kabardey'lerin otlakları Karaçay-Malkarlıların kışın hayvanlarını otlatabilecekleri en elverişli yerlerdi. Ancak bunun için Kabardey'lere oldukça büyük miktarda kira ödemek zorundaydılar. Toprak azlığından, komşu bölgelerden toprak kiralamak zorunda kalan Karaçaylılar XX. yüzyıl başlarında yaklaşık 95-100 bin desetina (1.400.000 dönüm) toprak için 791 bin ruble ödemişlerdi. (Ortabaev 1985: 25) Verimli topraklara sahip bazı zengin Karaçaylı prens yada asil ailelerin dışında topraksız köylülerin toprak kiralamaktan başka çareleri yoktu.

Karaçay'da bazı feodal aileler, bir köyün verimli arazisinin hemen hemen tamamına sahip olabiliyorlardı. XIX. yüzyıl sonunda Kuban Eyaleti'nin idarecisi Kovalenskiy'in verdiği rapora göre Karaçay'ın Kart Curt köyündeki feodal soylar arasında toprak dağılımı şöyleydi:

Kırımşavhal	: 3000 desetina	(15 aile)
Hubiy	: 1800 desetina	(60 aile)
Botaş	: 1500 desetina	(30 aile)
Aliy	: 800 desetina	(10 aile)
Gola	: 600 desetina	(4 aile)

(Besleneyev : 1971:12)

Kart Curt'ta yaşayan toplam 687 ailenin içinde bu beş soya mensup 119 ailenin 7600 desetina (106400 dönüm) toprağı varken, kalan 150 ailenin yarım desetina (7 dönüm) yeri vardı. 400 ailenin ise çok daha az toprağı bulunuyordu.

Uçkulan köyünde 675 aileden 100 ailenin çok az toprağı vardı. 50 ailenin üzerine ev inşa edebilecekleri kadar bile toprakları bulunmuyordu. Bunun yanısıra, Bayçora, Bayrımkul, Albot gibi soylar ise Karaçay'daki topraklarının dışında, Terek ve Kuban Eyaletlerinin hazine yerlerini hükümetten kiralıyorlardı.(Besleneyev 1971:13) Karaçay'da toprak dağılımında büyük bir eşitsizlik göze çarpıyordu.

Topraksız aileler Karaçay nüfusunun % 14'ünü oluşturuyordu. 1868 yılından sonra yeni kurulan Teberdi,Sıntı, Taşköpür gibi köylerde ise bu oran % 25-30'du.(Laypanlanı K. 1970)

Zenginlerin topraklarını kiralamak zorunda kalan topraksız fakir halk borcunu ödeyemediğinden, yeniden toprak sahibinin kölesi durumuna düşüyordu. Ayrıca borcunun faizi her yıl arttığından fakir köylü ömür boyu zengin toprak sahibi için çalışıyordu.(Appalanı H. 1935:5)

1917 Sovyet devrimi öncesi Karaçay'da toprak sahibi zengin sınıf topraklarının 1 desetinasını (14 dönüm)

10-15 rubleye kiraya veriyordu. O dönemde bir koyunun değeri 2-3 ruble, bir ineğin değeri ise 15-20 ruble arasındaydı.

1907 yılında Karaçay topraklarının % 43'ü prensler ve zenginlerin elinde toplanmıştı. Kırımşavhal, Duda, Karabaş, Karamırza gibi sülaleler (soylar) kiraya verdikleri topraklardan yılda 750-800 bin ruble kazanıyorlardı (Appalanı H. 1935: 4). Aynı dönemde bir koyunun değerinin 2 ruble civarında olduğu göz önüne alınırsa bu soyların bir yılda topraksız köylülerden elde ettikleri rant gelirinin büyüklüğü ortaya çıkar.

Topraksız halkın emeğinin % 35'i kiraya gidiyordu. Karaçay'da nüfus arttıkça topraklar halka yetmez oldu. Rus hükûmeti yeni bir toprak politikası uygulayarak Karaçaylılara hazineye ait topraklardan dağıtmaya karar verdi. Ancak bu konuda da halka adaletli davranılmadı ve Rus hükûmetine yakın olan bazı prens (biy) ve soylu (özden) aileler yeni dağıtılan toprakların çoğuna sahip oldular.

Kırımşavhal ailesinin dört ferdine şu şekilde yeni topraklar verilmişti:

Hacı Mirza Kırımşavhal	:	1500 desetina (21 bin dönüm)
Aslanbek Kırımşavhal	:	500 desetina (7 bin dönüm)
Magomet Kırımşavhal	:	500 desetina (7 bin dönüm)

Berde Kırımşavhal : 500 desetina (7 bin dönüm)

(Tekeyev 1987: 100)

Karaçay prenslerinden Kırımşavhal'ların 2850 desetina toprakları varken, 1868 yılında köleler azat edildikten sonra Rus hükümeti onlara 1789 desetina daha yer vermişti.(Lavrov 1978: 28)

Eltarkaç civarında da Rus'lar Karabaş, Bayramuk, Botaş gibi ailelere yeni topraklar dağıttılar.

Batalpaşa (Çerkessk) civarında yeni dağıtılan topraklardan Koçkar ailesi 200, Aybaz ailesi 300 desetina almışlardı.(Besleneyev 1971: 14)

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Karaçay'da nüfusun çoğalmasıyla birlikte toprağa olan talep de artmıştı. Bunun sonucunda topraklar çok değer kazandı.

1880'li yıllarda G.S. Petrov'un bildirdiğine göre boyu 80 sajna (160 metre) olan bir toprak parçası, taşlarının temizlenmiş olması ve suya yakınlığına göre 2500 rubleye kadar değer kazanıyordu. Yine aynı dönemde Sısoyev'in bildirdiğine göre, Karaçay'da taşlardan temizlenmiş 1 desetinanın üçte ikisi (9 dönüm) büyüklüğünde bir toprak parçasının değeri 800 rubleydi. (Şamanov 1971: 50).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında N.F. Dubrovin'in bildirdiğine göre bir ineğin yatarak kapladığı toprağın değeri o ineğin değeri kadardı (Şamanov 1971: 49). Aynı yıllarda M. Aleynikov da Karaçay'da toprağın değerinin altınla ölçüldüğünü belirtiyordu.

XX. yüzyıl başında "Abramovskaya" komisyonunun bildirdiğine göre 1 desetina büyüklüğünde tarlanın değeri 2400 ruble idi (Şamanov 1971:50). Tarlalar yetiştirdikleri ürüne ve verimliliklerine göre daha da değer kazanıyorlardı. Çayırların değeri de 1400 rubleden 3 bin rubleye yükselmişti.

XX. yüzyıl başında Karaçay'da verimli topraklar nüfusa yetmez oldu. Binlerce desetina toprağa sahip olan ailelerin yanı sıra bazı ailelerin ancak yarım ve çeyrek desetina (7-3.5 dönüm) toprakları bulunuyordu. Çoğunun ise bir desetinanın 16/1'i (1 dönümden az) kadar toprağı vardı. Karaçay'da hiç toprağı olmayan aileler de bulunuyordu. Bunlara Karaçay'da "ölü gömecek toprakları bile yok" denirdi.(Şamanov 1971: 49)

1907 yılında Karaçay'da hayvancılık ve ziraate elverişli verimli arazilerin köylere göre dağılımı desetina ölçüsüyle şöyleydi : (Laypanlanı K. 1970)

Yerleşim Bölgeleri	Tarla	Ot biçilen saha (Çalkı ız)	Otlak	Toplam (desetina)
Sıntı	120	1809	659	2588
Teberdi	179	3527	12333	16039
Taşköpür	267	1496	1015	2778
Mara	162	3533	3393	7088
Cögetey	1007	2298	1622	4927

Bu verimli araziler zengin ailelerin elinde toplanmıştı. Topraksız ya da az toprağa sahip aileler ya zengin toprak sahibi için çalışıyor yada ondan toprak kiralıyordu. Bu durum Sovyet dönemine kadar devam etti ve Sovyet hakimiyetinden sonra özel mülkiyete son verilerek topraklar devletleştirildi.

5.2. ÜRETİM BİÇİMLERİ

5.2.1. HAYVANCILIK

Karaçay-Malkar halkının temel ekonomik yapısı hayvancılığa dayanmaktadır. Bunda en önemli etken şüphesiz ki coğrafî çevre ve tabiat şartlarıdır. Ayrıca Karaçay-Malkar halkının etnik yapısının temelini oluşturan göçebe Kıpçak boylarının hayat tarzları da geleneksel üretim biçiminin devam ettirilmesinde etkili ol-

muştur. Karaçay-Malkarlılar Kafkas dağlarında yarı göçebe bir hayat tarzı sürdürerek, kendilerine özgü bir yaylacılık sistemi geliştirmişlerdir.

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Karaçay'a gelen birçok Avrupalı ve Rus araştırmacı Karaçaylıların temel uğraşlarının hayvancılık olduğunu bildiriyorlar.

1834 yılında Karaçay'a gelen Rus askerî görevlisi Şahovskiy Karaçaylıların hayvancılıkla geçindiklerini ve iyi cins atlardan oluşan pek çok at sürüsüne sahip olduklarını belirtiyordu. Avrupalı araştırmacı Klaproth da Karaçay ekonomisinin hayvancılığa dayandığını bildiriyordu.(Klaproth 1823)

1880'li yıllarda Rus hükümetinin temsilcisi olarak Karaçay'da bulunan G. Petrov ise şu gözlemlerde bulunuyordu:

> *Karaçaylıların bütün hayatları hayvancılığa dayandığı için, bütün uğraşları ve düşünceleri onun üzerinde yoğunlaşmıştır.*
> *Hayatlarının büyük bir kısmı dağlarda "koş" adını verdikleri barınaklarda geçer. Bu yüzden köylerine dışarıdan bakan bir insan Karaçaylıların ne ile geçindiklerini anlayamaz. Halkın bütün zenginliği dağlardaki çiftliklere yayılmıştır.*

> *Karaçaylılar hayvanları ile devamlı göçmek zorundadırlar. Yazın yüksek dağ otlaklarına çıkarlar. İlkbahar ve sonbaharda yapraklı ormanların civarına, kışın ise vadi içlerine ve düzlüklere inerler. Kışın genellikle Terek ve Kuban eyaletlerinin ortalarında ve Eltarkaç'da kışlarlar (Şamanlanı İ. 1987:136).*

Karaçaylıların temel ekonomileri hayvancılığa dayanmakla birlikte kendi toprakları besledikleri hayvanlara yetmiyordu. Dağ otlakları yazın kullanılmakla beraber, kışın tabiat şartlarının sertliğinden dolayı hayvanların beslenmesini ve barınmasını imkâsız hâle getiriyordu. Yaşadıkları bölgenin sarp ve yüksek dağlarla kaplı olması yüzünden, Karaçay-Malkarlılar kışın hayvanlarını besleyebilmek için Kafkas dağlarının eteklerindeki geniş düzlüklerde yaşayan Kabardey, Abaza, Nogay ve Rus Kazaklarından otlak kiralamak zorunda kalıyorlardı.(Karça-Koşay 1954:3)

Batalpaşinsk (Çerkessk), Laba, Maykop ve hatta Terek eyaletinden toprak kiralayan Karaçaylıların hayvanları çoğunlukla yazın Biyçesın yaylasında beslenir, kışa doğru ise düz ovalara Cögetey ve Bekkiç yakınlarına getirilirdi (Sısoyev 1913).

Yazın köylerinin 10-15 kilometre, hatta bazan 100 kilometre kadar uzağına "koş" adı verilen barınaklar kurarak hayvanlarını otlatan Karaçay-Malkarlıların bütün mal varlıkları bu "koş"larda bulunurdu. Bu yüzden köylerde ancak kendilerine yetecek kadar hayvan beslerlerdi. Köylerde yazın sadece yaşlılar, küçük çocuklar ve kadınlar kalırlardı. Bir aile 2-3 inek, bir at yada 2 öküz bulundururdu. Diğer hayvanlar yıl boyunca "koş"larda beslenirdi.

Hayvanlarını yıl boyunca besleyebilecekleri elverişli toprakların yetersizliği yüzünden Karaçaylıların hayvan sürülerinin büyük çoğunluğu kendi sınırları dışındaki komşu halkların bölgelerinde bulunurdu.

1896 yılında Ullu Karaçay'da (Hurzuk, Kart Curt, Uçkulan) sadece 422 at, 2739 sığır, 10560 koyun, 4320 keçi bulunuyordu. Aynı yılda Karaçaylıların toplam hayvan sayısı ise 12280 at, 27875 sığır, 179310 koyun ve 22900 keçi idi. Buna göre Karaçaylıların hayvan varlıklarının sadece 10'da biri kendi topraklarında otlatılıyordu (Sısoyev 1913).

Kendi bölgelerindeki topraklar yetersiz olduğu için Karaçaylılar arasından bir kaç mal sahibi bir araya gelerek Terek ve Kuban eyaletlerinden toprak kiralıyorlar ve kendi aralarında "koş nögerlik" adı verilen bir ortaklık kuruyorlardı.

Kendileri "koş nögerlik" organizasyonunun içinde yer almak istemeyen mal sahipleri ise hayvanlarını ortağa veriyorlardı. Hayvanların bakımını ortak olarak üstlenen kişi ise hayvan sahibine karşı sorumlu oluyordu. Bu kişi zaman zaman mal sahibine hayvanların durumu ile ilgili bilgiler vermek zorundaydı. Mal sahibi ondan memnun olmazsa anlaşma müddeti bitmeden hayvanlarını geri alabilirdi. (Sısoyev 1913)

Mal sahibi olmayan fakir halk tabakası için ortak hayvan tutmak çok faydalı oluyordu. Mal sahibinin hayvanlarına iyi baktıkları taktirde, anlaşma müddeti sonunda kendileri de hayvan sahibi oluyorlardı.

Koyun çobanları ve "calçı" adı verilen ücretli işçiler genellikle bir yıllığına, fakat çoğunlukla da beş yıllığına hayvan sahipleri ile anlaşırlardı. Ücret ise ayda 3-5 ruble arası olarak hesaplanır ve çoğunlukla çobanın ücreti koyun-sığır gibi hayvan cinsinden ödenirdi. O zaman yeni doğan yavrular hayvan sahibine kalırdı (Sısoyev 1913). Beş yıl içinde çoban sürünün her türlü işi ile uğraşır ve beş yıl sonunda da emeğinin karşılığı olarak 9-10 koyun alırdı (Appalanı H. 1935:7)

Karaçay'da, kurt tarafından parçalanan, ya da çığ altında kalan hayvanın çoban tarafından sahibine ödenmesi âdeti yoktu. Ancak çobanın hatası sonucu hay-

vanlar zarara uğrarsa, mal sahibi zararın karşılığını çobandan isteyebilirdi.(Sısoyev 1913).

Beş yıllık ortaklıkta yeni doğan yavrular hayvan sahibi ile çoban arasında paylaşılırdı.

Hayvan sahipleri çoban olarak genellikle fakir akrabaları ile anlaşırlardı. Mal varlığı çok olan hayvan sahipleri çoğunlukla beş yıllık ortaklık için anlaşırlarken, maddi gücü daha zayıf olanlar genellikle bir yıllığına anlaşırlardı.

Karaçaylıların hayvanları dağ ortamına uyum sağlamış koyun, sığır, at sürülerinden oluşuyordu. Sığırları "Salamelik" adı verilen bir tür sığır hastalığına karşı dayanıksız oldukları için Karaçaylılar 1870'li yıllarda Çernomor cinsi sığırlar getirecek Karaçay'da yeni bir sığır cinsi geliştirmişlerdi.(Şamanlanı İ. 1987:138)

Karaçaylıların bugün dahi yetiştirmeye devam ettikleri "Karaçay" cinsi koyun Kafkasya'da özel bir türü temsil eder. Yünü siyah olan bu koyunun eti tatlıdır ve çabuk gelişir. Hayvan sahipleri başka cins koyunları makbul saymazlar. Sürülerinde başka cins koyun varsa büyür-büyümez keserler.(Sısoyev 1913)

Karaçaylılar koyunların yünlerini yılda iki kere kırkarlar. Mayıs ayında "cay koş" adı verilen yaylalarda kırkılan koyunlar, ekim ayında kışlaklarda yada köy-

lerde kırkılır (Sısoyev 1913).

Karaçay-Malkar halkı Kafkasya'da kendilerine özgü bir hayvancılık sistemi geliştirmişlerdi. Buna "koş nögerlik" adı verilirdi.

5.2.1.1. "Koş" ve "Koş Nögerlik"

Karaçay-Malkar dilinde "koş", kışlaklarda ve yaylalarda hayvancılıkla uğraşan kimselerin ve çobanların barınmaları için yapılan meskenlerin genel adıdır. Yerine göre bunlar ağaçtan ya da taştan yapılırlar.

Koş kelimesi Kırgızca'da da "işçilerin geçici olarak oturdukları ya da uzun göç ve sefer sırasında kullanılan küçük keçe ev" anlamına gelmektedir(Yudahin 1948:491)

Koş kelimesi Kazakça'da ise "kos" biçiminde söylenir ve "geçici olarak oturmak üzere kamıştan ya da keçeden yapılan ev" anlamına gelir.(Kenesbayev 1984: 171)

Koş kelimesine diğer Türk boylarında da rastlanması, Karaçay-Malkarlılardaki hayvancılık ve üretim biçiminin temelinin eski göçebe Türk geleneğine dayandığını göstermektedir.

Karaçay-Malkarlılar ayrıca hayvanların ve hayvan sahipleri ile çobanların toplandığı yere de koş adını verirler. Bir anlamda "koş" mal sahipleri ve çobanların barındığı evlerin ve hayvanların barındığı yerin genel adıdır. Koş'ta hayvanların gece yattığı yere "ıstavat" adı verilir. Büyük koş'larda hayvanlar bir ıstavat'a sığmazlar. Bunun için hayvanlar cinslerine göre ayrılarak, ayrı ayrı koşlar kurulur. Karaçay-Malkar'da koyun, keçi, sığır ve at yetiştiriciliği yapıldığından her cins için farklı koşlar kurulur ve her cins hayvana, bunların bakımında ustalaşmış çobanlar bakarlar. Sığırların bulunduğu yere "tuvar koş", koyunların durduğu yere "koy koş", atların durduğu yere "cılkı koş" adı verilir. Yalnız erkeklerin bulunduğu yüksek yaylalardaki koş'lara "erkişi koş" denir. Köylere yakın yerlerde kadınlar ve çocukların bulunduğu koş'lara "katın koş" adı verilir. Yaylalardaki koş'lara Karaçay-Malkarlılar aile bireyleri ile birlikte çıkarlar. Ancak hayvanlara yalnızca erkekler bakar.

Hayvanların bakıldığı koş'lardan başka Karaçay-Malkar'da "biçençi koş" ve "sabançı koş" adı verilen koş'lar da vardır. "Biçençi koş" sonbaharda hayvanların kışlık ot ihtiyacını temin etmek üzere çayırlardan ot biçmek için teşkil edilen koş'lardır. "Sabançı koş" ise iki-üç ailenin öküzlerini ve tarım aletlerini birleşti-

rerek, tarla sürmek ve ekmek üzere meydana getirdikleri işbirliğidir. (Karça-Koşay 1954: 10)

Karaçay-Malkar'da koş'lar köylerden uzakta dağ yaylalarında kurulurlar. Bu durumda, bir sürü sahibinin bütün mallarını tek başına idare etmesi imkânsız hâle gelir. Çünkü böyle bir sürünün idaresi için en az 6-7 erkek gerekir. Ayrıca bunların dışında, sürü sahibi kimsenin köyde de yapacağı bir çok işi vardır. Bahçe işleri, kışlık odun hazırlama, ekin ekme gibi işlerle de uğraşmak gerekir. Hayvanların kışın yiyecekleri otun biçilip hazırlanması da uzun zaman alır. Bütün bu işleri bir ailenin tek başına yapmasına imkân bulunmadığından, Karaçay-Malkarlılar çareyi birkaç aile birleşerek, yaz ve kış hayvanların bakımını birlikte yapmakta bulmuşlardır. Bu işbirliğine Karaçay-Malkar dilinde "Koş Nögerlik" adı verilir.

Koş nögerliği'nin temel şartlarını şu şekilde belirleyebiliriz:

1- Nögerlik, çoğunlukla bir aileden ayrılan kardeşler, akrabalar, birbirini tanıyan komşular ve arkadaşlar arasında kurulur.

2- Nögerler'den birinin fazla malı, diğerinin de fazla otlağı varsa, birinci ikinciye "yer hakkı" öder.

3- Nögerler'in hiç birinin toprağı yoksa, dışardan kiralanan otlağın kirasını herkes malı oranında öder.

4- Birinin malına göre işçisi (çoban veya tırpancı) olmayıp, diğerinin de malına oranla fazla işçisi varsa, birinci ikinciye hak öder yada dışardan işçi tutar.

5- Koş'ta yenilen yemek, mallara verilen tuz herkesin malına ve adamına göre ortak verilir.

6- Koş'ta ortak kullanılan öküz, at, araba da hesaba katılır.

7- Âdetlere göre koş'a gelen misafirlere kesilen koyun ve kuzuları her nöger sırayla verir.

8- Hayvanlardan elde edilen yağ, peynir, kaymak gibi ürünler birlikte işlenir ve her nögerin sağılan malının sayısına göre paylaştırılır. Satılanların da parası paylaştırılır.

9- Koş'un bütün iç ve dış işlerini görmek üzere bir kişi seçilir. Buna "koş iyesi" denir. Bütün nögerler (ortaklar) onun kararlarına uyarlar. Bunun başlıca görevleri:

a) Hayvanları barındıracak kışlık yer yoksa dışardan kiralamak.

b) Gerektiğinde hayvanlara kışlık ot biçecek tırpancıları tutmak.

c) Koş'un azığını ve tuzunu zamanında temin etmek.

d) Bir sene, yada belirli bir süre sonunda nögerler'e hesap vermek, aralarındaki hesapları kapatmak.

"Koş iyesi" devamlı olarak koş'ta duracak ve bütün işlere başkanlık edecek birini seçer. Buna "koş tamada" adı verilir. Ayrıca koş iyesi koş tamada'ya karşı sorumlu olacak baş çobanları da seçer. Baş çobanlar hayvanların cinslerine göre "tamada koyçu" (baş koyun çobanı), "tamada cılkıçı" (baş at çobanı) gibi adlar alırlar. Ayrıca sonbaharda ot biçecek tırpancılar içinde de bir grup başkanı seçilir ve ona "cıyın tamada" denir.

"Koş iyesi" ve "Koş tamada"ya koş'ta bulunan herkes saygı gösterir, söyledikleri sözler yerine getirilir. Koş'larda âdeta askerî bir düzen vardır.(Karça-Koşay 1954:14)

Karaçay-Malkar'da yazın bütün hayvan sürüleri (at, sığır, koyun) dağlarda otlatılır. Sonbahar'da koyunların yünlerini kırkmak için sürüler koş'ların yakınlarına getirilir. Kışın hayvanlar dağların güney yamaçlarında "kavdan" adı verilen otlaklarda yayılırlar. Baharla birlikte hayvan sürüleri taze otların yetiştiği dağlara çıkarılmaya başlanır. Baharda sürüler taze ota doyup koş'a döndükten sonra koş'larda yağ-peynir yapma, genç atları binilmeye alıştırma, atlara damga vurma, genç öküzleri ko u a alıştırma gibi işlere sıra gelir. Karaçay-Malkar da her ailenin kendine özgü bir damgası (sembolü) vardır.

Koş'larda ateşte kızdırılan demirle hayvanlar damgalanır. Bu iş için koş'larda şölen düzenlenir, kurbanlar kesilir, dua edilir. Damgalama işlemi imece yoluyla yapılır. Buna Karaçay-Malkar'da "mammat" ya da "izev" adı verilir.

5.2.1.2. Biçençi Koş

Karaçay-Malkarlıların en zahmetli, en önde gelen işlerinden biri hayvanlarına kış için gerekli otu hazırlamak olduğundan, bu işe çok önem verirler. Ot biçmek için kurulan koş'lara "biçençi koş" adı verilir. "Biçen" Karaçay-Malkar dilinde kuru ota verilen addır. Mal sahipleri yaz sonundan itibaren "biçençi koş"unu kurarlar ve ot biçecek tırpancıları örgütlerler. Onların her türlü ihtiyaçları ve aletleri hazırlanır. Karaçay-Malkar toprakları dağlık ve sarp arazilerden oluştuğu için ot biçilecek çayırlar oldukça azdır. 1908 yılında Karaçay topraklarında dolaşan Rus araştırmacı A.N.Daçkov-Tarasov, köylerdeki çayırların azlığını belirterek "Dağlılar ot biçebilecekleri en küçük toprak parçasını bile canları, kanları pahasına koruyorlar. Dağlardan yuvarlanıp gelen kayalardan korumak için taş duvarlar, bentler inşa ediyorlar." demektedir.(Şamanlanı İ. 1979: 294)

1905-1907 yıllarında Karaçaylıları inceleyen komisyonda bulunan Abramov da dağlıların hayvanların kış yemlerini ne zor şartlarda sağladıklarını belirtmektedir. Bu komisyonun bir üyesi olan N.S. İvanenkov da burada yetişen tek bir ot parçasının bile dağlılar için çok değerli olduğunu vurgulamaktadır. (Şamanlanı İ.1979:294)

Karaçay-Malkar'da her koş nöger (hayvan sahibi) ot biçme işine girmeden önce malına göre otlak-çayır alır, ona göre ot biçecek adamlarını ayırır.

Adetlere göre, ot gereken hayvan sayısını ölçerek hesap ederler. Bu ölçüye Dağlılar (Karaçay-Malkarlılar) "bir çalkıçı mal" yada "tümen mal" derler. Bu da sığır cinsinden 10 inek, koyun ve keçiden 100, attan 10, danadan 15-20, binek atından ve boğadan 6-7 hayvan eder. Borç verilen ineğin değerini her yıl halk belirler. Bu ölçülere göre, ot biçen her tırpancı iki buçuk ay içinde 1.5 yada 2 tümen mal'a ot biçmek zorundadır. Ortalama hesapla bu kadar ot 60-70 dönüm topraktan çıkar. Buna "bir tırpancının yeri" denir. Her koş nöger buna göre hesabını yapar ve hayvanlarının sayısına göre ot biçecek adamları tutar.

Tırpancılar güçlerine ve ustalıklarına göre çeşitli gruplara ayrılır ve her biri işine göre ücret alır. Orta tecrübede olanlara "sav çalkıçı" (tam tırpancı),

yeni başlayanlara ve güçsüzlere "carım çalkıçı" (yarım tırpancı) denir.

Karaçay-Malkarlılar ot biçmeyi en ağır işlerden sayarlar. Atasözlerinde "erni işi çalkıda" (erkeğin işi tırpanda) derler. Yaşlı dağlılar tırpan sallayan gençleri düşmana kılıç vuran yiğitlere benzetirler. Gerçekten de, dağlıların hayatında kış ile düşmanın bir farkı yoktur.

İş ağır olduğu için, Karaçay-Malkarlılar tırpancıların yiyeceklerine-içeceklerine çok önem verirler. Adetlere göre ortalama hesapla bir "sav çalkıçı" nın yiyecekleri şunlardır:

- İki "temirli" un (1 "temirli" 16-18 kg.gelir)
- Sağmak için iki inek.
- Kesmek için bir koyun yada iki toklu.

Bunun dışında da, koş nögerler gelen misafirlere kesmek üzere ortak hayvan ayırmışlardır.

Sonbaharda ot biçmeye Karaçay-Malkarlılar erkenden hazırlanıp sevinç içinde yola çıkarlar. Dağlıları inceleyen V.Y. Teptsov 1892 yılında bu konuda şunları yazıyor:

> *"Ot biçmek için tam bir hafta hazırlanıyorlar. Delikanlılar, genç kızlar bir bayram sevinci yaşıyorlar, kobuz çalıp şarkılar söylüyorlar. Ge-*

celeri de sabaha kadar şölen (toy) düzenleyip dans ediyorlar. Yaşlılar ot biçmeye çıkılacak günü belirliyorlar. Bekledikleri gün geldiğinde sanki savaşa gider gibi bütün köy halkı şarkılar söyleyerek, atları yarıştırarak, eğlence içinde yola çıkıyorlar. Evlerde yalnızca çok yaşlılar, kadınlar, küçük çocuklar ve asilzâdeler (soylu sınıfından gelenler) kalıyorlar. (Şamanlanı İ. 1979 : 297)

Ot biçecek adamların sayısı koş'un büyüklüğüne göre hesaplanır. Orta büyüklükte bir koş'ta 15-20 tırpancı bulunur. Her grubun içinden bir lider seçilir. Ona "cıyın başçı" yada "cıyın tamada" denir. Bunlar genellikle tecrübeli, usta tırpancılar arasından seçilirler. Bütün gruptaki tırpancılar onun kararlarına göre hareket ederler. Cıyın tamada'nın ücreti diğerlerinden fazladır.

Biçençi koş'larda rastlanan en renkli kişilerden biri Karaçay-Malkar folklorunda "Aksakal" yada "Teke" adıyla tanınan halk aktörü tipidir. Aksakal iş arasında yada geceleri tırpancı grubunu eğlendirir, onları oyalar. Aksakal rolünü oynayacak kişi şakacı, hicivden anlayan, söz ustası, güçlü adamlardan seçilir. Aksakal, rolünü oynamak için başına "teke börk" adı verilen maskesini giyer, silah kuşanır. (Lavrov 1978:224). Biçençi

koş"un işi en ağır ve zahmetli işlerin başında geldiğinden, tırpancı grubunun içinde Aksakal veya Teke'nin rolü büyüktür.

Koş'larda aşçılık işi de zor işlerden sayılır. Biçençi koş'ta yiyecek-içecek işleri rastgele kişilere verilmez. Genellikle tırpancı gruplarında iki aşçı olur. Aşçılar inek sağmak, yağ, peynir, yoğurt yapmak, kapkacakları temizlemek, ekmek pişirmek, iki-üç günde bir koyun kesmek, yemek hazırlamak gibi işler yaparlar. Boş zamanlarda ise aşçı da diğerleri gibi tırpan sallar.

Aşçıların en büyük yardımcıları buzağı çobanlarıdır. Biçençi koş'ta buzağı çobanları 12-14 yaşlarındaki çocuklardan seçilir. Onların içinden de bir başkan (tamada) belirlenir. Buzağı çobanı çocuklar koş'larda dağlıların hayat tarzlarını, adetlerini, terbiyelerini öğrenirler. Eskiden kalan adetlere göre Karaçay-Malkarlılarda hayvan kesmenin, onu parçalamanın, etlerini-kemiklerini ayırıp pişirmenin belirli kuralları vardır. Çocuklar koş'larda bu gibi dağlı adetlerini de görerek öğrenirler.

"Biçençi koş"ta buzağı çobanlığı yapmak, dağlı çocuklarını işe alıştırmanın, halkın adetlerine ve geleneklerine göre yaşamayı öğretmenin ve sevdirmenin bir yolu olmuştur.

5.2.1.2.1. Biçençi Koş'ta İş Yaşantısı

Tırpancı grubu hazırlanıp, işe başlamadan önce kurban keserler. Eski âdetlere göre Gök tanrısından,Yer tanrısından otun iyisini vermesini dileyip, onlara yalvarırlar (Şamanlanı 1979: 300).

İkinci gün şafak sökerken grup lideri (cıyın tamada) grubu uyandırır ve ot biçmeye başlarlar. Tırpancılar liderin peşi sıra ot biçip ondan geri kalmamak zorundadırlar. Acemî tırpancıların geri kalmaları ise ayıplanmaz, hoş karşılanır. Usta tırpancılar onlara yardım ederler. Bu arada Aksakal da türlü oyunlar yaparak çalışan tırpancıları gayrete getirir, eğlendirir.

Güneş iyice yükselene kadar tırpancılar hiç durmadan ot biçerler. Bu sırada aşçı yemekleri hazırlar ve tırpancılar aşçıyı ortalarına alıp, daire şeklinde dizilerek otururlar. Önce her tırpancı birer tas ayran içer, sonra yemek yer.

Yemekten sonra tırpanlarını bileylerler. Usta tırpancılar acemîlere yardım ederler, bileylemeyi öğretirler. Ot biçme işi akşam karanlığına kadar devam eder. Biçilen ot sıralarına "dürü" denir. Dürü'ler dirgenlerle grup grup ayrılır. Her bir öbeğe "batan" adı verilir. 20-25 batan bir araya yığılır, buna "gapna" denir.

Akşam koş'a girerken "Koş'a iyilik" diye selam verilir. Koş'a grup lideri (cıyın tamada) ya da yaşça büyük biri girdiğinde aşçının dışında herkes ayağa kalkar ve

kapıdan giren kişiye doğru dönerler. "tamada" izin verene kadar oturmazlar.

Koş'larda herkese yaşına göre bir yer verilir. Yerler dört sedire ayrılır. Kapıdan girince sol taraf büyük sediri (tamada murcar), sağ taraf aşçı sediri (şapa murcar) olarak ayrılmıştır. İkisinin ortasında orta ve küçük sedirleri (kiçi murcar) yer alır. Herkes kendi sedirinde önünü ortaya dönerek yüz yüze oturur. Koş'ta misafir varsa "tamada" nın yanında oturur. Aşçının sedirine ise hiç kimse oturamaz.

Geceleri koş'ta Aksakal türlü oyunlarla tırpancıları eğlendirir. Biçençi koş'ta Karaçay-Malkarlılar bu şekilde iki-iki buçuk ay çalışırlar. Otlar yığılıp iş bittikten sonra tırpancıların ücretleri hesaplanır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak tırpancıların ücretleri artmaya başlamıştır. Eldeki dokümanlardan öğrenildiğine göre Karaçay-Malkar'da köleler azat edilinceye kadar (1868 yılı) bir tırpancı işçinin ücreti bir inek, bir dana, bir kuzulu koyun olmuştur. N.S.İvanenkov'un hesaplamasına göre bunun o zamanki değeri 25-30 rubledir. 1910 yıllarında ise bu ücret 80-100 ruble'ye ulaşmıştır (Şamanlanı İ.1979:303).

Ot biçme işi bittikten sonra tırpancılarla hesap görülür. Sonbaharda satılacak olan hayvanlar ayrılarak dağlardan indirilir ve hayvan pazarlarında satılır. Bu

arada ihtiyaç fazlası peynir, yağ, yün ve deriler de satılarak elde edilen gelir koş nöger'ler arasında pay edilir. Kışın koş'larda ancak hayvanlara bakacak sayıda insan kalır (Karça-Koşay 1954: 119).

5.2.1.3. Karaçay-Malkar'da Koş'ların Sosyal Yapıya Etkisi

Örgütlenmiş bir grup, toplumda birlik (organizasyon) oluşturur. Toplumdaki örgütler bir süreklilik gösterirler. Karaçay-Malkar toplumunda da koş'lar örgütlenmiş bir birlik özelliği taşımaktadırlar.

Toplumdaki her birliğin bir amacı vardır. Toplumda her hangi bir faaliyetin gerçekleşmesi için birlikler kurulur. Karaçay-Malkar toplumunda koş'ların hayvancılığa dayalı üretim biçiminin en kolay ve en verimli biçimde gerçekleştirilebilmesi için kurulduğu görülmektedir.

Koş'lar tam bir birlik (organizasyon) özelliği göstermektedirler. Koş'ların kendine özgü normları ve koş'ta bulunan her bireyin bir statüsü vardır. Koş'ta her birey bir konu üzerinde ihtisaslaşmıştır. (Grup liderliği, sığır-koyun-at çobanlığı, tırpancılık v.s.) İhtisaslaşmanın görüldüğü her yerde işbölümü vardır ve koş'lar işbölümünün en açık görüldüğü birliklerdir.

Her örgüt otoriteyi yaratır. Koş'larda da bir hiyerarşik düzenin varlığı dikkati çekmektedir. Koş Nöger'-

lerin aralarından seçtikleri "Koş İyesi" en güçlü otoritedir. Onun seçtiği "Koş Tamada" koş'un düzenini sağlar. Çobanlar da kendi aralarında bir hiyerarşik düzene bağlıdırlar. Aynı şekilde, ot biçilen koş'larda da (Biçençi Koş) bir otoritenin yönetimi altında hiyerarşik düzen kurulmuştur. "Cıyın Başçı" ya da "Cıyın Tamada" adı verilen grup lideri tırpancı grubuna başkanlık eder. Otorite ve liderlik iki farklı fenomendir. Burada "Koş Tamada" ve "Cıyın Tamada" lider statüsünde iken, otoriteyi Koş Nöger'ler arasından seçilen "Koş İyesi" temsil eder.

Koş hayatının Karaçay-Malkar halkının toplumsal yapısının biçimlenmesinde önemli etkileri olmuştur. İşbirliği ve işbölümü gibi kavramlar topluma yerleşmiştir. Ayrıca koş'ların Çerkes ve Abaza eşkiyalarının baskınlarından korunabilmesi için halk arasında silahlı birlikler oluşturulmuştur. Düşmana karşı alınan ortak tavır halkın millî duygularının güçlenmesine, topraklarını ve yurtlarını yabancılara karşı korumak için bir millet olma şuurunu kazanmalarına yardımcı olmuştur.

Koş hayatı Karaçay-Malkarlıların hayatlarına yön veren geleneklerin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Mahallî giyimleri, müzikleri, halk oyunları, âdetleri, gelenekleri, kısacası kültürleri Karaçay-Malkarlıların yaşadıkları hayat tarzının izlerini taşımaktadır. Hayatlarının ilk yıllarını koş'larda geçiren çocuklar burada

dağlıların yaşam biçimlerini, âdetlerini öğrenirler. Küçük yaşlarda aldıkları terbiye ve dağlı kültürü onlara bütün hayatları boyunca yön verir. Çocuklar koş'ta büyüklere saygıyı, otoriteye uymayı, zor tabiat şartlarında yaşamayı, tabiat ve yurt sevgisini öğrenirler. Çocukların da kendi aralarından seçilen bir liderleri (tamada) vardır. Bu sayede çocuklar otoriteye uymanın yanı sıra yönetmeyi, liderlik etmeyi de öğrenirler.

Bu hayat tarzı Karaçay-Malkar halkının kültürünü de etkiler. Burada yaşanan olaylar Karaçay-Malkar folklorunda bir çok şarkının, hikâyenin doğmasına sebep olmuştur. Koş'larda anlatılan efsaneler, destanlar bunların nesilden nesile aktarılmasına yardımcı olurlar. Koş hayatı Karaçay-Malkar folklorunda Aksakal-Teke adında bir halk aktörü örneğinin doğmasına vesile olmuştur.

Komşu Çerkes ve Abaza eşkiyalarının baskınlarından koş'ları korumak için yapılan savaşları anlatan eski şarkılar Karaçay-Malkar halkı arasında hâlâ yaşamaktadır.

5.2.1.4. Karaçay-Malkar'da Koş'ların Ekonomik Yapıya Etkisi

"Koş" ve "Koş Nögerlik" sistemi Karaçay-Malkar halkının ekonomik yapısındaki bir ihtiyaçtan doğmuştur. Zor tabiat şartlarında ve kendilerine düşman Çerkes-Abaza

halklarının tehdidi altında hayatlarını sürdürmeye çalışan Karaçay-Malkarlılar ekonomik yapılarını ve üretim biçimlerini buna göre düzenlemek zorundaydılar. Yaşadıkları sarp dağların ancak hayvancılığa imkân vermesi onları hayvan yetiştiriciliği konusunda uzmanlaştırmıştı. Karaçay kuzusu "Karaçayevskaya baraşka" adı ile yalnız Rusya'da değil, bütün Avrupa'da tanınmıştı. Karaçay bölgesi et, süt, yün, deri ve koşum hayvanı üretimi ve ticaretinde Kafkasya'da birinci geliyordu. Bunda Karaçay-Malkar halkının "koş" ve "koş nögerlik" sistemini oluşturarak ekonomik yapılarını sağlam bir temele oturtmalarının rolü büyüktür.

Koş sistemi sayesinde hayvancılığı geliştiren Karaçaylılar buradan elde ettikleri deri ve yünleri işleyerek dokumacılık, kürkçülük ve dericilik sanatlarını ilerletmişlerdi. Süt ürünlerini işleyen Karaçaylılar daha Çarlık zamanında Karaçay'da yağhaneler, Hollanda ve gravyer tipinde peynir yapan imalathaneler kurmuşlardı (Aslanbek 1952 : 14).

5.2.1.5. Hayvan Sayısı

Çarlık döneminden beri Ruslar tarafından tutulan resmî istatistikler Karaçay-Malkar'da hayvancılığın sayısal yönünü ortaya koyması açısından ilginçtir.

1867 yılında Rus hükümetinin idarecisi olarak Karaçay'da bulunan G. Petruseviç o yıldaki hayvan sayısını şöyle bildiriyor :

Koyun	:	186.471
Sığır	:	30.150
At	:	13.625

1870 yılında Malkar bölgesindeki hayvan sayısını gösteren istatistikler ise şöyleydi.

Koyun-keçi	:	106.041	
Sığır	:	16.676	
At	:	3.072	
Eşek	:	1.245	(Grabovskiy 1870:4).

1875 yılında Karaçay'daki durum şöyleydi:

Koyun	:	178.296	
İnek	:	40.600	
Öküz	:	4.804	
At	:	9.779	(Sısoyev 1913).

1878 yılında bir başka sayıma göre Karaçay'daki hayvan sayısı :

Koyun-keçi	:	231.800	
Sığır	:	32.200	
At	:	18.500	
Eşek	:	2.500	(Şamanlanı İ. 1987:137).

1890 yılına ait rakamlar ise Karaçay'da şunu gösteriyordu :

Koyun-keçi	:	241.262
Sığır	:	59.258
At	:	15.299 *

1895 yılında Malkar'da ise durum şöyleydi :

Koyun	:	205.085
Sığır	:	46.082
At	:	5.682**

1901 yılı istatistiklerine göre Karaçay'da hayvan sayısı :

Koyun	:	286.419	
İnek	:	55.581	
Öküz	:	8.415	
At	:	19.272	(Sısoyev 1913)

1908 yılında Karaçay'da hayvan sayısı şöyledi:

Koyun	:	487.741	
Sığır	:	125.027	
At	:	33.756	(Lavrov 1978: 61)

---

* *İ. Şamanov tarafından "Statistik Ekaternidor 1894, 38. Sayfa" dan elde edilerek araştırmacıya verilmiştir.*

** *İ. Şamanov tarafından "Kabardin-Balkar Arşivinden" elde edilerek araştırmacıya verilmiştir.*

1906 yılında Malkar'da hayvan sayısı şunu gösteriyordu :

Koyun	:	222.781
Sığır	:	53.794
At	:	7.483 *

1913 yılında Karaçay köylerinde bulunan hayvan sayısı şöyledir :

Köy	Koyun	Sığır	At
Ak Kala	43.126	5.345	6.416
Duvut	16.878	3.460	819
Cazlık	8.500	3.000	1.300
Cögetey	15.948	9.088	771
Taşköpür	9.136	2.314	182
Mara	15.600	3.400	880
Uçkulan	152.510	34.691	4.992
Kart Curt	45.000	12.195	5.400
Hurzuk	188.000	21.150	8.000
Teberdi-Sıntı	29.165	9.962	1.553

1916-1917 yıllarında Karaçay'da hayvan sayısında büyük bir düşme olduğu gözlemlenmektedir.

---

* *İ. Şamanov tarafından "Kabardin-Balkar Arşivinden" elde edilerek araştırmacıya verilmiştir.*

1905 yılında toplam 723 bin baş hayvana sahip olan Karaçay halkının 1916 yılında 495 bin baş, 1917 yılında ise 404 bin baş hayvanı kalmıştı (Appalanı H.1935:10).

Bunda, 1905 yılında Karaçay halkının bir kısmının Türkiye'ye göç etmesinin ve o dönemdeki siyasî karışıklıkların ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri rol oynamış olabilir.

Kışın sert geçtiği yıllarda çok hayvan ölürdü. 1900 yılının kışında Karaçay'da 10.058 koyun, 1.862 sığır ölmüştü (Sısoyev 1913).

1917 yılına kadar Karaçay'da hayvancılığın en çok geliştiği yerler Hurzuk, Kart Curt ve Uçkulan köylerinin yer aldığı Ullu Karaçay bölgesiydi.

1913 yılında bu üç köyün toplam koyun sayısı 385.510, diğer yedi Karaçay köyünün toplam koyun sayısı ise 138.353'tü. Sığır sayısı Ullu Karaçay'da 68.036, diğerlerinde 36.589, at sayısı ise Ullu Karaçay'da 18.392, diğerlerinde 11.921 idi.

Ancak hayvan mülkiyetinin halka dağılımı eşit değildi. 1917 yılında Karaçay'da halkın % 9'unun hiç büyükbaş hayvanı yoktu. Halkın % 40'ı ise hiç koyuna sahip değildi. Halkın zenginler sınıfını oluşturan % 8'lik bir bölümü bütün Karaçay'daki sığırların % 52'sine sahipti. Bu da yaklaşık 35.100 sığıra eşitti. Yine %8'lik zenginler sınıfı bütün atların % 49'una sahiptiler ki,

bu da 8.100 ata eşitti. Ortalama her zengine 70 sığır ve 200 koyun düşüyordu (Appalanı H. 1935: 5).

5.2.1.6. Sovyet Döneminde Hayvancılık

Karaçay'da Sovyet hâkimiyetinin ilk yıllarında, 1929 yılına gelindiğinde 500 bin koyun, 20 bin at, 176 bin sığır vardı. 1929-33 yılları arasında Sovyet hükümetinin özel mülkiyete son vererek "Kolhozlaştırma" hareketine gitmesinden sonra Karaçay'da 1933 yılında 118.900 koyun, 78.700 sığır ve 19.500 at kalmıştı (Appalanı H. 1935:15).

Özel mülkiyete son verilip, özel hayvan sürülerinin devlet malı haline getirilerek "Kolhozlarda" beslenmeye başlanmasıyla birlikte Karaçay-Malkar'da geleneksel hayvancılık sistemi büyük bir değişme sürecine girdi.

1929-33 yılları arasında toprak ve mal sahibi zengin sınıfın mallarının ellerinden alınmasıyla (Aslanbek 1990:47) Karaçay-Malkar'da hayvancılık Sovyet sisteminin plan ve programlarına göre düzenlenmeye başladı. Fakat siyasi rejimler tabiat şartlarını ve hayvancılığın geleneksel metodlarını değiştiremeyeceği için bir süre sonra devletin "Kolhoz" ve "Sovhoz" adı verilen çiftliklerinde Karaçay-Malkarlıların eski "koş" sistemine göre

hayvancılık yapılmaya başlandı. Bu "koş" ların idaresini üstlenen kişi, yine eskiden olduğu gibi "koş tamada" adını alıyordu. Ancak özel mülkiyet olmadığı için artık bir-kaç aile birleşerek dağlarda "koş" kuramıyor, hayvancılık devletin öngördüğü plan ve programlara göre yürütülüyordu.

1940 yılına gelindiğinde Karaçay Özerk bölgesinde 450 bin koyun ve 198 bin sığır vardı. Bunun 71 bini inekti *.

1971 yılında ise sınırları genişleyerek Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi adını alan Karaçay'da 661 bin koyun ve keçi, 248 bin sığır vardı. Bunun 94 bini inekti **.

5.2.1.7. Günümüzdeki Durum

1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliğin'de ortaya çıkan "glasnost" (açıklık) ve "perestroyka" (yeniden yapılanma) politikalarının ekonomik ve sosyal hayatta meydana getirdiği olumlu değişmeler Karaçay-Malkar halkı üzerinde de etkisini göstermeye başladı. Sınırlı da olsa özel mülkiyete izin verilmeye başlanmasıyla birlikte Karaçay-Malkar'da halk yavaş yavaş hayvancılığa yönelme eğilimine girdi. 1990 yılında Karaçay-Malkar'da

* *"Karachai" Great Soviet Encyclopedia, II (1973), 414.*

** *"Karachai" Great Soviet Encyclopedia, II (1973), 414.*

araştırmacının gözlemlediği kadarıyla her ev bir-iki inek, bir kaç koyun sahibi olmaya başladı. Hatta durumu iyi olan kimseler köylerde 25-30 koyundan oluşan sürüler kurmaya başladılar. Ancak şimdilik Karaçay-Malkar'da geleneksel "koş" sistemine geçilmesi için zaman ve şartlar erken. Çünkü henüz toprak mülkiyeti yayılmadığı için, bütün otlak ve yaylalar devletin elinde. Buralarda devlete ait "sovhoz" ların koş'ları bulunuyor.

Bu koş'lardan biri Hurzuk'ta Elbruz dağı eteklerindeki "Garalı Kol" vadisinde bulunan Aliy Bayramukov'a ait olan eski bir koş. Karaçaylıların günümüzdeki "koş" yaşantılarını ve hayvancılık sistemlerini incelemek üzere 2200 metre yükseklikteki bu "koş" a çıkan araştırmacı Bayramukov ailesinin yanında bir hafta süre ile kalmıştır.

5.2.1.7.1. Aliy Bayramukov Ailesinin Yaşantısı

Aliy Bayramukov ve eşi Kulizar (Şamanova) oğulları Hoştan, gelinleri ve iki küçük torunları ile beraber Garalı Kol vadisinde dedelerinden kalan eski bir koş'ta hayvancılıkla uğraşıyorlar. Kaldıkları koş çam kütüklerinin üstüste konulmasıyla yapılmış ve üzeri bir metre kalınlığında toprakla örtülmüş. Yaklaşık 200 yıllık bir koş olduğunu söylediler.

Elbruz dağı eteklerinde 2200 metrede yer alan bu koş'ta Bayramukov ailesi devlete ait bir "Sovhoz" un 750 koyununa bakıyor. Aynı sürüde kendilerinin de 300 koyunları bulunuyor. Toplam sürü 1050 koyundan oluşuyor.

Bayramukov ailesi koyun başına her ay devletten 56 kapek alıyor. Bu yaklaşık ayda 450 ruble ediyor. Bayramukov ailesinin koş'larında kendilerine ait 20 kadar inek ve boğaları ile 50 kadar atları var.

Bayramukov'lar kışın hayvanlarını Elbruz dağının kuzey eteklerindeki Biyçe Sın yaylasında kışlatıyorlar. Garalı Kol'daki "cay koş" adı verilen yazlık koş'larına ilk önce Mayıs ayında at sürülerini çıkartıyorlar. Bu mevsimde henüz dağ geçitleri karlarla kaplı olduğu için koyun sürüleri bir müddet daha kışlakta kalıyorlar.

Mayısta yeni doğan kuzular biraz büyümeye başladıktan sonra, koyunlar kırkılıyor ve yaylaya göç hazırlığı başlıyor. Kırkılan koyunların tüyleri çıkmaya başladıktan sonra dağlardaki otlaklara doğru yola çıkıyorlar.

Bayramukov'ların Garalı Kol vadisinin yukarı kısmında yer alan birinci koşları 3000 metre yükseklikte ve Kafkas dağlarının buzullarının hemen yanında bulunuyor. Koyun ve at sürüleri 20-25 Ağustosa kadar 3000 metre ve daha yükseklerdeki otlaklara yayılıyorlar. Burada her gün koyunlara tuz veriliyor. Koyun başına her gün

30 gram tuz yediriliyor. Akşamları koyunlar sağılmıyor.

25 Ağustos'tan sonra 2200 metredeki ikinci koş'larına iniyorlar. Burası çam ormanlarının ve akarsuların ortasında yer alan küçük bir açık alanda kurulu. Koyun sürüsü burada Kiçkine Kol vadisindeki otlaklarda otlatılıyor.

Bayramukov'ların koyun gütme işinde ustalaşmış iki küçük köpekleri var. Aliy Bayramukov köpeklerini ıslık çalarak verdiği komutlarla yönetiyor ve dağın yamacına yayılmış olan koyun sürüsünü istediği yöne çevirtiyor. Akşama doğru köpekler sürüyü dağdan indirerek vadiye getiriyorlar, buradan da koş'a götürüyorlar. Gece sürü "Istavat" adı verilen etrafı çitle çevrili bir yerde kalıyor. Burada ise sürüyü kurtlardan ve ayılardan büyük köpekler koruyorlar.

Eylülün 15'inde dağların zirvelerine kar yağdıktan sonra koyun sürüsünü daha aşağılara, Uçkulan köyüne indiriyorlar. At sürüsü ise dağda kalıyor ve yaylalara kar düştükten sonra kışlağa indiriliyor. Uçkulan'a inen koyun sürüsü burada kırkılıp, yıkanıyor. Sonra "Enikol" vadisindeki dağ geçidinden aşıp, "Gajlanı Çat" denilen yerden "Hurla" gölü kıyısına indiriliyor. Burada bir gece kaldıktan sonra ikinci gün akşama Biyçe Sın'daki kışlığa geliniyor. Burada toklular (1 yaşındaki koyunlar) devletin Sovhoz'una teslim ediliyor. Yapılan anlaşmaya

göre her toklu'nun 23 kilogram ağırlığa ulaşmış olması gerekiyor. Bu ağırlığa ulaşamamış toklular için Aliy Bayramukov'dan ceza kesiliyor.

Koyun sürüsü yazın dağlarda otlatılırken, Biyçe Sın'da Aliy Bayramukov'un diğer oğulları, kışın hayvanlara yedirmek için çayırlardan ot biçip hazırlıyorlar. Kışın her koyuna günde 1.5 kg kuru otla birlikte 300 gram tahıl (arpa-buğday) yediriliyor. Kışın koyunlar geceleri ahırda kalıyorlar, gündüz ise dışarı çıkarılıyorlar. Koyunlar dışarda karları ayakları ile kazıp, karın altında "kavdan" adı verilen otları yiyebiliyorlar. Baharla birlikte tekrar yaylaya çıkma hazırlıkları başlıyor. Karaçay'da günümüzdeki "koş" sistemi ve hayvancılık metodları bu şekilde bir değişmeyi içeriyor.

5.2.2. ZİRAAT

Karaçay-Malkar ülkesi sarp ve yüksek dağlar arasına sıkışmış dar vadilerden oluştuğu için ekilebilir arazileri yok denecek kadar azdı.

Topraklarında tahıl yetiştiremedikleri için dağlılar çok zor şartlarda dağlarından inip, Kabardey'den ihtiyaçları olan tahılı alıyorlardı. Rus gezgin Daşkov 1626 yılında bu konuda şöyle yazıyor :

Araba yolu olmadığı için tahıl almaya Kabardey'e inen Malkarlılar, aldıkları tahılı çuvallara dol-

durup sırtlarında dağlarına taşıyorlar.
(Mokayev 1976: 93).

Arazinin yüksekliği, kışın uzun sürmesi ve elverişli toprakların azlığı sebebiyle Karaçay-Malkar'da ziraat gelişmemişti.

Ağaçların kesilip, taşların temizlenmesiyle açılan küçük toprak parçalarını sulamak için su yoktu. Sağanak yağmurlar açılan toprakların üstündeki verimli tabakayı alıp götürüyor, sonra devamlı gübre atılmadığı taktirde tarla giderek verimsizleşiyordu.

Dik yamaçları teraslar haline getirerek buralara sırtlarında toprak taşıyıp ziraate uygun hâle getirmeye çalışıyorlardı.

16.yüzyılda Karaçay-Malkarlılar sadece arpa yetiştiriyorlardı. Mısır çok sonraları Kabardey'den getirildi. 16.-17. yüzyıllarda dağlılar bahçede yetiştirilen sebzeleri, patatesi bilmiyorlardı. Bunlar 1880'li yıllardan sonra Karaçay-Malkar'da yayıldı (Mokayev 1976: 93).

18.-19. yüzyıllarda Karaçay-Malkarlıların ziraatle uğraştıkları bilinmektedir (Şamanov 1971: 44).

1834 yılında Karaçay'dan Svanetya'ya (Gürcistan) giden yolun haritasını çıkaran Rus bilimadamı Şerbaçeva Karaçay'da pirinç, darı, mısır ve tütün yetiştirildiğini bildirmektedir (Şamanov 1971: 55).

Rus gezginlerin bildirdiklerine göre 1848 yılında Karaçaylılar yulaf, arpa, darı, mısır ve pirinç yetiştirmekteydiler (Şamanlanı İ. 1987: 93).

1848 yılında Karaçay'da bulunan Rus tarihçisi G. Tokarev ise şunları yazıyor:

> *Karaçay'ın Kart Curt köyünde 80 ev vardır. Bazılarında mısır bahçeleri ve meyva ağaçları bulunur. Toprakları zengin görünse de Karaçaylılar sebze yetiştirme işleri ile pek uğraşmıyorlar. Köy halkı gösterişli elbiseler giyip silahları ile dolaşıyorlar. Onların gümüş kınlı kamalarını çıkarıp toprakla uğraşmaları için daha uzun yıllar gerekir.*
>
> *(Şamanlanı İ. 1987: 82)*

19. yüzyıl başlarında Platon Zubov'un belirttiğine göre Karaçaylılar kendi yetiştirdikleri ziraî ürünlerle kendilerini geçindirebiliyorlardı (Şamanov 1971: 55).

A.M. Butskovskiy de Karaçaylıların Çegemlilere ve Malkarlılara göre daha rahat yaşadıklarını bildiriyordu. B. Kolesnikov Karaçay'da 1860'lı yıllardan itibaren meyva bahçeciliğinin başladığını belirtiyordu (Şamanov 1971: 92).

1860'lı yıllarda Karaçay'da Rus hükümetinin idarecisi olarak bulunan N. Petruseviç'in bildirdiğine göre Karaçaylılar yulaf, arpa, buğday ve patates yetiştiriyor-

lardı. Mısır ve darı Karaçay'da zor yetiştiğinden onunla fazla uğraşmıyorlardı. N. Petruseviç ayrıca toprakların çok verimsiz olduğunu da bildiriyordu. Onun belirttiğine göre Hurzuk'ta tarlasına 2.5 temirli (40 kg) tohum atan bir dağlı 7 temirli (112 kg) ürün alıyordu. 1867 yılında bütün Karaçay'da 1052.5 çetvert* tohumdan 35327.5 çetvert ürün alındı. Adam başına 2.5 temirli (40 kg) ürün düşüyordu. O yüzden Karaçaylılar tahıl ihtiyaçlarını komşu halklardan alıyorlardı (Şamanlanı İ.1987: 113).

1867 yılında Malkar'da da arpa, yulaf ve buğdaydan toplam 4530 çetvert ürün alınmıştı. Buğday toplam ürünün sadece % 6'sıydı (Mokayev 1976: 94).

Dağlıların iyi ürün alamamalarının bir sebebi de ziraat teknolojisi ve bilgilerinin yetersiz olmasıydı.

1880'li yıllardan itibaren Karaçay'a demir pulluklar girmeye başladı. 1893 yılında 6 Karaçay köyünde 107 demir pulluk vardı. Bunların 37'si Kart Curt'ta, 27'si Hurzuk'ta, 21'i Mara'da, 16'sı Sıntı köyündeydi. 1913 yılında ise demir pulluk sayısı 445'e ulaşmıştı (Şamanov 1971: 67). Ancak bu sayı yine de çok yetersizdi. XX. yüzyıl başında Karaçay'da her 10 eve 1 pulluk düşerken, aynı yıllarda Rus köylerinde her 10 eve 3.7,

---

* *Çetvert : 4 kg.*

Rus Kazaklarında 1.7, diğer Kafkas halklarında 2.5 pulluk düşüyordu (Şamanov 1971: 64).

Ayrıca tarlalar verimsiz olduğu için gübrelemek gerekiyordu. 1880'li yıllarda Karaçay'da tohum atma zamanında bir araba gübrenin fiyatı 4 rubleye çıkıyordu. Bu da iki besili koyunun değerine eşitti (Şamanlanı İ. 1987: 134). Halk ne kadar becerikli ve çalışkan olursa olsun, toprak verimsiz olduğu için yeterli ürün alınamazdı.

Tarlaların sulanması için kanallar açılmıştı. Kanallara su verilmesi işi kura çekilerek yapılırdı.

A. Byhan da Karaçay'da ziraat konusunda şunları yazıyor :

> *Tarlalar gayet düzenli olarak sınırlandırılır. Çitle çevrilir, parsellenir ve ekilir. Ancak hasat yine de verimsiz olur. Engebe çok fazla olduğundan ve topraklar yüksekte bulunduğundan verim alınamazdı. Mısır, patates, baklagiller, darı, buğday elde edilirdi.*
>
> *(Byhan 1936 : 294).*

Dağlılar bahar aylarının başlarında tarlalara gübre taşıyıp, toprağa yayarak tarlaları ekime hazırlardı (Pröhle 1915 : 123).

Aleynikov ve Sısoyev'in bildirdiğine göre 1870'li yıllarda Karaçaylıların kendi yetiştirdikleri ürünler

kendilerine 6 ay bile yetmiyordu (Şamanov 1971: 57). Karaçaylılar 1 desetina (14 dönüm) topraktan 40 pud (640 kilo) buğday, 39 pud (624 kilo) arpa, 80 pud (1280 kilo) mısır, 200 pud (3200 kilo) patates alabiliyorlardı (Şamanov 1971: 54).

1890'lı yıllarda Karaçay'dan çıkan bütün ürünün % 70'i Cögetey ve Taşköpür köylerinden elde ediliyordu. Cögeteyliler Uçkulan pazarına ürünlerini götürüp satıyorlardı (Şamanov 1971: 57). Cögetey kendi yetiştirdiği ürünle kendini rahatça geçindirebiliyordu. Cögetey köyü 1883 yılında dağlardan inen Karaçaylılar tarafından verimli düzlüklerde kurulmuş yeni köylerdendi. Verimli çayırlara sahip olduklarından biçtikleri otu da satıyorlardı. (Tekeyev 1987: 104).

1900 yılında bütün Karaçay'da 1846 desetina toprak ekilmişti. Bunlar tahıl türlerine göre söyleydi :

Arpa	: 1231	desetina	
Patates	: 296	desetina	
Buğday	: 134	desetina	
Mısır	: 92	desetina	
Darı	: 29	desetina	(Şamanov 1971:58).

XX. yüzyıl başlarında hayvancılığın öneminin artmasıyla ziraat azalmaya başladı. Karaçay'da et fiyatları artmıştı. Bu durum halkı hayvancılığa yöneltti. Tahıl ise ancak ovalık arazilerden alınabiliyordu. Dağlık böl-

gelerde büyük zorluklarla açılan ziraat alanları bakımsızlıktan çorak arazilere dönüşmeye başladılar. Kart Curt'ta 500 desetinalık tarla arazisini (toplam tarlaların üçte biri) bakımsızlıktan ot bürüdü (Şamanov 1971: 60).

XX. yüzyıl başlarında Karaçay'da 4300 desetina toprak sürülürken, 1916'da toplam 1401 desetina toprak sürülmüştü. Bunlar tahıl türlerine göre şöyleydi:

Arpa	: 108 desetina
Patates	: 523 desetina
Mısır	: 715 desetina
Buğday-darı	: 55 desetina (Şamanov 1971:60).

XX. yüzyılın ilk yıllarında Karaçay'da ziraat büyük bir gerileme gösterdi. Bunun en önemli sebeplerinden birisi arazinin ziraate elverişsiz olması, tarımın güç şartlarda yapılması, diğer bir sebep de hayvancılığın önem kazanmasıyla halkın hayvancılığa yönelmesiydi.1917 den sonra Sovyet hükümeti döneminde ise ziraat devlet politikasıyla yönlendirilmeye başladı.

5.2.3. TİCARET- ENDÜSTRİ

Karaçay-Malkar halkanın XVIII.yüzyılda kendi ürettiği ürünleri komşu halklara sattığı bilinmektedir.1770 yılında Karaçay'da bulunan I. Gildenşteldt Karaçaylıla-

rın Svan ve Gürcülere kendi ürettikleri keçe ve kumaşları satıp karşılığında mal aldıklarını yazmaktadır. Gildenşteldt ayrıca Karaçaylıların o yıllarda Kabardey'e kumaş, keçe, av derisi getirip tuz, ince kumaş ve işlenmiş deri ile değiştirdiklerini bildirmektedir (Lavrov 1978 : 102).

XIX. yüzyıl başında Karaçay'da bulunan J. Klaproth Karaçaylıların Türklere ve Kabardey'lere kürk ve post sattıklarını belirtmektedir. Klaporth ayrıca Nogay, Svan ve Yahudilerin de Karaçaylılardan çeşitli mallar aldıklarını yazmaktadır (Klaproth 1823: 291). Yine Klaproth'un bildirdiğine göre Karaçaylıların ürettiği ve Kafkas elbisesi yapımında kullanılan çuha kumaşı bütün Kafkaslarda ünlüdür.

XIX. yüzyıl başlarında Karaçaylılar kendilerinin ürettikleri yünlü kumaş, Kafkas başlığı, yamçı, deri çizme gibi eşyaları satarak komşu halklardan pamuklu kumaş, iğne, tütün, dikiş malzemesi gibi eşyalar almaktaydılar. Karaçaylıların Türklerle olan ticaretleri çok canlıydı, çünkü Türkler onların ihtiyacı olan bir çok malı deniz yoluyla İstanbul'dan çok daha ucuza getirmekteydiler. Karaçaylılar,Kabardeylerden de tuz alırlardı (Klaproth 1823 : 300). Ayrıca Karaçaylılar güney komşuları Svanlar'la da kurşun ve kükürt alış-verişi yapıyorlardı.

Dağlılar (Karaçay-Malkarlılar) kendi yaptıkları

tezgahlarda dokudukları yünlü kumaşları, elbise, yamçı, başlık gibi eşyaları komşu halklara satıyorlardı.Bunları çoğunlukla fakir ailelerin kadınları yapıyordu. Zengin evlerin kadınları bu işleri yapmayı ayıp olarak görüyorlardı. Karaçay-Malkarlılar ayrıca hayvan, deri, peynir, yağ, kurutulmuş et, ağaç fıçı, tabak, kaşık, kayış gibi kendi ürettikleri ürünleri de komşu halklara satıyorlardı (Mokayev 1976: 94).

1818 yılında Nalçik şehrinin kurulmasıyla Dağlılar daha geniş alışveriş yapma imkânını buldular ve o zamana kadar bilmedikleri ipekli, pamuklu kumaş, sabun, kibrit, şeker, demir ev aletleri, testere, orak, çivi, kürek gibi eşyalarla tanıştılar (Mokayev 1976: 94).

XIX. yüzyıl ortalarında Dağlılar kumaş, yamçı, deri, yağ, peynir gibi ürünlerini Kabardey'e götürüp tahıl karşılığında değiştiriyorlardı. Fakat üretimleri artıp, komşu bölgelere yollar da yapıldıktan sonra Gürcü-Svanlar'a, Kutais'e, Narsana'ya, İssi Suv'a götürüp ürünlerini satmaya başladılar.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Karaçay-Malkarlılar parayla tanıştılar. 1847 yılında Karaçaylılar Borgustan ticaret merkezine 26.993 ruble değerinde mal getirip, 22715 ruble değerinde mal satın aldılar (Lavrov 1978:104).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karaçay-Malkar'da üretim ve ticari hayat canlandı. 1860'lı yıl-

lara kadar sadece at sırtında ulaşılabilen Karaçay'a ilk araba yolunun açılmasıyla birlikte Karaçaylılar ürettikleri malları uzak bölgelere götürüp satmaya ve karşılığında mal almaya başladılar. Ticaretin canlanması Karaçay'da üretimi de hızlandırdı.

1860'lı yıllarda Karaçay köylerinde pazarlar kurulmaya başlandı. Ruslar kendi mallarını Uçkulan pazarına getirip satıyorlar, karşılığında mal alıyorlardı. Cögetey pazarında da Karaçaylılar buğday ve mısır satıyorlardı. Kadınlar da yamçı, keçe, başlık gibi kendi ürünlerini pazarlıyorlardı (Lavrov 1978: 105). Karaçaylılar bilhassa deri ve kürk işiyle uğraşıyorlar, kürk, çizme, kemer üretiyorlardı.

1867 yılında Karaçay kadınları 2932 metre kumaş dokumuşlar ve bunun 1364 metresini satmışlardı (Lavrov 1978: 89). Aynı yıl Kart Curt köyünün kadınları 1186 yamçı üretmişler ve bunlardan 831 yamçıyı satmışlardı. 1878 yılında ise Karaçay'dan dışına 16075 yamçı, 3470 keçe satılmıştı (Lavrov 1978: 86).

1870'li yıllarda Karaçaylılar deri, yün, yağ gibi ürünlerinin yanı sıra at, koyun, sığır sürülerini Kafkas dağlarındaki geçitlerden Gürcistan ve Abhazya'ya geçirerek satıyorlardı. Ayrıca kuzeydeki Batalpaşinsk (Çerkessk), Pyatigorsk (Beştav) gibi şehirlerin panayırlarında da Karaçay'dan gelen hayvan sürüleri satılıyordu.

Kafkasya Yahudileri Karaçay'a gelip mal satın alıyorlardı. 1878 yılında Yahudiler Kart Curt, Uçkulan, Hurzuk köylerinden 5956 sığır derisi, 34500 koyun derisi, 16 bin yamçı, 800 kilo iç yağı ve yün satın almışlardı. Karaçaylılar ellerindeki ham maddeyi işleyebilecek imkâna sahip olmadıklarından dışarıdan gelen Ermeni ve Yahudi tüccarlar mallarını ucuza alıyorlardı (Şamanlanı İ. 1987: 138-139).

Karaçay yamçısı bütün Kafkasya ve Rusya'da ünlüydü. Ancak yabancı tüccarlar 12 ruble değerindeki yamçıyı 2 ruble değerindeki tülbentlik kumaşla (kisey) değiştirip Karaçaylıları aldatıyorlardı (Lavrov 1978: 105).

Karaçaylılar 1897 yılında Terek Eyaleti ile Gürcistan'ın Kutais şehrine 2138 koyun, 1463 sığır ve çok sayıda at satmışlardı (Sısoyev 1913).

XIX. yüzyıl sonunda Karaçay'dan satılan yün Ukrayna ve Orta Rusya'ya gidiyordu. O yıllarda, Atmanskih'in bildirdiğine göre Karaçaylılar bir yılda 300 bin ruble değerinde yün satmışlardı (Lavrov 1978:105).

1905 yılında Karaçay köylerinden satılan hayvan sayısı şöyleydi :

Yerleşim bölgeleri	At	Sığır	Koyun
Hurzuk	3700	10000	35000
Uçkulan	4200	8000	30000
Kart Curt	2250	8000	26000
Duvut	335	1000	5000
Cazlık	103	13990	2200
Taşköpür	23	296	3348
Mara	16	462	2075
Sıntı	15	240	1000
Teberdi	5	870	557
Cögetey	-	521	2075

XIX. yüzyıl sonlarında Karaçay'da ticarî alanda özel teşebbüse atılanların sayısı çoğalmaya başlamıştı. 1885 yılında Uçkulan köyünde 14 değirmen, 4 dükkan, Hurzuk'ta 17 değirmen, 4 dükkan, Kart Curt'ta 16 değirmen, 6 dükkan vardı (Tekeyev 1987: 99).
1895 yılında Uçkulan'da 11, Kart Curt'ta 15 aile arıcılıkla uğraşıyordu. Keçe yapımında 4 bin kişi, dericilikte 1700 kişi, kürkçülükte de 1500 kişi çalışıyordu *.

Orman ürünleri de Karaçaylıların geçimlerini sağladıkları bir başka kaynaktı. Ormanlardan kesilen

* *"Karaçay" Entsiklopediçeskiy Slovar, XIV (1895),466.*

ağaçlar Batalpaşinsk (Çerkessk), Narsana, Esentük gibi şehirlere götürülerek satılırdı (Şamanlanı İ.1987:136). Karaçaylılar ağaç tomruklarını taşımada nehirleri kullanırlardı. Ormandan kesilen ağaçlar Kuban ve Teberdi ırmaklarına bırakılır, bir kaç Karaçaylı da suda yüzerek giden tomruklardan bir kaçının üzerine ata biner gibi binerek, ırmaktan tomrukları aşağılardaki büyük şehirlere nakledeılerdi.

Karaçay-Malkar dağlarında kendiliğinden yetişen çeşitli yemişleri, elma, armut, böğürtlen, ahududu,çilek, tabii bal gibi ürünleri Dağlılar toplayarak kendi ihtiyaçları için kullanırlardı (Mokayev 1976: 93).

5.2.4. AVCILIK

Geçen yüzyıllarda Karaçay-Malkar halkının hayatında ve ekonomisinde avcılık da önemli bir yer tutardı. Buna Karaçay-Malkar'ın tabiat zenginliği ve coğrafî durumu imkân sağlıyordu.

Dağ keçisi ve geyik eti dağlıların temel besiniydi. Bunların derisi ise giyim, çeşitli eşya ihtiyaçlarını karşılamada, komşu halklarla alış-veriş yolunu açmada önemli olmuştu (Şamanlanı İ. 1971: 153).

1654 yılında Kafkasya'da bulunan İtalyan misyoner A. Lamberti Karaçaylıların avcılıkla geçindiklerini bildirmektedir. XVII. yüzyıl sonlarında Karaçay'da bulunan

I.A. Gildenştedt Karaçaylıların kunduz ve tilki derisi sattıklarını yazmaktadır. Rus askerî görevlisi P.P. Zubkov da 1830'lu yıllarda Karaçaylıların Gürcüstan ve İmeretya'ya kürk sattıklarını bildirmektedir. 1850 yılında yüzbaşı Zabudskiy Karaçaylı avcıların deri ve kürk ticareti yaptıklarını yazmaktadır (Şamanlanı İ. 1971:154).

Klaproth da Karaçay'da vahşi hayvanların bol olduğunu bu yüzden avcılığın yaygın olduğunu belirtmektedir. Klaproth Karaçaylı avcıların elde ettikleri kürk ve derileri Türklere ve Kabardeylere sattıklarını yazmaktadır (Klaproth 1823: 290).

Pröhle'nin XX. yüzyıl başlarında Karaçaylılardan ve Malkarlılardan derlediği metinlerde Karaçay-Malkar'da avcılığın yaygın bir biçimde yapıldığı anlaşılmaktadır. Karaçaylı avcıların dağ keçisi, ayı, kurt, domuz, tilki, tavşan, vaşak, geyik, karaca, sülün, keklik avladıkları Pröhle'nin derlediği Karaçayca metinlerde anlatılmaktadır (Pröhle 1908:260).

Pröhle'nin Malkarlı'lar arasında derlediği Malkarca metinlerde de, Malkarlı avcıların dağ keçisi, ayı, kurt, tilki, sülün, keklik avladıkları yazılıdır (Pröhle 1915: 125).

Arthur Byhan da Karaçaylıların hepsinin iyi birer avcı olduklarını, ayı, kurt, tilki, vaşak, dağ keçisi avlayıp bunlardan ihraç ürünleri çıkardıklarını yazmaktadır (Byhan 1936:294).

1880'li yıllardan itibaren yabancıların, av hayvanlarının derisine ve boynuzlarına aşırı talepte bulunması yüzünden bunların değeri çok arttı ve Karaçay'da avcılıkla uğraşanların sayısı çoğaldı. Bunun sonucunda av hayvanlarının sayısı azalmaya başladı. Hatta sadece Karaçay dağlarında yaşayan Kafkas bizonunun nesli tükenmeye yüz tuttu (Şamanlanı İ. 1971:166). Bugün Kafkas bizonu Karaçay'ın Arhız bölgesinde koruma altına alınarak neslinin çoğaltılmasına çalışılmaktadır.

5.3. EKONOMİDE SOVYET DÖNEMİ

1917 Sovyet ihtilâlinden sonra 1922 yılında Sovyetler Birliği'ne dahil edilen Karaçay-Malkar sosyo-ekonomik yönden büyük bir değişme sürecine girdi.

1924 yılında Karaçay'a "Fordzon" marka ilk traktörün gelişiyle birlikte dağlılar ilk defa teknolojiyle karşılaştılar (Hubiylanı M. 1968:19).

Sovyet yönetimi üretimin devlet eliyle yapılmasını sağlamak ve bunu merkezi olarak kontrol edebilmek için "Kolhoz" adı verilen devlet çiftlikleri kurmaya başladı. Karaçay'da ilk Kolhoz 1928 yılında Tereze köyünde kuruldu (Hubiylanı M. 1968: 17).

1929-30 yıllarında Karaçay'da Kolhoz sistemi yaygınlaştırıldı. Topraksız fakir halk Kolhozlarda çalışmaya başladı. Bu durum zengin sınıf arasında huzursuz-

luk yarattı, çünkü kendi topraklarında çalıştıracak adam bulamaz olmuşlardı.

Sovyet yönetimi toprak sahibi zengin sınıfı "burjuvalık" la suçlayarak 1929-32 yıllarında bunları tasfiye yoluna gitti. Toprak ve mal sahiplerinin bütün mal varlıkları ellerinden alınarak Kolhozlara devredildi. Böylece Karaçay-Malkar'da özel mülkiyete son verilerek komünist düzene geçildi.

1929 yılında halkın % 8'ini oluşturan zenginlerin elinde atların % 38'i, sığırların % 40'ı, koyunların % 41,6'sı bulunuyordu. 1932 yılında "burjuva" sınıfı ortadan kaldırıldıktan sonra bunların elinde, atların % 0.8'i, sığırların % 0.5'i, koyunların % 0.1'i kaldı.

1929 yılında Karaçay'daki bütün Kolhozlarda 300 at, 400 sığır, 700 koyun vardı. Burjuva sınıfı ortadan kaldırılıp, malları Kolhozlara devredildikten sonra,1932 yılında Kolhozlarda 3700 at, 12100 sığır, 24100 koyun bulunuyordu (Appalanı H. 1935: 13).

1928-34 yılları arasında Karaçay'da Kolhozların gelişmesini sayfa 224'deki tabloda gösterebiliriz (*).

1928 yılında Karaçay'da ilk kurulan Kolhoz'da 12 kişi çalışıyordu. Bu da Karaçay'da hayvancılık ve çiftçilikle geçinen toplam nüfusun (12612) sadece % 0.1'iydi. 1931 yılında Kolhoz sayısının 62'ye ve Kolhozlarda çalışanların 5278'e çıktığı gözlemleniyor. 1934 yılında

(*) Tablo.

	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Hayvancılık-çiftçilikle geçinenlelerin sayısı	12612	13092	13800	19796	19946	19946	22353
Kolhoza girmeye uygun olanların sayısı	1200	12642	11627	16806	17624	17624	19000
Kolhoz sayısı	1	7	14	62	62	61	84
Kolhoz üyeleri	12	404	779	5278	4926	5360	7381
Kolhoz yüzdesi	0.1	3.2	6.7	32.0	27.9	30.4	38.8

(Appalanı H. 1935: 16).

ise 84 Kolhozda 7381 kişi çalışıyordu.

1939 yılında Karaçay'da, çalışan kesimin % 86.6'sını Kolhoz köylüleri, % 6.2'sini beyaz yakalılar, % 4.2 sini ise işçiler oluşturuyordu.

1943-1959 yıllarını Orta-Asya'da sürgünde geçiren Karaçaylılar 1960'lı yıllardan itibaren Kafkasya'ya dönmeye başladılar. Bu yıllardan sonra Karaçay'da Kolhoz köylülerinin sayısında bir düşme görülmeye başladı.Bununla orantılı olarak işçi sayısı ise yükselme gösteriyordu. 1939-1970 yılları arasındaki değişmeyi % olarak şöyle gösterebiliriz :

İşçiler		Beyaz yakalılar		Kolhoz köylüleri	
1939	1970	1939	1970	1939	1970
4.2	66.3	6.2	15.6	88.6	18.0

(Slider 1985:536)

1939 yılında % 88.6 olan Kolhoz köylüleri yüzdesinin 1970 yılında % 18'e düşmesi ve 1939 yılında % 4.2 olan işçi yüzdesinin 1970 yılında % 66.3'e çıkması Karaçay-da Sovyet döneminin 1960'lı yıllarından itibaren ekonominin tarım ve hayvancılıktan sanayîleşmeye doğru yöneldiğini gösteriyor.

5.3.1. GÜNÜMÜZDEKİ DURUM

1980'lı yılların sonunda Sovyetler Birliğinde ortaya çıkan perestroyka ve glasnost politikaları Karaçay-Malkar halkına da özel mülkiyet ve kapalı aile ekonomisi alanlarında bazı serbestlikler ve yenilikler getirdi. Artık halk sınırlı da olsa ekonomik alanlarda bazı özel teşebbüslerde bulunabilmekte, ürettiği malını pazarda satabilmektedir.

Günümüzde Karaçay-Malkar halkı geleneksel üretim biçimleri olan hayvancılıktan elde ettikleri yan ürünleri satarak kazanç sağlamaktadır. Bu konuda kadınlar öncülük etmekte ve hammaddeyi el emekleri ile işleyip değerlendirmektedirler.

Son yıllarda Karaçay-Malkar'da kadınlar yün örgü işleri ile büyük bir kazanç sağlamışlardır. Koyunlardan elde edilen yünler el tezgâhlarında iğrilip iplik haline getirilmekte ve kadınlar tarafından kazak, bere, eldiven, çorap, şal biçiminde örülmektedir.

Sovyetler Birliğinde yaşayan çeşitli halklar Karaçay-Malkar kadınlarının el örgüsü ürünlerini büyük bir beğeni ile almaktadırlar. Pazarda el örgüsü bir yün kazak yaklaşık 200 rubleye satılmaktadır ki, bu para oldukça iyi mevkideki bir devlet memurunun maaşına denktir.

Karaçay-Malkarlı kadınlar el emekleri olan kazakları ve diğer yün işlerini yalnızca Kafkasya'da değil Sovyetler Birliği'nin her yerinde satmaktadırlar. Böylece el örgüsü yün işlerini satan bir ailenin aylık geliri 2500-3 bin rubleyi bulmaktadır ki, bu para Sovyetler Birliği standartlarında çok iyi bir gelirdir.

Karaçay-Malkarlı kadınların bu kazançları Karaçay-Malkar halkında bir sermaye birikimine yol açmıştır.Son yıllarda özel mülkiyete ve öz iş teşebbüslerine izin verilmesiyle birlikte bu paralar başka iş kollarına sermaye olarak akmaya başlamıştır.

Elinde sermaye biriken her aile oğullarına bir kamyon almaya çalışmaktadır. Gençler bu kamyonlarla nakliyecilik ve ticaret yapmaya başlamışlardır. Son yıllarda Sovyetler Birliğinde ekonomik yapıdaki düzensizlik ve karaborsacılık sebebiyle aranan mallar bulunamamaktadır. Kamyon sahibi gençler ise Sovyetler Birliğinin değişik bölgelerine gidip, kendi bölgelerinde bulunmayan malları almakta ve bunları Karaçay-Malkar'da satmaktadırlar.

Bu sayede hem yeni bir geçim kaynağı yaratılmış, hem de halk ihtiyacı olan malları elde eder olmuştur.

Kamyon sahibi olamayan gençlerin yaptıkları bir başka iş "koyun kırkma" işidir. Bu işte çok usta olan Karaçay-Malkarlı gençler "koyun kırkma" mevsiminde Kafkasya'nın ve Sovyetler Birliğinin değişik bölgelerine gide-

rek devletin ya da özel şahısların sürülerinde koyun kırkmaktadırlar. 1990 yılında bir genç 2 ay içinde bu işten 15-20 bin ruble kazanabilmekteydi. Bu miktar bir devlet memurunun 7-8 yıllık maaşına eşittir.

Hayvancılık yapanlar da bu işten iyi para kazanmaya başlamışlardır. 1990 yılında bir koyunun değeri 2 bin rubleye kadar yükselmişti. Serbest piyasada et fiyatları da her gün artmaktadır. Bir çok Karaçay-Malkarlı izin verildiği ölçüde hayvancılık yapmak için sürüler kurmaya başlamışlardır.

Perestroyka'nın getirdiği yeniliklerden biri olan "Kooperatifleşme" de Karaçay-Malkarlılar arasında yaygındır. Bir kaçkişi bir araya gelerek sermayelerini birleştirmekte ve herhangi bir konuda işbirliği yaparak üretime geçmektedirler.

1990 yılında araştırmacının yanlarında kaldığı Halis Laypanov bir kaç ortağı ile birlikte bir kooperatif oluşturup, kavanozlarda bal pazarlamaktaydı. Bir bal üreticisinden aldıkları balı 200 gramlık küçük kavanozlara doldurup bunları Kislovodsk (Narsana) şehrinde bir başka tüccara satarak gelir elde ediyorlardı.

Sovyet döneminde Karaçay-Malkar halkının ekonomik yapısı büyük değişiklikler göstermiştir. Sovyet ihtilâlinden sonra özel mülkiyete son verilmesi, malların Kolhozlara devredilmesiyle birlikte Karaçay-Malkarlıların

geleneksel üretim biçimleri olan hayvancılık gerileme göstermiş, bu üretim biçiminin ortaya çıkardığı hayat tarzı ve gelenekler yok olmaya başlamıştı.

Günümüzdeki özgürlük ortamı Karaçay-Malkarlıları umutlandırmıştır. 1990 yılında Karaçay-Malkar'da araştırmacının konuştuğu herkes hayvancılığın kendilerine atalarından miras kalan bir hayat tarzı olduğunu, imkân verildiğinde yine bu hayat tarzını devam ettireceklerini belirtmekteydiler.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısını incelediğimiz ve toplumsal yapıda meydana gelen değişmeleri ortaya koymaya çalıştığımız bu tezimizde "Sosyal yapı analizini" tarihî süreç içinde ele aldık. XIX. yüzyıl başlarından itibaren ulaşabildiğimiz kaynaklardan elde ettiğimiz sonuç Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısının günümüze kadar uzanan bir değişme süreci içinde olduğudur. Değişme olgusunun bir kısmı toplumun kendi tabiî gelişmesinden kaynaklanırken bir bölümü de toplumun tabiî gelişme sürecine müdahale eden dış etkenler tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Gözlemlediğimiz bu durum varsayımımızı doğrulamakta ve değişme olgusundaki Rus faktörünü çeşitli yönleriyle ortaya koymaktadır.

Karaçay-Malkarlılar XIX. yüzyıl başlarına kadar Kabardey prenslerine vergi vermek zorundaydılar. Rus hakimiyeti ile birlikte üzerlerinden Kabardey baskısı kalktı. Karaçay-Malkar toplumunun sosyal yapısındaki önemli değişmeler Rus hakimiyetine girmelerinden sonra başladı. Yalnızca at sırtında ulaşılabilen Karaçay-Malkar köylerine araba yollarının açılması ile birlikte "Dağlılar" komşu Kafkas halkları ile yakın ilişkiye gir-

diler ve ticarete başladılar.

Bu sırada Karaçay-Malkarlılar diğer Kafkas halkları ile bir kültürleşme sürecine girdiler. Birbirlerinin kültürlerine ve sosyal yapılarına yeni motifler eklendi.

1867-1868 yıllarında Karaçay-Malkar'da kölelerin azat edilmesi sosyal yapıdaki en büyük değişmeyi getirdi. Köleliğin kaldırılması sosyal ve kültürel yapıyı olduğu kadar ekonomik yapıyı da etkiledi. Karaçay-Malkar'da toprak ve mülkiyet dağılımı eskisinden daha adaletsiz bir yönde değişerek "prens ve soylu tabakalar" lehinde gelişti. Bunun sonucunda yeni köylerin kurulması ve iç göç hareketleri nüfus yapısını değiştirdi.

Karaçay-Malkar'da aile yapısı da "geniş aile" tipinden "çekirdek aile" tipine dönüştü. Bu sırada geniş aile tipi hayat tarzına uygun pek çok âdet ve gelenek de değişme sürecine girerek kendilerini günümüz şartlarına uydurmaya başladılar.

Karaçay-Malkar halkının ekonomik yapısı da Sovyet dönemiyle birlikte tabiî değişme ve gelişme sürecinden ayrıldı. Sovyet dönemine kadar, kendi geliştirdikleri "koş" sistemi ile hayvancılık yapan ve bu hayat tarzının oluşturduğu geleneksel yapı içinde yaşayan Karaçay-Malkarlılar, Sovyet döneminin ilk yıllarında özel mülkiyete son verilerek "Kolhozlaştırma" hareketine geçil-

mesiyle birlikte geleneksel ekonomileri olan hayvancılık ve "koş" sistemini bırakmak ve devlet çiftliklerinde işçi olarak çalışmak zorunda kaldılar.

Bu dış müdahale sonucunda Karaçay-Malkar halkının geleneksel hayat tarzı ve ekonomik yapıları tabiî gelişme sürecinden ayrıldı. Hayatları Kafkas dağları ve yaylalarındaki hayvancılık ve bunun meydana getirdiği gelenekler üzerine kurulu olan Karaçay-Malkarlılar Sovyet rejiminin müdahalesi ile sosyo-ekonomik ve kültürel yapı açısından büyük bir gerilemeye ve olumsuz yönde değişmeye uğradılar.

Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısında, etkileri günümüze kadar uzanan bir değişmeye yol açan en önemli olay, onların 2. Dünya Savaşı sırasında Sovyet rejimine karşı Alman Ordusu ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle "vatan hainliği" ile suçlanarak yediden yetmişe topyekûn Orta Asya ve Sibirya çöllerine sürülmeleridir. 1943-44 yıllarında meydana gelen bu sürgün sırasında Karaçay-Malkar halkı nüfusunun yarısını kaybetmiştir. Bu sürgünün psikolojik etkileri günümüz Karaçay-Malkar toplumunda hâlâ bütün sıcaklığı ile hissedilmektedir. Sürgün yalnızca onların nüfus yapılarını değil, sosyal yapılarını, toplum psikolojilerini, geleneklerini, kültürlerini, ekonomilerini de temelden etkilemiş ve olumsuz yönde bir değişme sürecine sokmuştur.

1958-59 yıllarından itibaren affedilerek Kafkasya'daki yurtlarına dönmeye başlayan Karaçay-Malkarlılar bugünkü hayatlarını sıfırdan başlayarak yeniden kurmuşlardır.

Sürgün yıllarında çektikleri acıları unutmayan halk sürgün sonrasında Kafkasya'daki yurtlarında eski toplumsal düzenlerini ve hayatlarını yeniden kurmak için büyük bir çalışma içine girmişlerdir. Bunun neticesinde halk kültürel ve ekonomik açılardan, komşu yaşadıkları Kabardey Çerkesleri, Abaza, Nogay ve Ruslardan kat kat ileri gitmişlerdir. Son yıllarda Karaçay-Malkar'da sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda meydana gelen ilerleme ve değişmeler sürgünden dönen halkın toplumsal psikolojisi ile yakından ilgilidir.

Karaçay-Malkar halkının sosyal yapısında gözle görülür en son değişmeler ise "perestroyka" döneminde olmuştur. Sınırlı da olsa, özel mülkiyete izin verilmeye başlanması ve ekonomik faaliyetlerdeki sınırlı serbestliğin sonucunda Karaçay-Malkarlılar dağlarda geleneksel "koş" sistemine ve hayvancılığa bir dönüş yaşamaktadırlar. Bu durum da geleneksel hayat tarzının devam ettirilmesine ve eski geleneklerin canlandırılmasına yol açmaktadır. Sosyal yapıdaki bu değişme kültürel hayatı da etkilemektedir.

"Perestroyka" dönemi ile birlikte Karaçay-Malkar'da sosyal yapı yeni bir değişme sürecine girmiştir.

KAYNAKÇA

ABRAHAMSON, Mark.

1990 İşlevselcilik.
(Çev. Nilgün Çelebi),
Konya.

AKİNER, Shirin.

1983 Islamic Peoples of the Soviet Union.
London.

ALLWORTH, Edward.

1971 Nationalities of the Soviet East Publications and Writing Systems.
New York-London: Columbia University Press.

APPALANI Hasan.

1935 Karaçay-Tav Sosialist Malçılıknı Ösdürüv Colunda.
Narsana: Karaçay Oblnasizdat.

ARUTİUNİAN, Y.V. ve Y.BROMLEİ.

1988-89 "A Sociocultural Profile of Soviet Nationalities."
Soviet Anthropology and Archeology,27(3).

ASLANBEK, Mahmut.

1952 Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası.
Ankara: Çankaya Matbaası.

1959 "İtibarı İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu".
Dergi, V, 16:16-29.
(Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü Yayınları, Münih.)

1990 "Sovyetlerin Karaçay Halkını İmhası."
(Çev.Ufuk Tavkul),
Kuzey Kafkasya, 15(79-80-81-82):47-50.

AVCIOĞLU, Doğan.

1968 Türkiye'nin Düzeni.
Ankara: Bilgi Yayınevi.

1978 Türklerin Tarihi.
İstanbul: Tekin Yayınevi.

BAVÇULANI Aubekir.

1975 "Esdegi Cılla".
Zamannı Avazı, 33-57.
Çerkessk.

BAYÇORALANI Magomet.

1976 "Ullu Karaçayda".
Ana Literatura 7, 23-33.
Çerkessk.

BAYRAMUKLANI Halimat.

1987 Gürbeci.
Çerkessk.

BAYTUGAN, Barasbi.

1965 "1858-1865 Yıllarında Kuzey Kafkasyalıların Türkiye'ye Göçleri."
Birleşik Kafkasya,(4)

BESLENEYEV, A.D.

1971 "K Voprosu Razvitiya Selskogo Hozyaystva Gortsev Kubanskoy Oblasti (Poreformennıy Period)".
İz İstorii Selskogo Hozyaystva Karaçayevo-Çerkesii. 3-42.
Çerkessk.

BİCİYEV, Hasan.

1978 "Karaçaylıla Kayda Caşagandıla".
İzlem, 226-232.
Çerkessk.

BİLİMGOTLANI M.ve LAYPANLANI R.

1975 "Leninni Bayragı-Tuvganı Emda Ösüm Colu." Zamannı Avazı, 152-184. Çerkessk.

BOTTOMORE, T.B.

1964 Sociology. London: Unwin University Books.

BOTTOMORE, T. ve R.NİSBET.

1990 Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. (Çev.M.Tuncay ve A.Uğur), Ankara: Versoy Yayıncılık.

BYHAN, Arthur.

1936 La Civilisation Caucassienne. Paris.

CHILDE, Gordon.

1988 Kendini Yaratan İnsan. (Çev. F.Ofluoğlu), Ankara: Varlık Yayınları.

DEMERATH, N.J. ve R.A. PETERSON.

1967 System, Change and Conflict. New York: The Free Press.

ERDENTUĞ, S.Aygen.

1977 "Türkiye, İran ve Pakistan'da Geleneksel Köy Ailesinin Özellikleri".
Antropoloji, 10, 63-72.

ESERPEK, Altan.

1981 Sosyoloji.
Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, No: 303

FEHER, Geza.

1984 Bulgar Türkleri.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GİSSAYEV, U.

1966 "Tişiruv em İslam dinni nekâh üyür Corukları".
Kommunizmge Col, 17, VI. 1966.

GÖKALP, Ziya.

1976 Türk Medeniyeti Tarihi.
İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları

1987 Türkçülüğün Esasları.
İstanbul : İnkılap Kitapevi.

GRABOVSKİY, N.O.

1870 Sbornik Svediy o Kavkazskih Gortsah.
Tiflis.

GRANNES, Alf.

1987 "A Note On Publishing in a Small Soviet Minority Language-Karacaj: A Quantitative Analysis". Nordic Journal of Soviet and East European Studies, 4:2,43-54.

GROUSSET, Rene.

1980 Bozkır İmparatorluğu. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

GÜNGÖR, Erol.

1989 Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

GÜVENÇ, Bozkurt.

1970 Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir Deneme. Ankara: Hacettepe Basımevi.

1979 İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitapevi.

HASSAN, Ümit.

1977 İbni Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi.
Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, no: 405.

HATCH, Elvin.

1973 Theories of Man and Culture.
New York: Columbia University Press.

HUBİYLANI Magomet.

1968 Karaçay-Malkar Sovyet Halk Cırla.
Çerkessk.

1989 Batmaz Culduznu Carıgı.
Çerkessk.

İBNİ Haldun

1989 Mukaddime.
(Çev. Z.K.Ugan),
İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KARÇA, R. ve H.Z.KOŞAY.

1954 Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KENESBAYEV, İ.K.

1984 Kazak Türkçesi Sözlüğü.
(Çev. Hasan Oraltay)
İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını,8.

KLAPROTH, J.

1823 Voyage au Caucasse et en Georgie.
Paris.

KOBIÇEV, V.P.

1982 Poseleniya i Jilişçe Narodov Severnogo Kavkaza v XIX-XX. VV.
Moskva: İzdatelstvo Nauka.

KONGAR, Emre.

1981 Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği.
İstanbul: Remzi Kitapevi.

1982 Türk Toplum Bilimcileri 1.
İstanbul: Remzi Kitapevi.

1988 Türk Toplum Bilimcileri 2.
İstanbul : Remzi Kitapevi.

KORKMAZLANI A.

1975 "Sotsialist Demokratizm-Sovyet Caşavnu Şartı".
Zamannı Avazı, 195-215.
Çerkessk.

KÖSEMİHAL, N.Ş.

1982 Sosyoloji Tarihi.
İstanbul: Remzi Kitapevi.

KURAT, A.N.

1972 IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KUZNETSOV, A.Ya.

1982 Narodnoe İskusstvo Karaçayevtsev i Balkartsev.
Nalçik: İzdatelstvo Elbrus.

LARSON, Calvin.

1973 Major Themes in Sociological Theory.
New York: David McKay Company Inc.

LAVROV, İ.(ed.)

1978 Karaçayevtsı.
Çerkessk.

LAYPANLANI Kaziy.

1965 "Oktyabrga Deri."

Leninni Bayragı, 31.VIII.1965,2.

1970 "Andan Beri 100 Cıl".

Leninni Bayragı, 29.X.1970,4.

MERTON, R.K. ve R.NİSBET.

1971 Contemporary Social Problems.

New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc.

MİZİYEV, İ.

1979 "Ömürleni Tereninden Karay".

Leninni Bayragı, 24.VII.1979.

MOKAYEV, A.

1976 "Malkarnı Caşav Tarıhından".

Şuyohluk, 3, 86-96.

MUSUKAYEV, A.

1975 "XIX-XX. Ömürlede Malkarlılanı Mülk Cürütüvleri".

Kommunizmge Col, 21.VI.1975.

1976 "Bashan Avzunda Birinçi Elle."

Şuyohluk, 3,97-102.

MUSUKAYEV, A. ve İ.M.ŞAMANOV.

1987 "Nekotorıe Arhaiçeskie Printsipl Semeynogo i Obşçestvennogo Upravleniya Narodov Severnogo Kavkaza."
Voprosı Arheologii i Traditsionnoy Etnografii Karaçayevo-Çerkesii, 115-128.
Çerkessk.

NİRUN, Nihat.

1972 "Eğitimin Sosyal Temelleri ve Eğitimde Verimlilik Meselesi".
Araştırma, VIII,159-206.

1981 Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp.
İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ORTABAEV, B.Kh.

1985 "Socioeconomic Relations Among Mountain Peoples of the Northern Caucasus in the Late 19th and Early 20th Centuries in Soviet Historiography".
Soviet Anthropology and Archeology, XXIV, 2:3-34.

ÖZDENLANI M.

1978 "Üydegi Kuravda Karaçayda Bir Kavum Adetle". İzlem, 233-241. Çerkessk.

ÖZÖNDER, M.Cihat.

1984 "Kültür Bütünleşmesi ve Alt-Kültür Grupları Hakkında Düşünceler". Türk Kültürü Araştırmaları: XXII,I-2:132-152.

PARK, R.E. ve E.W. BOURGNESS.

1969 Introduction to the Science of Sociology. Chicago: The University of Chicago Press.

PRÖHLE, Wilhelm.

1909 "Karatschajische Studien." Keleti Szemle Revue Orientale, 10:215-304.

1915 "Balkarische Studien". Keleti Szemle Revue Orientale, 16:104-243.

RADCLİFFE-BROWN, A.R.

1958 Method in Social Anthropology. Selected Essays. Chicago: The University of Chicago Press.

SISOYEV, V.M.

1913 "Karaçay v Geografiçeskom Bitovom i İstoriçeskom Otnoşenii." Sbornik Materialov Dlya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza. Tiflis.

SLİDER, Darel.

1985 "A Note on the Class Structure of Soviet Nationalities". Soviet Studies, XXXVII, 4:535-540.

SMİRNOVA, Ia. S.

1986 "Avoidance and Its Gradual Extinction Among the Peoples of the North Caucasus". Soviet Anthropology and Archeology,XXV, 2: 1-56.

SOZAYEV, B.T.

1982 Malkar Literatura. Nalçik.

1990 Nazmula, Haparla, Comakla. Nalçik.

ŞAMANLANI İbrahim.

1971 "Karaçayda Uvçuluk Emda Anı Üsünden Cürügen Adetle."
Kanatla, 153-168.
Çerkessk.

1979 "Biçençi Koş".
Tıngısız Cürekle, 294-312.
Çerkessk.

1987 _Koban Başında_.
Çerkessk.

ŞAMANOV, İ.M.

1971 "Zemledelie i Zemledelçeskiy Bıt Karaçayevtsev."
İz İstorii Selskogo Hozyaystva Karaçayevo-Çerkesii, 43-95.
Çerkessk.

1988 "Svadebnıe Obryadı Karaçayevtsev."
Svadebnaya Obryadnost u Narodov Karaçayevo-Çerkesii: Traditsionnoe İnovoe. 25-67.
Çerkessk.

TARDY, Lajos.

1978 "The Caucasian Peoples and Their Neighbours in 1404",
Acta Orientalia, 32, 83-111.

TAVKUL, Ufuk.

1990 "Karaçay-Malkar Halkının Kökeni."
Türk Yurtları, 3: 36-43.

TEKEYEV, K.M.

1987 "Novıe Seleniya Karaçaya i Balkariya vo Vtoroy Polovine XIX-Naçale XX.VV."
Voprosı Arheologii i Traditsionney Etnografii Karaçayevo-Çerkesii, 90-106.
Çerkessk.

TEZCAN, Mahmut.

1984 Sosyal ve Kültürel Değişme.
Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 129.

TOLAN, Barlas.

1983 Toplum Bilimlerine Giriş.
Ankara: Savaş Yayınları, 5.

TURHAN, Mümtaz.

1987 Kültür Değişmeleri.
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 16.

TÜRKDOĞAN, Orhan.

1977 Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları.
İstanbul: Dede Korkut Yayınları.

1985 "Ziya Gökalp ve İki Kültür Nazariyesi."
Türk Kültürü, XXIV, 268:1-7.

1987 Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri.
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 736.

VOLKOVA, N.G.

1969 "Changes in the Ethnic Composition of the Urban Population of the North Caucasus During the Soviet Period".
Sociology in the USSR, 167-180.
New York.

YUDAHİN, K.K.

1948 Kırgız Sözlüğü

(Çev. Abdullah Taymas)

İstanbul: Cumhuriyet Basımevi.

